
ISSN 2786-4537 (print)
ISSN 2786-4545 (online)

Випуск 4 (106)
жовтень – грудень
2022 рік

Науковий
журнал

Scientific journal

Issue 4 (106)
October-December
2022 yers

ВІСНИК
економіки

HERALD
of Economics

Тернопіль
ЗУНУ
2022

Ternopil
WUNU
2022

**ВІСНИК
економіки**

*Науковий журнал.
Заснований у травні 1996 р.
Виходить чотири рази на рік*

**HERALD
of Economics**
*The Scientific Magazine.
Founded on May 1996.
Is published four times a year*

**Випуск 4 (106)
жовтень – грудень
2022**

*Затверджено рішенням Вченої
ради ЗУНУ, протокол № 3
від 9 листопада 2022 р.*

**Issue 4 (106)
October-December
2022**

Зареєстрований Вищою атестаційною комісією України як фахове економічне видання (Бюлетень ВАК України. 1998. № 2. С. 44; Бюлетень ВАК України. 2009. № 11. С. 12).

Затверджено постановою президії ВАК України від 09.03.2016 р. № 241.
Включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України за спеціальностями: 051; 071; 072; 073; 075; 076; 281; 292.
Наказ МОН України від 16.12.2019 р. № 1643.

Внесено зміни у назву наукового журналу з «Вісник Тернопільського національного економічного університету» на «Вісник економіки» (з включенням його до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України за спеціальностями: 051; 071; 072; 073; 075; 076; 281; 292) і назву засновника з «Тернопільський національний економічний університет» на «Західноукраїнський національний університет». Наказ МОН України від 15.04.2021 р. № 420.

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 24736-14676ПР від 8 лютого 2021 р.*

Науковий журнал «Вісник Тернопільського національного економічного університету» / «Вісник економіки» розміщено в міжнародних каталогах та наукометричних базах: Index Copernicus, Google Scholar, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), International Citation Index Of Journal Impact Factor & Indexing (ICI), НБУВ, CrossRef.

Електронний варіант журналу в Інтернеті:
<http://www.visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj>
<http://www.visnykj.wunu.edu.ua/index.php/htneu>
<http://www.irbis-nbu.gov.ua>

ISSN 2786-4537 (print)
ISSN 2786-4545 (online)

© ЗУНУ, 2022

Головний редактор

Задорожний Зеновій-Михайло, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Заступники головного редактора:

Мельник Алла, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Дерій Василь, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Хорунжак Надія, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Редакційна колегія:

Борисова Тетяна, д. е. н., доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна

Буяк Леся, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Желюк Тетяна, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Зварич Роман, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Кириленко Ольга, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Кнейслер Ольга, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Крачук Наталія, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Крисоватий Андрій, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Лободіна Зоряна, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Микитюк Петро, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Монастирський Григорій, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Муравський Володимир, д. е. н., доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна

Рожелюк Вікторія, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Семанюк Віта, д. е. н., доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна

Сембісва Ляззат, д. е. н., професор, Євразійський національний університет ім. Л. М. Гумільова, Казахстан

Скоєронська Агнешка, д.габ., професор, Вроцлавський економічний університет, Польща

Собко Ольга, д. е. н., доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна

Сохацька Олена, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Тулай Оксана, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Штандо Анжей, д.габ., професор, Вроцлавський економічний університет, Польща

ЗМІСТ

**Зоряна ЛОБОДИНА, Василь ДЕМ'ЯНИШИН, Тетяна КІЗИМА,
Катерина БЕРЕЗЬКА, Андрій КІЗИМА**

Функціонування бюджетів участі: сучасний стан, тенденції
модернізації та моделювання в умовах реформування публічних фінансів 8

Алла МЕЛЬНИК, Світлана ЖУКЕВИЧ

Економіко-аналітична діагностика в системі управління
фінансовою діяльністю сучасного закладу охорони здоров'я 28

Володимир МУРАВСЬКИЙ, Наталія ПОЧИНОК, Олег РЕВЕГА, Лю ЧЕН'ЮЙ

Облік і контроль зовнішньоекономічних електронних
транзакцій з використанням криптовалюти 44

Володимир ФАРІОН, Святослав ПИТЕЛЬ, Ірина КОРНЯТ

Інтегрована облікова класифікація витрат і доходів
основної діяльності пасажирських перевізників 61

Богдана ШУЛЮК

Методика оцінювання результативності фінансових інструментів і важелів
державно-приватного партнерства: полеміка в науковому середовищі 74

Валентина ЯСИШЕНА, Алла ДОЛЮК, Тетяна БОНДАРЄВА

Стратегії контент-маркетингу, облік і оподаткування
блогерської діяльності в Україні 84

Наталія ЖУК

Аналіз фінансового стану як домінуючий індикатор
фінансової безпеки підприємств 97

Людмила АЛЕКСЕЄНКО, Ольга КОСОВИЧ, Степан БАБІЙ

Фінансування доступного житла для внутрішньо переміщених
осіб з використанням інформаційно-комунікаційних технологій 113

Роман ЗВАРИЧ, Ольга МАСНА, Ігор РІВІЛІС

Методологічні засади формування концепції зеленої економіки 131

Леся БУЯК, Катерина ПРИШЛЯК, Лілія БУЯК

Blockchain технології як засіб продажу прав оренди на землі
сільськогосподарського призначення 145

Ірина ОМЕЦІНСЬКА

Особливості формування витрат операційної діяльності за елементами 159

**Михайло ШКІЛЬНЯК, Алла МЕЛЬНИК, Петро МИКИТЮК,
Тетяна ЖЕЛЮК, Алла ВАСІНА, Зоряна ПУШКАР**

Менеджмент та публічне управління в умовах післявоєнної відбудови України:
актуальні проблеми та концепт їх вирішення

175

CONTENTS

**Zoriana LOBODINA, Vasyi DEMIANYSHYN, Tetiana KIZYMA,
Kateryna BEREZKA, Andrii KIZYMA**

Functioning of participatory budgets: current state, modernization trends
and modeling in the context of reforming public finances 8

Alla MELNYK, Svitlana ZHUKEVYCH

Economic and analytical diagnostics in the financial activity
management system of a modern health care institution 28

Volodymyr MURAVSKIY, Nataliia POCHYNOK, Oleh REVEHA, Liu CHENGYU

Accounting and control of foreign economic electronic transactions
using cryptocurrencies 44

Volodymyr FARION, Sviatoslav PYTEL, Iryna KORNAT

Integrated accounting classification of expenses and incomes
of the main activities of passenger carriers 61

Bohdana SHULIUK

Methodology for evaluating the effectiveness of financial instruments
and levers of public-private partnership: controversy in the scientific environment 74

Valentyna YASYSHENA, Alla DOLYUK, Tetyana BONDARYEVA

Content marketing strategies, accounting and taxation of blogger
activities in Ukraine 84

Nataliia ZHUK

Analysis of the financial condition as the dominant indicator of the financial
security of enterprises 97

Ljudmyla ALEKSEYENKO, Olga KOSOVYCH, Stepan BABII

Financing affordable housing for internally displaced persons
using information and communication technologies 113

Roman ZVARYCH, Olha MASNA, Igor RIVILIS

Methodological principles of the formation the concept of green economy 131

Lesia BUIAK, Kateryna PRYSHLIAK, Lilia BUIAK

Blockchain technologies as a means of sale of lease
right on the agricultural lands 145

Iryna OMETSINSKA

Features of operational activity expenses formation by elements 159

***Mykhailo SHKILNIAK, Alla MELNYK, Petro MYKYTIUK,
Tetiana ZHELIUK, Alla VASINA, Zoriana PUSHKAR***

Management and public administration in the conditions of the post-war
reconstruction of Ukraine: current problems and the concept of their solution

175

UDC 336.145.1

JEL classification: C59; C60; H39; H72; R51; R58

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.008>

Зоряна ЛОБОДІНА,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: zoryanamuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8536-1440

Василь ДЕМ'ЯНИШИН,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: v.g.demianyshyn@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2140-1925

Тетяна КІЗИМА,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: tetyana.kizyma68@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9732-9907

Катерина БЕРЕЗЬКА,

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної математики,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: km.berezka@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9632-4004

Андрій КІЗИМА,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: kizyma66@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9160-0316

ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТІВ УЧАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА МОДЕЛЮВАННЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

Лободіна З., Дем'янишин В., Кізіма Т., Березька К., Кізіма А. Функціонування бюджетів участі: сучасний стан, тенденції модернізації та моделювання в умовах реформування публічних фінансів. *Вісник економіки*. 2022. Вип. 4. С. 8–27. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.008>

Lobodina, Z., Demianyshyn, V., Kizyma, T., Berezka, K., Kizyma, A. (2022). Funktsionuvannia biudzhativ uchasti: suchasnyi stan, tendentsii modernizatsii ta modeliuvannia v umovakh reformuvannia publichnykh finansiv [Functioning of participatory budgets: current state, modernization trends and modeling in the context of reforming public finances]. *Visnyk ekonomiky – The Herald of Economics*, 4. 8–27. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.008>

Анотація

Вступ. *Необхідною умовою відбудови України від наслідків руйнувань, завданих російською збройною агресією, пандемією COVID-19, та формування ресурсоощадної інклюзивної економіки на засадах перманентного соціально-економічного зростання є ефективне функціонування системи управління публічними фінансами, базовим елементом якої є технології бюджетування. Партиципаторне бюджетування – це їх важлива складова, а бюджет участі (партиципаторний бюджет) – один із інноваційних інструментів залучення громадян до розподілу й використання бюджетних ресурсів, демократизації бюджетного процесу на місцевому рівні для стимулювання розвитку територіальних громад і регіонів.*

Мета. *Мета статті – розвиток теоретико-методологічних засад і практичних підходів до функціонування бюджетів участі, виявлення основних трендів розвитку партиципаторного бюджетування та обґрунтування напрямів його модернізації в контексті реформування публічних фінансів.*

Методи. *Для досягнення визначеної у дослідженні мети використано загальнонаукові методи: аналізу й синтезу, індукції та дедукції (для формування теоретичних засад партиципаторного бюджетування); функціонального та статистичного аналізу, аналогії, систематизації, формалізації, вимірювання, моделювання (для оцінювання практики функціонування бюджетів участі); узагальнення, порівняння, оптимізації, аргументації, логічних методів (для розроблення напрямів удосконалення партиципаторного бюджетування).*

Результати. *Сформовано теоретичний підхід до розкриття сутності партиципаторного бюджетування, наведено алгоритм його здійснення на рівні територіальної громади та окреслено переваги функціонування бюджетів участі. Проаналізовано практику використання партиципаторного бюджетування в Україні на різних рівнях бюджетної системи, виявлено проблеми, серед яких найважливішою є вибір напрямів розподілу, використання ресурсів бюджету участі й критеріїв їх оптимізації, та запропоновано підходи до їх вирішення. Сформовано*

науковий підхід до оптимізації видатків бюджету участі з використанням економіко-математичного моделювання.

Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності вирішення проблем ефективного використання бюджетних ресурсів органів місцевого самоврядування в умовах війни та пошуку шляхів забезпечення відповідності пріоритетних напрямів здійснення видатків бюджетів участі стратегічним цілям соціально-економічного розвитку територіальних громад і регіонів.

Ключові слова: бюджет участі, бюджети місцевого самоврядування, бюджетні ресурси, громадські проекти, економіко-математична модель, партиципаторне бюджетування, територіальні громади, технології бюджетування, публічні фінанси.

Формули: 8, **рис.:** 2, **табл.:** 3, **бібл.:** 11.

JEL classification: C59; C60; H39; H72; R51; R58.

Zoriana LOBODINA,

Doctor of Economics, Professor,
Professor of the S. I. Yurii Department of Finance,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: zoryanamyk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8536-1440

Vasyl DEMIANYSHYN,

D.Sc. (Economics), Professor,
Professor of the Department of Finance named after S. I. Yuriy,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: v.g.demianyshyn@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2140-1925

Tetiana KIZYMA,

D.Sc. (Economics), Professor,
Professor of the Department of Finance named after S. I. Yuriy,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: tetyana.kizyama68@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9732-9907

Kateryna BEREZKA,

Ph.D. (Machinery), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Applied Mathematics
West Ukrainian National University,
11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: km.berezka@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9632-4004

Andrii KIZYMA,

Ph.D. (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance named after S. I. Yuriy,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: kizyama66@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9160-0316

FUNCTIONING OF PARTICIPATORY BUDGETS: CURRENT STATE, MODERNIZATION TRENDS AND MODELING IN THE CONTEXT OF REFORMING PUBLIC FINANCES

Abstract

Introduction. *A necessary condition for the reconstruction of Ukraine from the consequences of the destruction caused by the Russian armed aggression, the COVID-19 pandemic, and the formation of a resource-saving inclusive economy on the basis of permanent socio-economic growth is the effective functioning of the public finance management system, the basic element of which is budgeting technologies. Participatory budgeting is their important component, and participatory budget is one of the innovative tools for involving citizens in the distribution and use of budget resources, democratization of the budget process at the local level to stimulate the development of territorial communities and regions.*

Purpose. *The purpose of the article is to develop theoretical and methodological foundations and practical approaches to the functioning of participatory budgeting, to identify the main trends in the development of participatory budgeting and to substantiate the directions of its modernization in the context of reforming public finances.*

Methods. *To achieve the goal defined in the study, general scientific methods were used: analysis and synthesis, induction and deduction (for the formation of the theoretical foundations of participatory budgeting); functional and statistical analysis, analogy, systematization, formalization, measurement, modeling (to assess the practice of functioning of budgets) participation); generalization, comparison, optimization, argumentation, logical methods (for developing directions for improving participatory budgeting).*

Conclusions. *A theoretical approach to the disclosure of the essence of participatory budgeting has been formed, an algorithm for its implementation at the level of the territorial community is given and the advantages of functioning of participatory budgets are outlined. The practice of using participatory budgeting in Ukraine at different levels of the budget system is analyzed, a number of problems are identified, among which the most important is the choice of allocation directions, use of participatory budgeting resources and criteria for their optimization, and approaches to their solution are proposed. A scientific approach to optimizing the expenditures of the participatory budgeting using economic and mathematical modeling has been formed.*

Discussion. *The prospects for further research are the need to solve the problems of effective use of budget resources of local self-government bodies in the conditions of war and to find ways to ensure compliance of priority directions of expenditures of participatory*

budgets with the strategic goals of socio-economic development of territorial communities and regions.

Keywords: *participatory budget, local government budgets, budgetary resources, public projects, economic-mathematical model, participatory budgeting, territorial communities, budgeting technologies, public finances.*

Formulas: 8, **fig.:** 2, **tabl.:** 3, **bibl.:** 11.

Постановка проблеми. У сучасних умовах негативні наслідки впливу пандемії COVID-19 на економічні процеси та повномасштабна війна Російської Федерації проти України спровокували негативні тенденції у фінансовій сфері країни, зокрема у сфері публічних фінансів. Невизначеність чітких перспектив відновлення вітчизняної економіки унеможливила формування надійної фінансової бази розвитку регіонів і територіальних громад в Україні. Водночас більшість експертних досліджень і прогнозів міжнародних організацій вказують на неминучість змін у вітчизняній системі публічних фінансів. У такій ситуації територіальні громади, з одного боку, змушені долати сучасні виклики уже звичними, традиційними методами, а з іншого – у них виникають нові можливості для забезпечення економічного поступу за допомогою новаційних, нетрадиційних підходів.

Вищенаведене твердження, на нашу думку, актуалізує розвиток нових форм, методів та інструментів управління бюджетними ресурсами, особливо в частині залучення громадськості до цих процесів. Однією із форм участі населення в управлінні фінансовими ресурсами територіальної громади, яка спрямована на демократизацію усіх стадій бюджетного процесу, посилення взаємодії громадськості і влади, є бюджет участі (партиципаторний бюджет).

Розвиток партиципаторного бюджетування сприяє прискоренню темпів інклюзивного соціально-економічного розвитку територіальних громад, покращенню якості й доступності публічних послуг населенню та підвищенню суспільного добробуту. Незважаючи на те, що використання цієї технології бюджетування підвищує ефективність управління бюджетними ресурсами та бюджетної політики на місцевому рівні, в організації цього процесу є невирішені проблеми. Зокрема, окремі органи місцевого самоврядування недооцінюють роль бюджетів участі та залучення громадян до розробки інвестиційних проєктів, внаслідок цього незначною є частка цих бюджетів у місцевих бюджетах. Недостатнім все ще є рівень фінансової грамотності населення та ініціативності громадян. Пріоритети витрачання коштів бюджетів участі часто не відповідають стратегії соціально-економічного розвитку територіальних громад. Відсутня практика належного оцінювання ефективності витрат бюджетів участі. Не збігаються інтереси жителів територіальних громад, ініціаторів та бенефіціарів інвестиційних проєктів. Дискусійний характер, наявність невирішених проблем за означеною проблематикою обумовили актуальність дослідження, вибір його теми та мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні засади партиципаторного бюджетування розглядаються у вітчизняній та зарубіжній літературі. Українські науковці Г. Возняк, О. Дем'янчук, О. Кириленко [7], Л. Козарезенко,

Т. Куценко, Б. Малиняк, О. Сизоненко, І. Сотник проаналізували участь громадськості у бюджетному процесі та довели необхідність використання бюджетів участі на рівні територіальних громад, розглядаючи їх як спрямований на забезпечення регіонального розвитку інструмент підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів.

Зарубіжні вчені Азіз Х. та Шах Н. [1] розкрили зміст партиципаторного бюджетування на основі ідей суспільного вибору, інформатики та мікроекономічної теорії, запропонували математичну модель цього бюджету, приділили увагу питанням виявлення переваг, цілей добробуту, аксіомам справедливості та стимулам виборців, а також можливостям розширення досліджень бюджету участі. Джонсон К. [2] дослідила результати партиципаторного бюджетування крізь призму інституційної теорії, розкрила особливості оцінювання результатів функціонування бюджету участі, розглянула вплив цієї технології на політичну культуру та поведінку громадськості. Д. Вільямс, Т. Калабрезе та С. Харью [6] розглянули партиципаторне бюджетування в історичному ракурсі та у вимірах різних теорій для визначення ступеня передачі влади населенню через пряму демократію.

Незважаючи на розгляд в економічній літературі окремих теоретичних і практичних питань партиципаторного бюджетування загалом, більшість актуальних проблем все ще не вирішені. Вони стосуються організації бюджетування, вибору форм, методів та інструментів, які використовує вітчизняна практика, оцінювання ефективності бюджетних програм, збалансування економічних інтересів учасників бюджетного процесу. Результати опрацювання наукових праць з окресленої проблематики та аналізу відомої практики дали змогу запропонувати рекомендації, спрямовані на удосконалення функціонування бюджетів участі в умовах реформування публічних фінансів.

Мета статті – розвиток теоретико-методологічних засад і практичних підходів до функціонування бюджетів участі, виявлення основних трендів розвитку партиципаторного бюджетування та обґрунтування напрямів його модернізації в контексті реформування публічних фінансів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важлива передумова перманентного інклюзивного соціально-економічного зростання – це ефективне функціонування системи управління публічними фінансами, базовим елементом якої є технології бюджетування. Одним із інноваційних демократичних інструментів залучення громадян до розподілу і використання бюджетних ресурсів, до бюджетного процесу на місцевому рівні, є бюджет участі.

Передусім зазначимо, що «бюджет участі – інструмент прямої демократії, за допомогою якого кожен мешканець територіальної громади має змогу долучитися до бюджетного процесу, зрозуміти його принципи та вплинути на рішення щодо видаткової частини місцевого бюджету. Дія такого механізму полягає у розподілі частини місцевого бюджету мешканцями шляхом розробки і подання ними проєктів, спрямованих на підвищення комфортності проживання у місті та відкритого голосування за ці проєкти іншими мешканцями» [10].

В економічній літературі як синоніми поняття «бюджет участі» використовують терміни – «партиципаторний бюджет», «громадський бюджет», а для визначення

технології бюджетування, яка ґрунтується на використанні бюджету участі, вживається «партиципаторне бюджетування».

Дослідники Азіз Х. і Шах Н., акцентуючи увагу на демократичній формі цієї управлінської технології, визначають це поняття так: «Партиципаторне бюджетування – це демократичний підхід до вирішення питання про фінансування громадських проєктів, який був використаний у багатьох містах по всьому світу. Бюджет участі – це парадигма, яка дає можливість мешканцям безпосередньо вирішувати, як витрачається частина громадського бюджету. Зокрема, громадяни обмірковують пріоритети видатків та голосують за те, як бюджет має розподілятися на різні громадські проєкти» [1].

О. Кириленко й І. Чайковська зазначають, що «бюджет участі є демократичним процесом, в якому мешканці безпосередньо вирішують, як витратити певну частину місцевого бюджету; впровадження такого бюджету вимагає повної зміни уявлення про управління містом – необхідність відходу від класичної представницької демократії до демократії участі, яка акцентує увагу на прямій участі громадян у політичному процесі на рівні міста» [7, с. 88].

Ю. Синтомер, К. Герцберг та А. Рьокке А, розглядаючи партиципаторне бюджетування як процес, який «допускає участь необраних громадян у концепції та/або розподілі публічних фінансів» [5, с. 168], не надають належного значення ролі органів публічного управління, які безпосередньо координують дії громадян та визначають певні обмеження щодо обсягу і напрямів використання бюджетних ресурсів.

Найбільш комплексний підхід до визначення цього поняття знаходимо у праці А. Шаха: «Партиципаторне бюджетування є відображенням прямого демократичного підходу до бюджетування. Воно дає змогу громадянам дізнатися про діяльність уряду, обдумати, обговорити та вплинути на розподіл публічних ресурсів. Це інструмент для навчання, залучення та розширення прав і можливостей населення. Підвищена прозорість та підзвітність, яким сприяє бюджет участі, може допомогти зменшити неефективність уряду, клієнтелізм, патронаж та корупцію. Бюджет участі також посилює інклюзивне врядування, надаючи можливість маргіналізованим та виключеним групам населення проголосувати та впливати на прийняття важливих для задоволення їхніх інтересів рішень. Правильно організоване партиципаторне бюджетування формує більш чутливе до потреб і уподобань громадян публічне управління, а також підвищує його відповідальність за ефективність розподілу ресурсів та надання суспільних послуг. При цьому бюджет участі може покращити ефективність роботи уряду та підвищити якість демократичної участі» [4, с. 1].

Таким чином, можемо стверджувати, що сукупність управлінських процедур, які використовують суб'єкти публічного управління щодо формування, розподілу й використання бюджетних ресурсів, призначених для реалізації проєктів, ініційованих громадськістю, називається технологією учасницького (партиципаторного) бюджетування. Зазначена технологія бюджетування характеризується частковою передачею права приймати рішення щодо реалізації інвестиційних проєктів, розподілу й використання частини видатків місцевих бюджетів від органів місцевого

самоврядування, місцевих органів державної виконавчої влади до громадян. Її основні переваги полягають у такому:

- підвищення прозорості витрачання бюджетних ресурсів, довіри до місцевої влади, ефективності надання публічних послуг, ініціативності громадян, демократичних засад функціонування територіальної громади (регіону), покращенні взаємодії влади і населення;

- зниження соціальної нерівності і громадської байдужості.

Принагідно зазначимо, що партиципаторне бюджетування започатковано у 1989 р. у бразильському місті Порту-Алегрі з метою зниження рівня корупції і вирішення соціальних проблем, а з часом набуло активного поширення у світі.

«Її характерними ознаками як інноваційної технології управління є: визначення частини бюджету адміністративно-територіального утворення, над витрачанням коштів якого дискутуватимуть громадяни у відповідному періоді; можливість подання громадянами проєктів за встановленими вимогами на розгляд комісії та за умови підтвердження відповідності вимогам – на голосування; обов'язковість виконання рішень, які приймають мешканці під час голосування; можливість жителів адміністративної території голосувати за проєкти (ідеї), реалізація яких задовольнить потреби місцевої громади; реалізація інвестиційних проєктів винятково на території юрисдикції відповідного органу місцевого самоврядування; можливість зміцнення громади шляхом створення умов для її членів дискутувати, обговорювати основні проблеми й ухвалювати спільні рішення» [3, с. 467].

В Україні з метою підвищення громадської активності і встановлення належного партнерства з органами влади, покращення якості надання публічних послуг партиципаторне бюджетування застосовують з 2015 р. Залежно від рівня бюджетної системи, джерел формування бюджетних ресурсів, проблем, на вирішення яких вони спрямовуються, терміну реалізації ініційованих громадськістю інвестиційних проєктів можна виокремити:

- бюджети участі, відомі як громадські бюджети (започатковані у 2015 р.), які формуються на рівні сільських, селищних та міських територіальних громад, є компонентом їхніх бюджетів, а ресурси витрачаються на проєкти, спрямовані, як правило, на підвищення комфортності проживання громадян у цих територіальних громадах чи вирішення інших проблем місцевого значення. Термін реалізації таких інвестиційних проєктів не має перевищувати одного року;

- бюджет участі, відомий як всеукраїнський громадський бюджет (започаткований у 2019 р.), що охоплює бюджетні ресурси, сформовані за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку, створеного у складі Державного бюджету України, та місцевого бюджету (обсяг співфінансування з місцевого бюджету органу місцевого самоврядування, на території якого планується реалізація інвестиційного проєкту регіонального розвитку, має бути не меншим 10% від залишкової вартості проєкту з урахуванням витрат на момент подачі проєкту до участі в конкурсі) відповідного органу місцевого самоврядування, на території якого планується реалізація інвестиційного проєкту регіонального розвитку. Кошти витрачаються на проєкти, спрямовані, як правило, на вирішення проблем регіонального значення відповідно до стратегії регіонального розвитку, а термін їх реалізації може становити від одного

до трьох років. Крім того, суб'єкт, на фінансування об'єкта якого залучаються ресурси Державного фонду регіонального розвитку за проектом всеукраїнського громадського бюджету, повинен утримувати такий об'єкт за рахунок коштів місцевого бюджету або власних фінансових ресурсів.

На основі аналізу вітчизняної практики партиципаторного бюджетування на рис. 1 наведено алгоритм його здійснення на рівні територіальної громади.

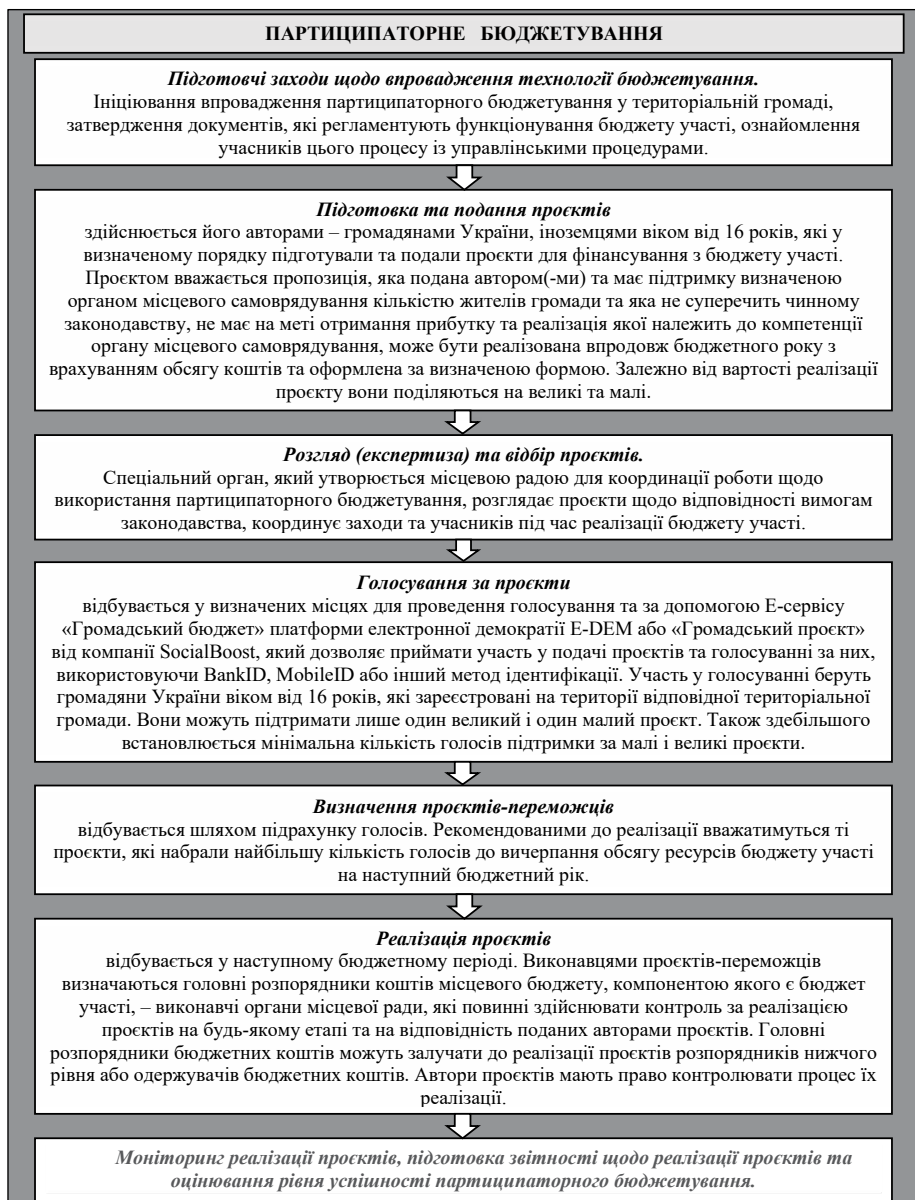

Рис. 1. Алгоритм партиципаторного бюджетування на рівні територіальної громади
Джерело: розроблено авторами на основі [8, с. 27; 10].

На основі статистичних даних, розміщених в Е-сервісі «Громадський бюджет» на платформі електронної демократії E-DEM, проаналізуємо практику здійснення партиципаторного бюджетування на рівні сільських, селищних та міських територіальних громад в Україні (рис. 2, табл. 1 і 2).

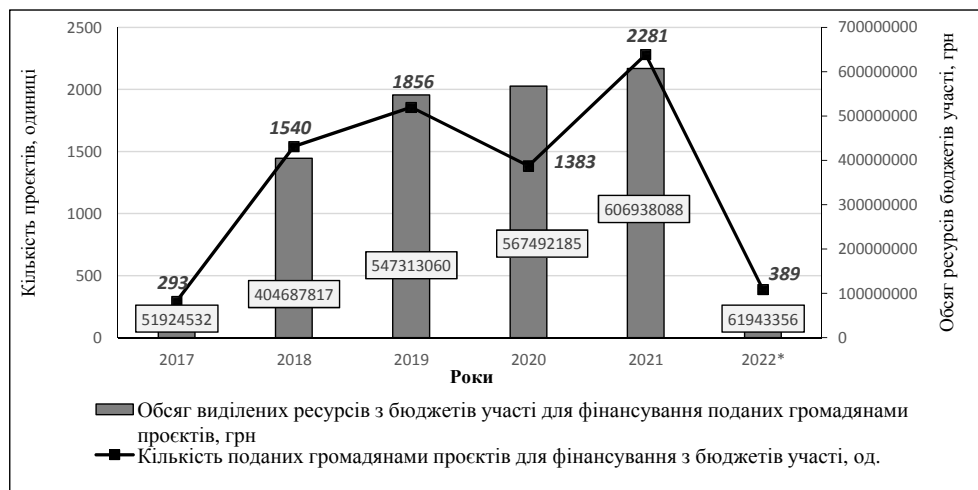

Рис. 2. Партиципаторне бюджетування на рівні сільських, селищних та міських територіальних громад в Україні у 2017–2022 рр.

* Примітка: призупинено використання партиципаторного бюджетування в окремих територіальних громадах у зв'язку з воєнним станом.

Джерело: розроблено і розраховано авторами на основі даних [11].

Загалом з 2017 р. до 2022 р. партиципаторне бюджетування було запроваджено у 201 територіальній громаді, громадяни ініціювали 7742 проєкти, з бюджетів місцевого самоврядування для фінансування поданих громадянами проєктів виділено 2240,3 млн грн.

Таблиця 1

Динаміка кількості поданих громадянами проєктів для фінансування з бюджетів участі сільських, селищних та міських територіальних громад в Україні у 2017–2022 рр., од.

	Регіони	Роки						Середній темп приросту, %
		2017	2018	2019	2020	2021	2022*	
1	Вінницька	39	41	55	55	100	–	26,54
2	Волинська	–	79	33	56	117	–	13,99
3	Дніпропетровська	–	132	244	271	240	64	-16,55
4	Донецька	–	25	20	67	175	19	-6,63
5	Житомирська	–	94	28	21	20	–	-40,30
6	Закарпатська	–	81	48	77	45	–	-17,79

продовження таблиці 1

7	Запорізька	–	59	40	13	25	–	-24,89
8	Івано-Франківська	–	–	66	27	132	124	23,39
9	Київська	17	157	117	115	152	11	-8,34
10	Кіровоградська	48	59	85	57	54	–	2,99
11	Луганська	–	71	6	76	143	23	-24,56
12	Львівська	–	67	80	44	74	–	3,37
13	Миколаївська	–	85	74	78	125	–	13,72
14	Одеська	–	24	45	16	17	46	17,66
15	Полтавська	189	409	532	112	234	41	-26,33
16	Рівненська	–	4	45	31	75	60	96,80
17	Сумська	–	–	4	15	44	–	231,66
18	Тернопільська	–	30	152	100	179	–	81,37
19	Харківська	–	64	94	96	169	1	-64,64
20	Херсонська	–	–	–	–	5	–	–
21	Хмельницька	–	59	58	23	128	–	29,46
22	Черкаська	–	–	19	18	18	–	-2,67
23	Чернівецька	–	–	10	6	10	–	–
24	Чернігівська	–	–	1	9	–	–	–

Примітка: призупинено використання партиципаторного бюджетування в окремих територіальних громадах у зв'язку з воєнним станом.

* Джерело: розроблено і розраховано авторами на основі даних [11].

Упродовж 2017–2021 рр. простежувалася позитивна тенденція до зростання обсягу виділених ресурсів з бюджетів участі сільських, селищних та міських територіальних громад для фінансування поданих громадянами проєктів та кількості ініційованих інвестиційних проєктів: середній темп приросту становив відповідно 84,9% та 67,04%. У 2022 р. практика впровадження партиципаторного бюджетування (зокрема фінансування проєктів-переможців 2021 р., подання і голосування за проєкти 2022 р. для реалізації у наступному бюджетному періоді) у територіальних громадах окремих областей призупинилася у зв'язку із введенням воєнного стану та необхідності першочергового здійснення видатків бюджетів різних рівнів на національну оборону.

Таблиця 2

Динаміка обсягу виділених ресурсів з бюджетів участі сільських, селищних та міських територіальних громад для фінансування поданих громадянами проєктів в Україні у 2017–2022 рр., грн.

	Регіони	Роки						Середній темп приросту, %
		2017	2018	2019	2020	2021	2022*	
1	Вінницька	18358410	23406029	26113027	30606096	36267365	0	18,56

2	Волинська	0	11903382	7499297	12950441	20928158	0	20,69
3	Дніпропетровська	0	19501755	32194982	37122535	40768363	15427163	-5,69
4	Донецька	0	3144522	2853976	8607347	22863772	8774589	29,25
5	Житомирська	0	73711646	2271097	56397712	4195341	0	-61,53
6	Закарпатська	0	14206685	17142061	35224421	20107447	0	12,28
7	Запорізька	0	14879272	3524708	5094223	8375041	0	-17,43
8	Івано-Франківська	0	0	22728707	9983813	32715296	10094953	-23,70
9	Київська	1907365	43750285	51967164	58505643	59478253	2502275	5,58
10	Кіровоградська	14011629	12080965	27770736	14810845	11965097	0	-3,87
11	Луганська	0	17857417	490712	27893990	41879551	3383250	-34,03
12	Львівська	0	4543950	8241692	3874278	10159751	0	30,76
13	Миколаївська	0	25033138	34285843	42209871	80997493	0	47,91
14	Одеська	0	2297936	11706214	4249382	0	14254846	35,99
15	Полтавська	17647128	125180357	213600449	50993091	78345087	3954298	-25,86
16	Рівненська	0	248870	3570780	3599211	11852617	3501983	93,68
17	Сумська	0	0	319679	5656455	9306238	0	439,55
18	Тернопільська	0	2336758	63105260	68282950	75789178	0	218,91
19	Харківська	0	6521065	8066335	8252347	17128938	49999	-70,41
20	Херсонська	0	0	0	0	71986	0	
21	Хмельницька	0	4083785	5246886	9507604	19883403	0	69,49
22	Черкаська	0	0	3954865	2817293	3346613	0	-8,01
23	Чернівецька	0	0	533590	329149	513100	0	-1,94
24	Чернігівська	0	0	125000	70523488	0	0	0

Примітка: призупинено використання партиципаторного бюджетування в окремих територіальних громадах у зв'язку з воєнним станом.

* Джерело: розроблено і розраховано авторами на основі даних [11].

Якщо враховувати такий показник як «частка виділених ресурсів з бюджетів участі сільських, селищних та міських територіальних громад окремої області у загальному обсязі видатків бюджетів участі України для фінансування поданих громадянами проєктів», можна стверджувати, що найбільш активно партиципаторне бюджетування впроваджувалося у Полтавській, Київській, Тернопільській, Вінницькій, Закарпатській, Дніпропетровській областях.

У результаті аналізу практики функціонування бюджетів участі в Україні на рівні сільських, селищних та міських територіальних громад (який нині, на жаль, дещо утруднений відсутністю офіційних статистичних даних) з'ясовано, що:

– впровадження партиципаторного бюджетування підвищує рівень: відповідальності органів місцевого самоврядування та жителів територіальних громад за формування суспільного добробуту громади; довіри населення до місцевої влади; спроможності

громад вирішувати проблеми місцевого значення; ресурсної спроможності органів місцевого самоврядування надавати доступні і якісні публічні послуги;

– незважаючи на активне впровадження (з 2017 р.) у практику органів місцевого самоврядування партиципаторного бюджетування (зокрема, збільшення кількості й вартості запропонованих громадськістю проєктів, які фінансуються з бюджетів участі), з 2022 р. здебільшого у сільських і селищних громадах призупинилося використання цієї управлінської технології. «Частково це пояснюється впливом кризи 2020 р. через епідемію коронавірусу та повільним відновленням економіки в 2021 р., коли основні фінансові ресурси громад витрачалися переважно на видатки поточного споживання. Проте, зважаючи на незначну частку громадських бюджетів у загальних видатках бюджетів громад, більш вагомими причинами варто вважати зменшення уваги місцевої влади до цього механізму у зв'язку із недооцінкою або нерозумінням його важливості, викривлення або дискредитацію ідеї громадського бюджетування через конфлікт інтересів» [9]. У 2022 р. внаслідок активізації російської збройної агресії, введення режиму воєнного стану в Україні, а отже, у зв'язку з необхідністю першочергового здійснення видатків бюджетів усіх рівнів на національну оборону, в окремих територіальних громадах призупинено фінансування проєктів із бюджетів участі;

– відсутня визначена правовими нормами уніфікація процедур партиципаторного бюджетування, що підвищує самостійність органу місцевого самоврядування, гнучкість прийняття рішень щодо порядку формування, розподілу й використання бюджетних ресурсів, які спрямовуються на реалізацію проєктів, ініційованих громадськістю, врахування територіальних особливостей, пріоритетів соціально-економічного розвитку та потреб жителів територіальних громад;

– низька частка бюджетів місцевого самоврядування, компонентою яких є бюджет участі, у загальній чисельності місцевих бюджетів;

– невисокий рівень фінансової грамотності та ініціативності жителів окремих територіальних громад, а також недостатній рівень їхньої обізнаності із процедурами партиципаторного бюджетування;

– невисокий рівень прозорості інформації щодо використання коштів бюджету участі окремих територіальних громад України та стану фінансування ініційованих громадськістю проєктів;

– невідповідність пріоритетів витрачання коштів бюджетів участі та стратегічних цілей соціально-економічного розвитку територіальних громад;

– відсутня або неналежна практика оцінювання органом місцевого самоврядування ефективності витрачання коштів бюджету участі та оприлюднення результатів її здійснення. Важливою проблемою партиципаторного бюджетування на рівні територіальних громад залишається вибір напрямів розподілу і використання ресурсів бюджету участі (напрямів реалізації громадських проєктів) та критеріїв їх оптимізації, що зумовлено різним соціальним статусом жителів громади, сферою їхньої діяльності, місцем проживання, віком, статтю, станом здоров'я;

– значна відмінність потреб та інтересів: громадян, які ініціюють проєкти, бенефіціарів проєктів та жителів територіальних громад, які голосують за проєкти.

Як свідчить вітчизняна практика, більшість бюджетних ресурсів (близько 70–80%) спрямовується на реалізацію великих проєктів, а на реалізацію малих проєктів витрачається близько 20–30% усіх коштів. Проте функціональне призначення видатків бюджету участі завжди викликає жваву дискусію серед представників органів місцевого самоврядування та громадськості. Наприклад, люди пенсійного віку менш активно голосують за проєкти, бенефіціарами яких будуть діти шкільного чи дошкільного віку, а також за проєкти, які стосуватимуться розваг молоді тощо. Водночас пенсіонери, а також люди непенсійного віку, але з проблемами зі здоров'ям, більш охоче своїми голосами підтримують медичні проєкти, що стосуються покращення інфраструктури закладів охорони здоров'я, в яких такі категорії населення постійно отримують медичні послуги. Громадяни-жителі великих міст насамперед ініціюють і підтримують ті проєкти, які стосуються покращення умов проживання саме у власному мікрорайоні. Громадяни, у яких є діти шкільного чи дошкільного віку, студенти, з більшою ймовірністю ініціюють створення і віддають свої голоси за освітні проєкти, реалізація яких стосується приміщень або територій шкіл, дошкільних навчальних закладів, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, установ дитячо-юнацьких та молодіжних клубів, початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, закладів професійно-технічної освіти, ЗВО.

З огляду на зазначене можемо стверджувати, що вибір пріоритетів витрачання коштів бюджетів участі, а отже, встановлення відповідних обмежень для авторів-ініціаторів громадських проєктів щодо категорії проєкту (інфраструктурні, освітні, медичні, екологічні, соціальні, інші) – це складне завдання. Вирішуючи його, насамперед слід враховувати відповідність обраного пріоритетного напрямку витрачання коштів бюджету участі стратегічним цілям соціально-економічного розвитку територіальної громади. Якщо таких пріоритетів декілька, то, на наш погляд, доцільно встановлювати частки видатків бюджету участі на виконання певних цілей.

Наприклад, цікавим є досвід територіальних громад, які визначену частину ресурсів бюджетів участі використовують на реалізацію освітніх проєктів, запровадивши з 2020 р. «Шкільний громадський бюджет». У табл. 3 подано показники, які характеризують динаміку впровадження «Шкільного громадського бюджету» в Україні.

Наведені дані дають підстави констатувати активний розвиток партиципаторного бюджетування у такому форматі: суттєво збільшується кількість шкіл, які долучаються до «Шкільного громадського бюджету», проєктів, які ініціюються, та обсяг коштів, які виділяються на реалізацію цих проєктів. До областей-лідерів із впровадження «Шкільного громадського бюджету» належать територіальні громади Вінницької, Тернопільської, Херсонської, Закарпатської областей.

Таблиця 3

Динаміка функціонування «Шкільного громадського бюджету» як складової бюджетів участі сільських, селищних, міських територіальних громад у 2020–2022 рр.

Показники	2020	2021	2022	За 2020–2022 рр.
Кількість поданих проєктів, од.	5	223	323	551

продовження таблиці 3

Кількість проєктів-переможців, од.	5	69	24	98
Кількість залучених шкіл, од.	5	60	104	169
Загальна кількість голосів, од.	1207	22692	20977	44876
Загальна сума коштів, грн	25000	23026149	10699116	33750265
Обсяг коштів, який припадає на 1 проєкт-переможець, грн	5000	333712,304	445796,5	344390,459

Джерело: розроблено і розраховано авторами на основі даних [11].

«До головних цілей проєктів «Шкільного громадського бюджету», які реалізуються у межах бюджетів участі територіальних громад, належать:

– розвиток шкільної громади (шкільного самоврядування, впровадження інновацій в навчальний процес, задоволення потреб учнів у частині навчальних програм);

– покращення дизайну приміщення та території навчального закладу, його естетичного вигляду, озеленення та освітлення території, благоустрій спортивних та відпочинкових зон тощо;

– впровадження сучасних інноваційних проєктів у тематичних сферах: «Школа як місце експериментування», «Школа 2.0», «Школа як спортивний майданчик», «Школа приємних вражень»;

– науково-просвітницькі заходи (організація інтелектуальних турнірів, семінарів, форумів);

– екологічні та соціальні заходи (організація заходів, спрямованих на покращення процесу соціалізації та підтримки незахищених верств населення)» [8].

Незважаючи на унікальність територіальних громад (географічні особливості, рівень соціально-економічного розвитку, менталітет, громадська активність жителів тощо), в яких впроваджується партиципаторне бюджетування, в умовах обмеженості бюджетних ресурсів і необхідності їх ефективного використання, доцільним є розроблення наукового підходу із використанням економіко-математичного моделювання до оптимізації видатків бюджету участі.

Скажімо, існує n виборців територіальної громади, m ініційованих громадськістю проєктів, щодо яких задані вартості і які розділені на L категорій, U мікрорайонів територіальної громади. Відомі: вартість проєктів; максимальна кількість проєктів, за які може проголосувати кожен виборець; межі бюджетних ресурсів, які заплановано витратити з бюджету участі на реалізацію проєктів; частки видатків бюджету участі на деякі категорії проєктів, мінімальні частки видатків бюджету участі на мікрорайони територіальної громади.

Відтак, побудуємо модель відбору множини проєктів за перевагами виборців. Переваги виборців представимо у вигляді функції корисності.

Для побудови економіко-математичної моделі введемо позначення:

i – індекс виборця, $i = \overline{1, n}$; j – індекс виду проєкту, $j = \overline{1, m}$; J_1, J_2 – множини проєктів, що можуть бути реалізовані частково чи тільки повністю відповідно, $(|J_1| + |J_2| = m)$; l – індекс виду категорії проєкту, $l = \overline{1, L}$, $l \in L^*$, де L^* – множина видів категорій проєктів; u – індекс виду мікрорайону, $u = \overline{1, U}$, $u \in U^*$, де U^* – множина видів мікрорайонів; $J_{u,l}$

– множина проєктів категорії l -го виду, що має в наявності мікрорайон u -го виду, $\sum_{l \in L^*} \sum_{u \in U^*} |J_{u,l}| = m$; x_{jlu} – ступінь завершеності проєкту j -го виду, що належить до категорії l -го виду і мікрорайону u -го виду; P_{jlu} – вартість проєкту j -го виду, що належить до категорії l -го виду і мікрорайону u -го виду; V та W – відповідно нижня та верхня межа виділених видатків бюджету участі; r – максимальна кількість проєктів, за які може проголосувати кожен виборець; k_l – частка видатків бюджету участі на категорію l -го виду проєктів; v_u – мінімальна частка видатків бюджету участі на мікрорайон u -го виду; C_{ijlu} – корисність для i -го виборця від проєкту j -го виду, що належить до категорії l -го виду і мікрорайону u -го виду, $c_{ijlu} \in \{0; 1\}$ – рішення виборця: не схвалює чи схвалює проєкт.

Маючи C_{ijlu} , можна розрахувати $C_{jlu} = \sum_{i=1}^n c_{ijlu}$ – корисність проєкту j -го виду, що належить до категорії l -го виду і мікрорайону u -го виду.

Враховуючи введені позначення, математична модель оптимізації видатків бюджету участі матиме такий вигляд (формули (1–8)):

знайти набір проєктів $\{x_{jlu}\}$, який забезпечить

$$Z = \sum_{j \in J_{u,l}} \sum_{l \in L^*} \sum_{u \in U^*} C_{jlu} x_{jlu} \rightarrow \max \quad (1)$$

за виконання умов:

1) за ступенем завершеності проєкту:

– проєкт може бути реалізований частково:

$$0 \leq x_{jlu} \leq 1, \quad j \in J_1, \quad l \in L^*, \quad u \in U^*; \quad (2)$$

– проєкт не виконується взагалі чи виконується повністю:

$$x_{jlu} \in \{0; 1\}, \quad j \in J_2, \quad l \in L^*, \quad u \in U^*; \quad (3)$$

2) за вартістю проєктів, враховуючи наявні бюджетні ресурси:

$$V \leq \sum_{j \in J_{u,l}} \sum_{l \in L^*} \sum_{u \in U^*} P_{jlu} x_{jlu} \leq W; \quad (4)$$

3) за максимальною кількістю проєктів, за які може проголосувати кожен виборець:

$$\sum_{j \in J_{u,l}} \sum_{l \in L^*} c_{ijlu} \leq r, \quad u \in U^*, \quad i = \overline{1, n}; \quad (5)$$

4) за часткою видатків бюджету участі на категорію l -го виду проєкту:

$$k_l V \leq \sum_{j \in J_{u,l}} \sum_{u \in U^*} P_{jlu} x_{jlu} \leq k_l W, \quad l \in L^*; \quad (6)$$

5) за мінімальною часткою видатків бюджету участі на мікрорайон u -го виду

$$\sum_{j \in J_{u,l}} \sum_{l \in L^*} P_{jlu} x_{jlu} \geq v_u V, \quad u \in U^*; \quad (7)$$

6) за неможливістю профінансувати всі проєкти:

$$\sum_{j \in J_{u,l}} \sum_{l \in L^*} \sum_{u \in U^*} P_{jlu} > W. \quad (8)$$

Однією із проблем партиципаторного бюджетування у міських територіальних громадах, у складі яких наявні мікрорайони, є нерівномірна реалізація громадських проєктів у різних мікрорайонах. Причини цього такі: відмінність потреб та інтересів громадян, які ініціюють проєкти, бенефіціарів проєктів та жителів, які за них голосують, а також різна кількість жителів та активність учасників зазначеного процесу у різних

мікрорайонах міста тощо. Тому в контексті забезпечення інклюзивного розвитку територіальних громад доцільно встановити обмеження щодо видатків бюджету участі за регіонами і, відповідно, окремо підраховувати результати голосування за громадські проекти кожного мікрорайону. Такий підхід сприятиме збільшенню рівня участі жителів усіх мікрорайонів територіальної громади у процедурах партиципаторного бюджетування, а також сприятиме рівномірному розподілу видатків бюджету участі на ініційовані громадськістю проекти між мікрорайонами.

Щодо розвитку всеукраїнського громадського бюджету, то він сприяє залученню громадськості до розподілу частини коштів Державного бюджету України (Державного фонду регіонального розвитку) на регіональні потреби, та «є ще одним механізмом фінансової децентралізації, спробою посилити довіру між владою та громадянами через спільний розвиток проектів регіонального значення» [9]. Проте з огляду на невирішені проблеми фінансування проектів, дефіцит бюджетних ресурсів у зв'язку із коронавірусною кризою, відмінності і суперечності в процедурах відбору проектів-переможців, які можуть фінансуватися на рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку, з 2021 р. цей вид бюджету участі не використовується.

Отже, органи публічного управління мають враховувати виявлені проблеми партиципаторного бюджетування та запропоновані підходи до їх вирішення під час розроблення заходів щодо подальшої активізації використання зазначеної управлінської технології у вітчизняній практиці. Враховуючи переваги бюджетів участі, вважаємо за доцільне рекомендувати органам місцевого самоврядування передбачати їх функціонування не тільки на рівні бюджетів місцевого самоврядування, а й у складі обласних і районних бюджетів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Бюджет участі (партиципаторний бюджет) – це один із інноваційних інструментів залучення громадян до розподілу й використання бюджетних ресурсів, демократизації бюджетного процесу на місцевому рівні для стимулювання розвитку територіальних громад і регіонів. За результатами проведеного дослідження запропоновано теоретичний підхід до розкриття сутності учасницького (партиципаторного) бюджетування з урахуванням різних аспектів цього поняття, зокрема – як сукупності управлінських процедур, які використовують суб'єкти публічного управління щодо формування, розподілу і використання бюджетних ресурсів, призначених для реалізації проектів-переможців, ініційованих громадськістю. Наведено алгоритм впровадження та реалізації бюджету участі на рівні територіальної громади.

На основі результатів оцінювання вітчизняної практики партиципаторного бюджетування аргументовано основні переваги цієї технології бюджетування, виявлено проблеми функціонування бюджетів участі на різних рівнях бюджетної системи та обґрунтовано шляхи їх вирішення.

Запропоновано науковий підхід із використанням економіко-математичного моделювання до оптимізації напрямів витрачання ресурсів бюджету участі, який передбачає побудову моделі оптимізації видатків бюджету участі. За її допомогою можна розрахувати оптимальний набір ініційованих громадськістю проектів, який забезпечить максимальну корисність від результату їх реалізації для жителів територіальної громади і враховує обмеження обсягу видатків бюджету участі. Модель

належить до класу задач лінійного програмування, яка складається з цільової функції і системи обмежень лінійного виду.

Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності вирішення проблем ефективного використання бюджетних ресурсів органів місцевого самоврядування в умовах війни та пошуку шляхів забезпечення відповідності пріоритетних напрямів здійснення видатків бюджетів участі стратегічним цілям соціально-економічного розвитку територіальних громад і регіонів.

Література

1. Aziz H., Shah N. Participatory budgeting: Models and approaches. *Pathways Between Social Science and Computational Social Science*. Springer, Cham, 2021. P. 215–236. URL: <https://arxiv.org/pdf/2003.00606.pdf>.
2. Johnson C. *Engaging Democracy: An Institutional Theory of Participatory Budgeting*. Thesis (Ph.D.). University of Washington. Seattle, 2017. URL: <https://digital.lib.washington.edu/researchworks/handle/1773/40685>.
3. Lobodina Z., Lopushniak H., Kizyma T., Lyvdar M. Inclusive budgeting: theoretical aspects, prerequisites and necessity for its implementation in Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2020. Vol. 2 (№ 33). P. 463–472. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i33.207201>.
4. Shah A. Overview. *Participatory Budgeting: Public Sector Governance and Accountability*. / Edited by A. Shah. Washington, DC: World Bank, 2007. P. 1–18. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6640/39498.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
5. Sintomer Y., Herzberg C., Röcke A. Participatory Budgeting in Europe: Potentials and Challenges. *International Journal of Urban and Regional Research*. 2008. Vol. 32(1). P. 164–178. DOI:10.1111/j.1468-2427.2008.00777.x.
6. Williams D., Calabrese Th., Harju S. *A Theory of Participatory Budgeting Decision Making as a Form of Empowerment*. CUNY: New York, NY, USA, 2018. URL: https://academicworks.cuny.edu/bb_pubs/1166.
7. Кириленко О., Чайковська І. Перспективи запровадження бюджету участі в Україні на основі зарубіжного досвіду. *Вісник THEU*. 2015. № 2. С.88–100.
8. Лободіна З. М., Булавинець В. М., Данильців Х. Т. Бюджетне фінансування освітніх послуг: сучасні тенденції та перспективи вдосконалення. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 12/2. С. 20–29. URL: <http://efp.in.ua/uk/journal-item/322>.
9. Маляревський Є., Бараннік В. Громадські бюджети як перспективний інструмент розвитку громад і територій: аналітична записка. НІСД, ЦРД. Київ, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-11/hromadski-budzhety.pdf>.
10. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні» від 3.03.2020 р. № 94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0094201-20#Text>.
11. Платформа електронної демократії E-DEM. Модуль статистики «Громадський бюджет» за 2017–2022 роки. URL: <https://stat.e-dem.ua/budget/authors/>.

References

1. Aziz, H., & Shah, N. (2021). Participatory budgeting: Models and approaches. *Pathways Between Social Science and Computational Social Science*. Springer, Cham, 215–236. Retrieved from: <https://arxiv.org/pdf/2003.00606.pdf> [in English].
2. Johnson, C. (2017). *Engaging Democracy: An Institutional Theory of Participatory Budgeting*. Thesis (Ph.D.). University of Washington. Retrieved from: <https://digital.lib.washington.edu/researchworks/handle/1773/40685> [in English].
3. Lobodina, Z., Lopushniak, H., Kizyma, T., & Lyvdar, M. (2020). Inclusive budgeting: theoretical aspects, prerequisites and necessity for its implementation in Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2(33), 463–472. Retrieved from: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i33.207201> [in English].
4. Shah, A. (2007). Overview. In A. Shah (Ed.), *Participatory Budgeting: Public Sector Governance and Accountability*. Washington DC: World Bank, 1–18. Retrieved from: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6640/39498.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in English].
5. Sintomer, Y., Herzberg, C., & Röcke, A. (2008). Participatory Budgeting in Europe: Potentials and Challenges. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32(1), 164–178. Retrieved from: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2008.00777.x> [in English].
6. Williams, D., Calabrese, Th., & Harju, S. (2018). A Theory of Participatory Budgeting Decision Making as a Form of Empowerment. Retrieved from: https://academicworks.cuny.edu/bb_pubs/1166 [in English].
7. Kyrylenko, O., & Chaikovska, I. (2015). Perspektyvy zaprovadzhennia biudzhetu uchasti v Ukraini na osnovi zarubizhnogo dosvidu [Prospects for introducing a participatory budget in Ukraine based on foreign experience]. *Visnyk TNEU – Herald of TNEU*, 2, 88–100 [in Ukrainian].
8. Lobodina, Z. M., Bulavynets, V. M., & Danylytsiv, Kh. T. (2021). Biudzhethne finansuvannia osvitykh posluh: suchasni tendentsii ta perspektyvy vdoskonalennia [Budgetary financing of educational services: modern trends and prospects for improvement]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economics. Finances. Law*, 12/2, 20–29. Retrieved from: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.12\(2\).4](https://doi.org/10.37634/efp.2021.12(2).4) [in Ukrainian].
9. Maliarevskiy, Ye., & Barannik, V. (2022). *Hromadski biudzhety yak perspektyvnyi instrument rozvytku hromad i terytorii* [Public budgets as a promising tool for the development of communities and territories]. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-11/hromadski-budzhety.pdf> [In Ukrainian].
10. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (2020). *Nakaz «Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii shchodo mekhanizmiv uchasti hromadskosti u biudzhethnomu protsesi na mistsevomu rivni» vid 3.03.2020* [Order of the Ministry of Finance of Ukraine «On approval of methodological recommendations on mechanisms of public participation in the budget process at the local level» dated March 3, 2020]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0094201-20#Text> [In Ukrainian].

-
11. Platforma elektronnoi demokratii E-DEM. Modul statystyky «Hromadskyi biudzheth» za 2017–2022 roky [E-DEM e-democracy platform. Statistics module «Public Budget» for 2017–2022]. Retrieved from: <https://stat.e-dem.ua/budget/authors/> [In Ukrainian].

Статтю отримано 10 жовтня 2022 р.
Article received October 10, 2022

UDC 657:65.011

JEL classification: I19, L3, G32, C42, C51

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.028>

Алла МЕЛЬНИК,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту,
публічного управління та персоналу
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11а, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: melnykaf@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6033-7332

Світлана ЖУКЕВИЧ,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11а, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: sveta_zyke@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6088-6232

**ЕКОНОМІКО-АНАЛІТИЧНА ДІАГНОСТИКА В СИСТЕМІ
УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ
ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я**

Мельник А., Жукевич С. Економіко-аналітична діагностика в системі управління фінансовою діяльністю сучасного закладу охорони здоров'я. *Вісник економіки*. 2022. Вип. 4. С. 28–43. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.028>

Melnyk, A., Zhukevych, S. (2022). Ekonomiko-analitychna diahnostyka v systemi upravlinnia finansovoiu diialnistiu suchasnoho zakladu okhorony zdorovia [Economic and analytical diagnostics in the financial activity management system of a modern health care institution]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 4, 28–43. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.028>

Анотація

Вступ. Концепція розвитку системи фінансового забезпечення у сфері охорони здоров'я окреслює необхідність запровадження нового фінансового механізму, який передбачає надання достатнього рівня управлінської та фінансової автономії медичним закладам.

Зміна характеру фінансових відносин ставить нові вимоги до управління фінансовою діяльністю в закладах охорони здоров'я. Функціональною складовою управлінської діяльності є економіко-аналітична діагностика, застосування

© Алла Мельник, Світлана Жукевич, 2022.

якої забезпечать адаптивність методів та моделей фінансового менеджменту сучасних реалій та інтегрування фінансів закладів охорони здоров'я в систему конкурентних ринкових відносин.

Мета статті. Мета дослідження – розвиток теоретичних положень економіко-аналітичної діагностики та вироблення методичних підходів щодо її застосування в управлінні фінансовою діяльністю закладів охорони здоров'я в умовах трансформаційних змін.

Методи. Визначена мета досягається за допомогою використання загальнонаукових, спеціальних та емпіричних методів пізнання процесів та явищ. Методи аналізу й синтезу, порівняння, узагальнення використані для розуміння економіко-аналітичної діагностики в системі управління; наукової абстракції, структурно-логічний та табличний методи – для визначення методики здійснення економіко-аналітичної діагностики в сучасних закладах охорони здоров'я.

Результати. Доведено, що механізм управлінської діяльності державних установ з елементами підприємницьких структур, якими є нині медичні установи, потребує застосування сучасних економіко-аналітичних методів і моделей діагностики та їх адаптації до особливостей діяльності закладів охорони здоров'я. Здійснено аналіз основних підходів науковців до визначення й розуміння економіко-аналітичної діагностики як функціональної складової управління фінансовою діяльністю закладу охорони здоров'я і визначено, що сутністю економіко-аналітичної діагностики закладів охорони здоров'я має бути система управлінської діяльності щодо прийняття рішень про вкладення фінансових та інших ресурсів для надання якісних послуг, які забезпечать ефективність і конкурентоспроможність закладу охорони здоров'я.

Визначено основні завдання: аналіз фінансової діяльності медичних закладів, оцінка потужностей та ресурсної бази й засобів їх вдосконалення, що забезпечить фінансово-економічну стабільність і стійкість медичних закладів з утвердженням ринкових позицій або / і виходу з кризового стану.

Обґрунтовано, що індикаторами ефективності й стабільності функціонування закладу охорони здоров'я мають бути: сформована оптимальна управлінська модель; обґрунтована система доцільного фінансування; достатній рівень забезпечення фінансовими ресурсами; ефективність їх витрачання.

Для здійснення економіко-аналітичної діагностики та визначення можливостей закладів охорони здоров'я запропоновано використати інтегральні методи і моделі, які поєднують внутрішні й зовнішні чинники функціонування суб'єктів господарювання. Досліджено основні підходи до методики SWOT-аналізу із можливістю її адаптації та застосування в управлінській діяльності закладів охорони здоров'я.

Перспективи. Для здійснення економіко-аналітичної діагностики щодо визначення можливостей закладів охорони здоров'я, в т. ч. фінансових, окрім SWOT-аналізу, доцільно застосовувати інші інтегральні методи й моделі, які поєднують внутрішні і зовнішні чинники функціонування суб'єктів господарювання в галузі медицини, що може стати предметом подальших досліджень.

Ключові слова: управління, аналіз, діагностика, економіка, охорона здоров'я, медичний заклад.

Формули: 0, рис.: 1, табл.: 2, бібл.: 19.

Alla MELNYK,

D.Sc. (Economics), professor,
professor of the department of management,
public administration and personnel
Western Ukrainian National University,
St. Lvivska, 11a, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: melnykaf@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6033-7332

Svitlana ZHUKEVYCH,

PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Western Ukrainian National University,
St. Lvivska, 11a, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: sveta_zyke@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6088-6232

ECONOMIC AND ANALYTICAL DIAGNOSTICS IN THE FINANCIAL ACTIVITY MANAGEMENT SYSTEM OF A MODERN HEALTH CARE INSTITUTION

Abstract

Introduction. *The concept of the development of the system of financial support in the field of health care outlines the need to introduce a new financial mechanism, which provides for the provision of a sufficient level of managerial and financial autonomy to medical institutions.*

The change in the nature of financial relations imposes new requirements on the management of financial activities in health care institutions. The functional component of managerial activity is economic and analytical diagnostics, the application of which will ensure the adaptability of financial management methods and models to modern realities and the integration of the finances of health care institutions into the system of competitive market relations.

Purpose. *The purpose of the study is the development of theoretical provisions of economic-analytical diagnostics and the development of methodological approaches for its application in the management of financial activities of health care institutions in the conditions of transformational changes.*

Methods. *Achieving the set goal is achieved by using general scientific, special and empirical methods of learning processes and phenomena. The methods of analysis and synthesis, comparison, and generalization are used to understand economic and analytical diagnostics in the management system; scientific abstraction, structural-logical and tabular methods for determining the methodology of economic-analytical diagnostics in modern health care institutions.*

Results. *It has been proven that the mechanism of management activity of state institutions with elements of entrepreneurial structures, which are currently medical institutions, requires the use of modern economic and analytical methods and diagnostic models and their adaptation to the specifics of the activities of health care institutions. The analysis of the main approaches of scientists to the definition and understanding of economic-analytical diagnostics as a functional component of managing the financial activities of a health care institution was carried out, and it was determined that the essence of economic-analytical diagnostics of health care institutions should be the system of management activities regarding decision-making on the investment of financial and other resources to provide quality services that will ensure the efficiency and competitiveness of the health care institution.*

At the same time, the main tasks are defined: analysis of the financial activity of medical institutions, assessment of production capacities and resource base and means of their improvement, which will ensure the financial and economic stability and stability of medical institutions with the approval of market positions and/or exit from the crisis state.

It is substantiated that the indicators of the efficiency and stability of the functioning of the health care institution should form an optimal management model of an expedient and justified system of financing and provision of financial resources and the efficiency of their spending.

The use of integral methods and models that combine internal and external factors of the functioning of economic entities is proposed to carry out economic and analytical diagnostics and determine the capabilities of health care institutions. The main approaches to the SWOT analysis methodology with the possibility of its adaptation and application in the management of health care institutions were studied.

Discussion. *In order to carry out economic and analytical diagnostics regarding the determination of the capabilities of health care institutions, including financial ones, in addition to SWOT analysis, it is advisable to use other integral methods and models that combine internal and external factors of the functioning of economic entities in the field of medicine, which may be the subject of further research.*

Keywords: *management, analysis, diagnostics, economy, health care, medical institution.*

Formulas: 0, **fig.:**1, **tabl.:** 2, **bibl.:** 19.

JEL classification: I19, L3, G32, C42, C51.

Постановка проблеми. Важливим напрямом національної політики продукування «людського капіталу» є трансформаційні зміни вітчизняної системи охорони здоров'я. Кожна людина має право на медичну допомогу, забезпечення її охорони здоров'я та медичне страхування. Це визначено Конституцією України та Всесвітньою організацією охорони здоров'я. Натомість існуюча упродовж тривалого часу модель охорони здоров'я в Україні неспроможна була забезпечити ці вимоги.

Для гарантування високоефективної медичної допомоги, доступності та якості медичних послуг необхідний певний обсяг фінансових ресурсів, що зумовило впровадження нової моделі охорони здоров'я, а відтак нової моделі фінансування системи охорони здоров'я. Відбувається трансформація оплати праці медичних

працівників (постачальників послуг) на основі конкретних результатів їхньої діяльності та концептуальної зміни взаємовідносин між постачальниками та замовниками (розпорядником бюджетних коштів) послуг.

Концепція реформування системи фінансового забезпечення охорони здоров'я окреслює необхідність запровадження нового фінансового механізму в сфері охорони здоров'я й передбачає, що «державні або комунальні некомерційні підприємства зможуть провадити основну діяльність з надання громадянам гарантованої державою безоплатної медичної допомоги за державні кошти, підприємницьку діяльність залежно від попиту на медичну допомогу (відповідно до законодавства)» [1].

Впровадження договорів стратегічної закупівлі медичних послуг та методів їх оплати передбачають надання фінансової й управлінської автономії сучасним закладам охорони здоров'я.

Зазначене обумовлює необхідність зміни характеру фінансових відносин у закладах охорони здоров'я та передбачає нові вимоги до управління фінансовою діяльністю. В такому контексті виняткового значення набувають питання застосування економіко-аналітичної діагностики як однієї з функціональних складових управління фінансовою діяльністю та інтегрування фінансів закладів охорони здоров'я в систему конкурентних ринкових відносин, що забезпечать адаптивність методів фінансового менеджменту до сучасних реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми й питання фінансування вітчизняних закладів охорони здоров'я висвітлюються в наукових доробках В. Андрущенка, О. Василика, Н. Карпишин, О. Кириленко [2], О. Тулай [3], С. Юрія та ін. Теорія та практика управління фінансовими ресурсами в закладах охорони здоров'я набули розвитку в дослідженнях зарубіжних та вітчизняних науковців: Л. Лессард [4], С. Коллінс [5], В. Горина [6], В. Загорського, З. Лободіної, [7], Н. Прус [8] та ін.

Зокрема, О. Кириленко, О. Тулай порушують питання функціонування охорони здоров'я як складової фінансового механізму сталого розвитку України, розглядаючи реформування галузі в контексті євроінтеграційних процесів.

Науковці В. С. Загорський та інші (2010) у монографії вивчають питання генерування та розподілу фінансових ресурсів медичних закладів в контексті їх теоретичних розвідок та практичного застосування, визначають пріоритетні напрями реформування управління фінансовими ресурсами медичних інституцій, розглядають особливості діяльності бюджетних установ, які впливають на фінансову управлінську діяльність [7, с. 27].

На основі аналізу структури надходжень до закладів охорони здоров'я за джерелами фінансування Н. Прус (2018) обґрунтувала, що в умовах управлінської самостійності фінансовий стан та перспективи розвитку сучасної медичної установи визначаються ефективним функціонуванням, а фінансове забезпечення має високий ступінь залежності від приватних джерел фінансування. Авторка зазначає, що фінансування медичних закладів згідно з нової моделлю здійснюється відповідно до обсягу реальних послуг, наданих пацієнтам [8]. Незважаючи на правильність постановки питань, вона не вивчає методи визначення ефективності використання фінансових ресурсів.

Науковці С. Коваль, В. Русін роблять наголос на інноваційності розвитку медичних закладів територіальних громад, їх фінансового забезпечення та визначають потенційні джерела його фінансування. Дослідники звертають увагу на необхідність пошуку додаткових джерел фінансових ресурсів для інноваційного розвитку закладів охорони здоров'я, вказуючи на: удосконалення (модернізацію) матеріально-технічної бази, «впровадження у діяльність прогресивних методів діагностики та лікування, новітніх медичних технологій, застосування програмних продуктів для опрацювання інформації» [9].

Фахівці з менеджменту та публічного управління виокремлюють актуальність наукових розвідок управлінських дієвих механізмів загалом та відповідно до галузевих особливостей, у т. ч. медичних закладів [10].

Незважаючи на ґрунтовність напрацювань науковців, питання діяльності закладів охорони здоров'я та управління їх фінансовими ресурсами в умовах галузевої реформи та трансформації суспільства не досліджено на належному рівні. Особливо потребують уваги проблеми створення адаптованого управлінського механізму, який забезпечував би інформаційну базу для оптимальної структури фінансування відповідно до чинного законодавства. З огляду на це медичні заклади набувають елементів підприємницьких структур, що діють у ринкових конкурентних умовах, а використання сучасних адаптованих методів управління із застосуванням функціональних складових та їх реалізації актуальне й необхідне.

Однією із функціональних складових управлінського процесу є економіко-аналітична діагностика, яка стала предметом теоретичних досліджень зарубіжних і вітчизняних вчених та впроваджена в практичну діяльність, набуваючи кількісної та якісної оцінки.

Зокрема, питання здійснення економіко-аналітичної діагностики як методу управлінської діяльності розглядають І. Бланк [11], В. Раппопорт [12], Я. Лейман та ін.

В. Раппопорт [12], Я. Лейман (Естонія) висвітлили застосування діагностичних методів щодо оцінювання економічних процесів у практиці управлінського консультування підприємств. Однак започатковані практики використання економіко-аналітичних методів діагностики характеризувалися певними особливостями й одночасно мали ряд недоліків, як от: відсутність системного підходу; пріоритетність якісних оцінок над кількісними методами; використання великої кількості експертних методів, що зумовлює певну суб'єктивність висновків.

Предметний аналіз напрацьованих методичних підходів вказує, що вони відрізняються не лише предметною сферою їх використання, а й методами вирішення проблеми. І. Бланк, наприклад, розглянув використання діагностичних методів для аналізу та оцінювання параметрів кризового розвитку підприємства, які генерують загрозу його банкрутства в майбутньому періоді [11]. Доробок вченого – дві системи діагностики: система експрес-діагностики та система фундаментальної діагностики. Серед інших пропозицій дослідників аналітичної науки – використання методів діагностики за «сигналами», що надходять із зовнішнього і внутрішнього середовищ (слабкі, сильні), які відстежуються за допомогою системи моніторингу [13]. Науковці західних країн запропонували вирішувати питання діагностики фінансової діяльності

за допомогою статистичного методу – «скорингу», методу А-рахунку (бальна експертна оцінка), систем-експертів [14].

Однак, незважаючи на напрацьованість методичних підходів у сфері фінансової діагностики, наукові розвідки щодо розроблення та застосування діагностичних методів стосуються підприємницьких суб'єктів господарювання, і, відповідно, не враховують особливості функціонування закладів охорони здоров'я, які переважно є закладами комунального сектору економіки (некомерційними комунальними підприємствами) і їх діяльність поєднує надання медичної допомоги як суспільного блага та медичної послуги як продукту підприємництва. З огляду на це, можна стверджувати про відсутність методики здійснення економіко-аналітичної діагностики в практиці управлінської діяльності закладів охорони здоров'я.

Серед проблем, які потребують наукового вирішення, дослідження сутності і визначення характеру функцій, що реалізуються системою економіко-аналітичної діагностики – обґрунтування місця, ролі і можливостей її реалізації як основи прийняття управлінських рішень закладами охорони здоров'я за трансформаційних умов.

Вказане вище зумовлює актуальність, теоретичну і практичну значимість запропонованого науковому середовищу дослідження.

Мета дослідження. Метою дослідження є розвиток теоретичних положень економіко-аналітичної діагностики та вироблення методичних підходів щодо її застосування в управлінні фінансовою діяльністю закладів охорони здоров'я в умовах трансформаційних змін.

Виклад основного матеріалу. Медична реформа, яка здійснюється нині в Україні, змінює парадигму охорони здоров'я, формуючи якісно інше економічне мислення, стиль практичної господарської поведінки суб'єктів галузі. Однією з нових ознак функціонування сучасного закладу охорони здоров'я є самостійність у плануванні розвитку медичних послуг, управлінні діяльністю, формуванні й використанні фінансових ресурсів.

З впровадженням та розвитком системи реформування охорони здоров'я змінюються підходи до економічної, інформаційної й правової діяльності сучасних закладів охорони здоров'я. Ускладнення управлінських механізмів діяльності, зокрема фінансових, надання самостійності керівникам медичних закладів у розпорядженні фінансовими засобами та запровадження добровільного медичного страхування, вимагають ефективного управління фінансовою діяльністю медичних закладів.

Управлінські механізми фінансовою діяльністю медичних установ передбачають прийняття рішень з фінансових питань, врахування їх специфіки та розроблення методів впровадження; інформаційну підтримку шляхом складання та аналізу фінансової звітності підприємства; розробку та реалізацію фінансової політики підприємства з використанням різних фінансових інструментів; організацію управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; оцінку інвестиційних проектів та формування портфеля інвестицій, оцінку вартості капіталу, фінансове планування та контроль [7, с. 36].

Механізм фінансової діяльності державних установ з елементами підприємницьких структур, якими є нині некомерційні комунальні підприємства охорони здоров'я,

потребує застосування сучасних економіко-аналітичних методів і моделей діагностики та їх адаптації до особливостей діяльності цих закладів.

Зростання ролі своєчасної та якісної економіко-аналітичної діагностики відбувається із розширенням можливостей у фінансово-економічній сфері медичних установ. Основні завдання такі: аналіз фінансової діяльності медичних закладів, оцінка виробничих потужностей та ресурсної бази й засобів їх вдосконалення, що забезпечить фінансово-економічну стабільність і стійкість медичних закладів з утворенням ринкових позицій або / і виходу з кризового стану.

Етимологія поняття «діагностика» походить з грецької мови і означає розпізнавання стану об'єкта за прямими та непрямими ознаками [15]. «Діагностика передбачає визначення суті та особливостей проблеми на основі всеохоплюючого аналізу, застосовуючи певний набір засад та методів його проведення» [15]. В. Раппопорт обґрунтував, що: «Діагностика – управлінська робота з виявлення проблем і вузьких місць системи управління підприємством» [12]. Відомі також інші думки та визначення діагностики: це «прийом встановлення, визначення ознак, причин деформацій і відхилень об'єкта від норми, тенденцій, задуму, цілі» [17]; «метод аналізу стану виробничої системи для виявлення й усунення в ній диспропорцій, що сприяють появі «вузьких місць», тобто «хвороб» виробничого організму» [18].

Поділяючи діагностику на два етапи – експрес і фундаментальну, І. Бланк підтверджує, що «...система експрес-діагностики банкрутства забезпечує раннє виявлення ознак кризового розвитку підприємства і дозволяє прийняти оперативні заходи для їх нейтралізації...» [16], а «...фундаментальна діагностика банкрутства дає змогу одержати найбільш розгорнуту картину кризового фінансового стану підприємства і конкретизувати форми і методи майбутнього його оздоровлення» [16].

Економіко-аналітична діагностика є методичним прийомом пізнання фінансово-економічного механізму суб'єктів господарювання, їх ресурсного забезпечення та ефективного використання потенціалу із метою отримання прибутку, а також його фінансової, операційної та інвестиційної діяльності.

Оскільки закладами охорони здоров'я є комунальні некомерційні підприємства, які не можуть мати прибутку, а виручені кошти повинні спрямовувати на потреби функціонування, розвиток своєї діяльності, то сутність економіко-аналітичної діагностики закладів охорони здоров'я – це система управлінської діяльності щодо прийняття рішень про вкладення фінансових та інших ресурсів для надання якісних послуг, які забезпечать ефективність і конкурентоспроможність сучасного закладу охорони здоров'я на ринку медичних послуг.

Економіко-аналітична діагностика є прерогативою найвищої та середньої ланки управлінських структур, спроможних приймати управлінські рішення, які впливають на формування й використання грошових потоків та потенційної ресурсної бази і, відповідно, сприяють поточному та довгостроковому плануванню й забезпеченню стратегії закладу охорони здоров'я.

Здійснення економіко-аналітичної діагностики закладів охорони здоров'я має ґрунтуватися на загально-методологічних засадах, серед яких: системний і комплексний підхід; поєднання статичних, динамічних і порівняльних оцінок; синтез кількісних та якісних показників; врахування галузевої і регіональної специфіки

суб'єктів господарювання; здійснення діагностики від попередньої до остаточної оцінки; формалізації оцінок, що передбачає оцінку, поетапність й алгоритмізацію всіх складових економіко-аналітичної діагностики фінансового-ресурсного становища суб'єктів господарювання.

Відповідно до цих засад, економіко-аналітичну діагностику закладів охорони здоров'я слід здійснювати на всіх щаблях розробки й прийняття управлінських рішень та стратегій функціонування в ринковому просторі.

Економіко-аналітична діагностика як основа та суттєвий елемент менеджменту медичного закладу й прийняття управлінських рішень має охоплювати, на наш погляд, такі напрямки:

- аналіз матеріально-технічного, людського потенціалу та оцінка ресурсних потреб закладу охорони здоров'я;

- аналіз потоків грошових коштів та їх розподіл залежно від конкретних планів комунального некомерційного підприємства, формування необхідних додаткових потреб ресурсів та шляхів їх отримання (благодійні й партнерські програми, кредити, внутрішні резерви) ;

- аналіз показників звітності, які дають можливість контролювати економіко-фінансову діяльність та ідентифікувати фінансовий стан закладів охорони здоров'я.

Крім зазначених вище напрямків, в умовах невизначеності, пандемічних загроз, війни, велике значення має врахування ризиків і загроз зовнішнього середовища, які впливають на фінансово-господарську діяльність закладів охорони здоров'я. Відтак, моніторинг факторів зовнішнього середовища також має бути об'єктом економіко-аналітичної діагностики. З методичної точки зору, це діагностика «за сигналами», про яку згадувалося вище.

Розглядаючи доцільність і можливість такого напрямку економіко-аналітичної діагностики фінансової діяльності закладів охорони здоров'я, зазначимо, що критеріями ефективної й стабільної діяльності сучасного закладу охорони здоров'я є раціональність системи фінансування та оптимальність сформованої моделі управління фінансовими ресурсами. Фінансові ресурси закладів охорони здоров'я – це «сукупність усіх видів грошових засобів, що знаходяться у розпорядженні органів управління медичного закладу чи системи охорони здоров'я, призначених для забезпечення їх функціонування та розвитку» [3]; «сукупність коштів, які акумулюються за рахунок визначених діючим законодавством джерел фінансування, в активах для забезпечення поточних і майбутніх економічних вигод, змінюються у просторі і часі під впливом фінансових відносин, що виникають у процесі надання медичних послуг населенню» [7].

Фінансові ресурси сучасних закладів охорони здоров'я генеруються надходженням різних видів коштів, цільове використання яких створює вхідні та вихідні фінансові потоки. Діяльність медичних закладів трансформує фінансові потоки у зворотному напрямку до надання медичних послуг. Визначено, що «фінансовий потік є головним чинником інтеграції всіх учасників фінансових відносин для забезпечення досягнення поставлених завдань та цілей розвитку. Гармонізація фінансових потоків та потоків послуг виступає головним резервом підвищення ефективності функціонування закладів охорони здоров'я» [7].

Здійснення економіко-аналітичної діагностики для визначення можливостей закладів охорони здоров'я, в т. ч. фінансових, можливе за використання таких інтегральних методів, моделей, інструментів, які поєднують внутрішні й зовнішні чинники функціонування суб'єктів господарювання. До цих діагностичних інструментів належать SWOT-аналіз та PEST-аналіз, які дають змогу визначити сильні та слабкі сторони діяльності сучасного закладу охорони здоров'я та можливості й загрози, що криються у соціально-політичних, економічних чинниках зовнішнього середовища.

До особливостей і переваг SWOT-аналізу як управлінського аналітико-діагностичного прийому належать такі: як інтегральний метод та обов'язкова складова економіко-аналітичної діагностики й розробки стратегії SWOT-аналіз передбачає одночасне вивчення чинників впливу внутрішнього та зовнішнього ринкового середовища; є інформаційною базою для визначення проблемних ділянок й формування альтернативних стратегічних рішень сучасного закладу охорони здоров'я; уможливує ідентифікацію стратегічних пріоритетів та конкурентних переваг; окреслює парні комбінації загроз і можливостей чинників зовнішнього середовища та сильних і слабких сторін фінансово-господарської діяльності.

Значимість SWOT-аналізу для позиціонування економіко-аналітичної діагностики в процесі формування та вибору стратегій закладу охорони здоров'я (ЗОЗ) відображено на рис. 1.

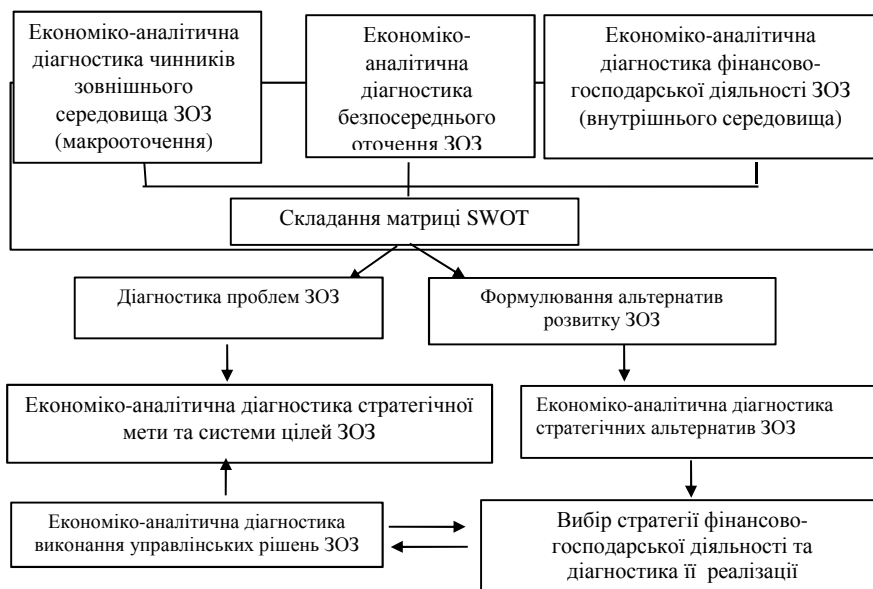

Рис. 1. Місце SWOT-аналізу в процесі економіко-аналітичної діагностики діяльності закладів охорони здоров'я

Джерело: розроблено авторами.

У науково-методичній літературі запропоновано підходи до методики здійснення SWOT-аналізу, однак методика його застосування для закладів охорони здоров'я відсутня. Тому, використовуючи класичні підходи до медичних закладів, пропонуємо

таку поетапність його здійснення: ідентифікація можливостей і загроз чинників зовнішнього середовища та сильних і слабких сторін сучасного ЗОЗ; визначення й обґрунтування взаємозв'язку парних комбінацій можливостей та загроз, сильних та слабких сторін сучасних ЗОЗ; виявлення ключових конкурентних переваг та чинників успіху сучасних ЗОЗ; формування SWOT-матриці.

Ідентифікацію й аналіз зовнішніх можливостей і загроз закладів охорони здоров'я як складової економіко-аналітичної діагностики ЗОЗ доцільно здійснювати за допомогою прийомів ранжування та ймовірнісного оцінювання чинників. Після поділу сприятливих можливостей та загроз для ЗОЗ систематизуємо найважливіші із високим ступенем імовірності впливу чинники із подальшим їх узагальненням у стратегічному балансі (табл. 1).

Таблиця 1

Перелік зовнішніх можливостей і загроз закладу охорони здоров'я

Можливості зовнішнього середовища	Загрози зовнішнього середовища
1	2
Зайняття нових ринків надання медичних послуг	Складна соціальна й політична ситуація в країні, нестабільність, важка економічна ситуація у суспільстві, епідемія COVID-19, військова агресія
Зростання тенденції щодо старіння населення, «омолодження» хвороби та пацієнтів	Значна кількість та мінливість нормативно-законодавчої бази
Унікальне партнерство з інноваційними технологічними компаніями з виготовлення лікарняного обладнання та лікарств	Суперництво із заробітної плати між лікарями
Зацікавленість лікарнею населення інших міст, регіонів	Збільшення темпів інфляції
Відсутніх прямих конкурентів на території регіону	Високий рівень безробіття
Формування та впровадження програм партнерської співпраці	Зменшення чисельності суспільства
Розробка наставницьких програм	Корупційні явища в державі

Джерело: розроблено авторами.

Сильні сторони (strengths) сучасного ЗОЗ – це можливості (навички, досвід, потенціал) чи ресурсна база внутрішнього середовища, які формують конкурентної переваги та чинники успіху медичної установи. Науковці вважають, що сильні сторони – це «...активи та їх характеристики, використання яких створює ефект важеля і синергії у бізнесі підприємства; вони вважають їх ключовими факторами успіху, що є основою для розробки портфеля стратегій» [19]. Слабкими сторонами (weaknesses) сучасного ЗОЗ є проблемні види діяльності, які медична установа здійснює некомпетентно, або неефективно, нерациональне використання потенціалу, певних видів ресурсів медичної установи.

Прикладний варіант застосування запропонованої методики економіко-аналітичної діагностики розглянемо на прикладі некомерційного комунального підприємства третинного рівня медичної допомоги. Емпірично виявлений склад сильних і слабких сторін досліджуваного підприємства наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Перелік сильних і слабких сторін ЗОЗ

Сильні сторони ЗОЗ	Слабкі сторони ЗОЗ
Наявність інфраструктурної та матеріально-технічної бази медичної установи	Недостатня обґрунтованість місії, цілей, стратегії й тактики розвитку медичної установи
Значні стратегічні позиції на регіональному ринку медичних послуг	Відсутність системи контролю за якістю надання медичних послуг
Існування значного власного капіталу медичної установи	Неефективне й нераціональне використання матеріально-технічної бази медичної установи
Значний досвід діяльності медичного персоналу в цій сфері, висока компетентність спеціалістів	Відсутність інноваційних методів і систем управління персоналом
Напрацьована репутація медичного закладу	Застаріла система оплати і стимулювання праці, яка не відповідає кваліфікації персоналу
Високий рівень організаційної культури та трудової етики	Недовикористання ринкових механізмів господарювання

Джерело: розроблено авторами.

За результатами економіко-аналітичної діагностики зовнішнього й внутрішнього середовища закладу охорони здоров'я та для визначення взаємозв'язків і парних сполучень між сильними і слабкими сторонами та можливостями й загрозами сучасного ЗОЗ систематизуємо інформацію в матрицю SWOT, яку ще називають стратегічний баланс. SWOT-матриця визначається як поєднання чинників (загроз і можливостей), які негативно й позитивно впливають на діяльність закладу охорони здоров'я. Чинники, які об'єктивно існують у зовнішньому оточенні, вказують на сильні та слабкі сторони у функціонуванні ЗОЗ, їх суб'єктивно оцінюють керівники закладів охорони здоров'я. Здійснюючи економіко-аналітичну діагностику середовища закладу охорони здоров'я, слід враховувати, що «можливості й загрози можуть переходити у свою протилежність: нереалізована можливість може стати загрозою, якщо її використає конкурент, і, навпаки, заздалегідь помічена загроза створює для медичної установи додаткову перевагу тоді, коли конкуренти її не усунули» [19]. Відтак, доцільно всі чинники обстежити на присутність синергетичного ефекту (взаємного впливу), та врахувати це для прийняття управлінських рішень щодо посилення чи навпаки.

Практичне використання SWOT-аналізу систематизує розуміння про внутрішні та зовнішні чинники, визначає конкурентні переваги, формує стратегічні пріоритети, діагностує потенціал закладу охорони здоров'я та ринкової ситуації.

Варто звернути увагу на недоліки застосування цієї технології економіко-аналітичної діагностики: певна суб'єктивність добору чинників, використання інформації, отриманої методом експертних оцінок. Специфіка сприймання управлінцями впливу чинників зовнішнього середовища вимагає від керівника високого рівня освіченості, володіння певними компетентностями, навичками й практичним досвідом. Є ймовірність суб'єктивного підходу і ризик неправильної класифікації чинників, внаслідок чого минулі переваги можуть у майбутньому стати недоліками, і навпаки. Їх потрібно враховувати й доповнювати іншими методичними прийомами, які будуть предметом наступних досліджень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Управління фінансово-господарською діяльністю сучасних закладів охорони здоров'я потребує концептуальних змін та сучасних підходів, визначення пріоритетних та актуальних шляхів реформування організаційно-економічного механізму медичної сфери із впровадженням нових моделей фінансової діяльності, що забезпечить стабільність та стійкість сучасного ЗОЗ. Суттєву роль у вирішенні цих питань відіграє економіко-аналітична діагностика, яка має бути одним із основних елементів вироблення фінансової політики некомерційного комунального підприємства та функціональною складовою управління закладами охорони здоров'я в трансформаційних, нестабільних умовах господарювання. В рамках її здійснення перспективною є імплементація методики економіко-аналітичної діагностики «за сигналами».

Предметом економіко-аналітичної діагностики діяльності закладу охорони здоров'я має бути: аналіз та оцінка майна, фінансового стану підприємства, оцінка механізму формування фінансових ресурсів, їх диверсифікації та ступеня оптимізації джерел їх надходження. Результатом діагностування мають бути висновки про стан сучасного ЗОЗ та ймовірнісний прогноз фінансово-господарської діяльності у майбутньому.

У перспективі для здійснення економіко-аналітичної діагностики щодо визначення можливостей закладів охорони здоров'я, в т. ч. фінансових, окрім SWOT-аналізу, доцільно застосовувати інші інтегральні методи й моделі, які поєднують внутрішні й зовнішні чинники функціонування суб'єктів господарювання в галузі медицини, що може бути предметом подальших досліджень.

Література

1. Концепція реформи фінансування системи охорони здоров'я, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1013-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246773163>
2. Формування фінансового механізму сталого розвитку України : моногр. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. О. П. Кириленко та д-ра екон. наук, доц. О. І. Тулай. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 414 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream>
3. Тулай О. Економічне обґрунтування необхідності реорганізації бюджетних установ охорони здоров'я України в контексті Європейської інтеграції. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації* : IV Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, 22–23 лют. 2007 р.: зб. тез доп. Ч. 2. Тернопіль : Екон. думка, 2007. С. 291–293.

-
4. Lessard L., Solomon J. Effects of a Patient-Friendly Medical Debt Financing Program on Access to Care and Social Outcomes. *Health Care Finance*. 2017. № 2. URL: <http://www.healthfinancejournal.com>
 5. Collins S.R., Rasmussen P.W., Doty M.M., Beutel S The rise in health care coverage and affordability since health reform took effect: findings from The Commonwealth Fund Biennial Health Insurance Survey, 2014. Issue Brief (Commonw Fund). 2015. № 2. P. 1–16. URL: <http://www.commonwealthfund.org>
 6. Горин В. П. Формування фінансових ресурсів охорони здоров'я в контексті виконання критеріїв економічної безпеки. *Наукові записки*. Серія : Економіка. 2015. № 23. С. 216–221.
 7. Загорський В. С., Лободіна З. М., Лопушняк Г. С. Управління фінансовими ресурсами закладів охорони здоров'я : моногр. Львів : ЛПІДУ НАДУ, 2010. 276 с.
 8. Прус Н., Савченко Н. Підходи до управління фінансовими ресурсами в контексті реформування системи охорони здоров'я України. *Економіка та держава*. 2018. № 10. С 27–32. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/10_2018/7.pdf
 9. Коваль С., Русін В. Фінансові аспекти інноваційного розвитку закладів охорони здоров'я територіальних громад. *Світ фінансів*. 2022. № 2 (71). С. 108–116. DOI: 10.35774/SF2022.02.108 URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1517/1525>
 10. Мельник А. Багаторівневе стратегічне планування в системі інституційних механізмів управління в Україні / *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 2. С. 7–23.
 11. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учебный курс. Київ : Эльга, Ника-Центр, 2004.
 12. Раппопорт В. Ш. Диагностика управления: практический опыт и рекомендации. Москва : Экономика, 1988. 127 с.
 13. Жукевич С. М. Діагностика фінансово-економічної стійкості суб'єкта господарювання: концептуальний підхід. *Інноваційна економіка*. 2016. № 5-6. С. 206–211.
 14. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятий. Проблемы, концепции и методы; пер. с франц. Москва : Финансы, ЮНИТИ, 1997. 576 с.
 15. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%>
 16. Бланк И. А. Управление прибылью. Київ : «НИКА-Центр», 2000. 544 с.
 17. Коротков Э. М. Концепция менеджмента. Москва : Дека, 1997. 304.
 18. Рожелюк В. М., Жук Н. Т. Експрес-діагностика фінансового стану в системі управління безпекою підприємства. *Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* Тернопіль : ТНЕУ, 2017. С. 232–234.
 19. Дженстер Пер, Хасси Девид. Анализ сильных и слабых сторон компании: определение стратегических возможностей; пер. с англ. Москва : Изд. дом «Вильямс», 2003. 386 с.

References

1. Kontseptsiiia reformy finansuvannia systemy okhorony zdorovia, skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 lystopada 2016 r. № 1013-r [The concept of health care financing reform, approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 30, 2016 No. 1013]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246773163> [in Ukrainian].
2. Formuvannia finansovoho mekhanizmu staloho rozvytku Ukrainy [Formation of the financial mechanism of sustainable development of Ukraine]: monogr.; za red. d-ra ekon. nauk, prof. O. P. Kyrylenko ta d-ra ekon. nauk, dots. O. I. Tulai. Ternopil: TNEU, 2017. 414 p. Retrieved from: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream> [in Ukrainian].
3. Tulai, O. (2007) Ekonomichne obgruntuvannia neobkhdnosti reorganizatsii biudzhetykh ustanov okhorony zdorovia Ukrainy v konteksti Yevropeiskoi intehtratsii [Economic justification of the need to reorganize public healthcare institutions of Ukraine in the context of European integration]. *Ekonomichnyi i sotsialnyi rozvytok Ukrainy v KhKhI stolitti: natsionalna identychnist ta tendentsii hlobalizatsii: IV Mizhnar. nauk.prakt. konf. molodykh vchenykh, 22–23 liut.* Ternopil: Ekon. dumka, P. 291-293. [in Ukrainian]
4. Lessard, L., Solomon, J. (2017) Effects of a Patient-Friendly Medical Debt Financing Program on Access to Care and Social Outcomes [Effects of a Patient-Friendly Medical Debt Financing Program on Access to Care and Social Outcomes]. *Health Care Finance*. No. 2. Retrieved from: <http://www.healthfinancejournal.com> [in English].
5. Collins, S.R, Rasmussen, P.W., Doty, M.M., Beutel, S. (2015) The rise in health care coverage and affordability since health reform took effect: findings from The Commonwealth Fund Biennial Health Insurance Survey [The rise in health care coverage and affordability since health reform took effect: findings from The Commonwealth Fund]. *Issue Brief (Commonw Fund)*, 2, 1-16. Retrieved from: <http://www.commonwealthfund.org> [in English].
6. Horyn, V. P. (2015) Formuvannia finansovykh resursiv okhorony zdorovia v konteksti vykonannia kryteriiv ekonomichnoi bezpeky [The formation of financial resources for health care in the context of fulfilling the criteria of economic security]. *Naukovi zapysky. Seriia "Ekonomika" – Proceedings. "Economy" series*, 23, 216-221 [in Ukrainian].
7. Zahorskyi, V. S., Lobodina, Z. M., Lopushniak, H. S. (2010). Upravlinnia finansovymy resursamy zakladiv okhorony zdorovia [Management of financial resources of healthcare institutions]: monograph. Lviv: LRIDU NADU. 276 p. [in Ukrainian].
8. Prus, N., Savchenko, N. (2018) Pidkhody do upravlinnia finansovymy resursamy v konteksti reformuvannia systemy okhorony zdorovia ukrainy [Approaches to the management of financial resources in the context of reforming the health care system of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 10, 27-32. Retrieved from: http://www.economy.in.ua/pdf/10_2018/7.pdf [in Ukrainian].
9. Koval, S., Rusin, V. (2022). Finansovi aspekty innovatsiinoho rozvytku zakladiv okhorony zdorovia terytorialnykh hromad [Financial aspects of innovative development of health care facilities of territorial communities]. *Svit finansiv – The*

-
- world of finance, 2 (71), 108-116. DOI: <https://doi.org/10.35774/SF2022.02.108> [in Ukrainian].
10. Melnyk, A. (2020). Bahatorivneve stratehichne planuvannia v systemi instytutsiinykh mekhanizmiv upravlinnia v Ukraini [Multilevel strategic planning in the system of institutional management mechanisms in Ukraine]. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Herald of the Ternopil National Economic University*, 2, 7-23 [in Ukrainian].
 11. Blank, Y. A. (2004). Fynansovyi menedzhment: uchebnyi kurs [Financial management: training course]. Kyiv: Elha, Nyka-Tsentr, 2004 [in Russian].
 12. Rappoport, V. Sh. (1998). Dyahnostyka upravleniia: praktycheskyi opyt y rekomendatsyy [Management diagnostics: practical experience and recommendations]. M.: Ekonomyka. 127 p. [in Russian].
 13. Zhukevych, S. M. (2016). Diahnostyka finansovo-ekonomichnoi stiiikosti subiekta hospodariuvannia: kontseptualnyi pidkhid [Diagnostics of the financial and economic stability of the business entity: a conceptual approach]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, 5-6, 206-211 [in Ukrainian].
 14. Kolass, B. (1997). Upravlenye fynansovoi deiatelnosti predpriiatyi. Problemy, kontseptsyy y metody [Management of financial enterprises. Problems, concepts and methods]; per. s frants. Fynansy, YuNYTY. 576 p. [in English].
 15. Vikipediia. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%>
 16. Blank, Y. A. (2000). Upravlenye prybyliu [Profit management]. Kyiv: «NYKA-Tsentr». 544 p. [in Ukrainian].
 17. Korotkov, E. M. (1997). Kontseptsyia menedzhmenta [Concept of management]. M.: Deka. 304 p. [in Russian].
 18. Rozheliuk, V. M., Zhuk, N. T. (2017). Ekspres-diahnostyka finansovoho stanu v systemi upravlinnia bezpekoiu pidpriiemstva [Express diagnostics of the financial state in the security management system of the enterprise]. *Oblik, opodatkuvannia i kontrol: teoriia ta metodolohiia: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii – Accounting, taxation and control: theory and methodology: materials of the international scientific and practical internet conference*. TNEU. P. 232-234 [in Ukrainian].
 19. Dzhenster, Per, Khassy Devyd (2003). Analiz sylnykh y slabykh storon kompanyy: opredelenye stratehicheskyykh vozmozhnostei; per. s anhl [Analysis of company strengths and weaknesses: determination of strategic opportunities; trans. with English]. Yzdatelskyi dom "Vyliams" – Publishing house "Williams". 386 p. [in Russian].

Статтю отримано 7 жовтня 2022 р.

Article received October 7, 2022

UDC 657.6: 004

JEL Classification: M40, M41, D24.

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.044>

Volodymyr MURAVSKYI,

Doctor of Economics, Associate Professor
Professor of the Department of Accounting and Taxation,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: vvmur@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6423-9059

Nataliia POCHYNOK,

Phd, Associate Professor,
Head of the Department of Accounting and Taxation,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: natapochynok@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4416-3680

Oleh REVEHA,

PhD student,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: tneubook3@gmail.com

Liu CHENGYU,

PhD student, Intermediate accountant, Lecturer,
Nanchang Institute of Science and Technology,
Nanchang City, Jiangxi Province, China,
e-mail: 1657426641@qq.com
ORCID ID: 0000-0002-0572-9322

**ACCOUNTING AND CONTROL OF FOREIGN ECONOMIC ELECTRONIC
TRANSACTIONS USING CRYPTOCURRENCIES**

Muravskiy, V., Pochynok, N., Reveha, O., & Chengyu, L. (2022). Oblik i kontrol zovnishnoekonomichnykh elektronnykh transaktsii z vykorystanniam kryptovaliut [Accounting and control of foreign economic electronic transactions using cryptocurrencies]. *Visnyk ekonomiky – The Herald of Economics*, 4, 44–60. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.044>

© Volodymyr Muravskiy, Nataliia Pochynok, Oleh Reveha, Liu Chengyu, 2022.

Муравський В., Починок Н., Ревера О., Лю Чен'юй. Облік і контроль зовнішньоекономічних електронних трансакцій з використанням криптовалют. *Вісник економіки*. 2022. № 4. С. 44–60. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.044>

Introduction. *Digitization of socio-economic processes and the active development of information and communication technologies have led to the emergence of a new phenomenon - “cryptocurrency”, which requires the improvement of accounting and control of electronic transactions. The use of cryptocurrencies in electronic transactions is associated with six stages of their evolution from the accounting and control theory: 1) intangible assets, 2) stocks, 3) investment property, 4) financial instruments, 5) cash equivalents, 6) cash. Today, in international regulations, accounting and control policies, cryptocurrencies are at the initial stage of formation and are positioned as intangible assets. However, the realities of their foreign economic use are ahead of legal and accounting and control regulations. There was a need to transform the methodology and organization of accounting and control of foreign economic electronic transactions using cryptocurrencies.*

The purpose of the article is to improve the accounting and control of cryptocurrencies in the context of their use in foreign economic electronic monetary transactions.

Methods. *In the process of the article purpose realization the system, innovative, institutional approaches and methods of economic and mathematical modeling, bibliographic and comparative analysis are used.*

Results. *The need for progressive evolution of the accounting and control understanding of cryptoassets as stocks, investment property, financial instruments and, at the final stage, money is substantiated. The ability of cryptocurrencies to perform the functions of money has been studied: a measure of value, a means of circulation, a means of accumulation, a means of payment, world money. It was determined that cryptographic monetary units can be considered money only in the case of the ability to be a means of international exchange. It has been proven that the final stage of the formation of the concept of “cryptocurrencies” is their recognition as monetary units for international monetary exchange as a component of foreign economic activity. The expressed author’s vision regarding the use of cryptocurrencies in foreign economic electronic transactions, which requires reducing the speculative nature of the cryptocurrency market, avoiding their improper and illegal use, and increasing the level of international control of monetary transactions. It is necessary to establish parity in the control of electronic transactions using cryptocurrencies and confidentiality, which can be implemented with the involvement of international independent audit institutions. An information scheme of an innovative information environment of foreign economic electronic transactions using cryptocurrencies has been developed, in which multi-level integration processes take place with the formation of: An integrated system of electronic communications based on the combination of “Client-bank”, “Internet-bank” and block-chain structuring of account data; Integrated system of information synchronization of banking and accounting and control software; An integrated system of business communications, which connects all participants of international monetary settlements; Integrated accounting and control system.*

Prospects. *The practical implementation of the developed information scheme of the innovative information environment of foreign economic electronic transactions is the*

basis for the formation of virtual meta-environments in which all financial and economic processes take place exclusively in an electronic format, which requires further research in this direction.

Keywords: *accounting, control, cryptocurrencies, electronic transactions, foreign economic activity.*

Formulas: 0; **fig .:** 3; **tab .:** 1; **bibl .:** 22.

JEL Classification: M40, M41, D24.

Introduction. Together with the formation of the digital economy, non-bank financial institutions began to appear, which provide intermediary services for foreign currency exchange and virtual money transfer. These financial institutions, not having the authority to issue government banknotes, began to create electronic equivalents of money, which were called electronic money. Electronic money in most cases does not have a gold-currency security of any country, but is freely exchanged by intermediary institutions for any foreign currencies. Accordingly, the accounting of electronic money is carried out similarly to the accounting display of currency transactions. Accounting information on electronic account settlements is freely transferred between foreign payers and recipients of funds with automatic formation of electronic supporting primary documents. Electronic documents received from a financial institution are already the basis for the accounting display of monetary transactions.

However, the development of blockchain technology has made drastic changes in the implementation of foreign economic electronic monetary transactions. There are no intermediary financial institutions in foreign economic electronic transactions with the use of cryptocurrencies. After the emission of crypto assets, information exchange, including international information exchange, can take place directly between participants in monetary transactions. Information about electronic transactions immediately has an accounting and control value, which indicates the merger of the electronic payment platform and automated accounting and control systems. The use of a highly integrated information system of electronic transactions introduces fundamental changes in the organization and methodology of accounting and control.

Analysis of research and problem statement. The following works are devoted to the peculiarities of accounting and control of electronic transactions using cryptocurrencies: Rasa Subačienė and Natalija Kurauskienė – variable methods of valuing cryptocurrencies in accounting [1], Yukun Liu, Aleh Tsyvinski and Xi Wu – reliable determination of the value of cryptocurrencies [2]; Juan Delva Benavides, Francisco Amaya – the relationship between the legal recognition of cryptocurrencies and their accounting and taxation [3]; Feras Shehada, Mohanad Shehada – problematic accounting of cryptocurrencies according to international reporting standards [4]; Vanessa Jiménez-Serranía, Javier Domínguez, Fernando De La Prieta and Juan Corchado – accounting mechanism for the impact of cryptocurrencies on financial markets [5]; Kim Kyoung-Won, Lee Su-Min, Kim Seo-Yeong, Jung Da-Woon, Jee Eun-Sang – limitations and imperfections of all current methods of accounting for cryptocurrency transactions [6]. All the cited scientists associate the problematic accounting and control display of transactions with cryptocurrencies with the ambiguous interpretation of cryptocurrencies in accounting.

In particular, A.S.Stovpova set the goal and indicated the complexity of the multifaceted characteristics of cryptocurrency as an accounting object [7]. R.Brukhsanskyi and I.Spilnyk investigated the institutional mechanism of functioning of electronic payment systems using cryptocurrencies. Scientists have proposed an understanding of crypto assets in social and economic processes from the standpoint of accounting and taxation as important social institutions [8]. The ontology of the origin of cryptocurrencies in accounting as a new stage in the development of electronic money was explained by I. A. Derun and I. P. Sklyaruk [9]. The most problematic, as A. A. Makurin proves, is the accounting display of transactions with cryptocurrencies in financial accounting [10]. In particular, A. V. Ozeran, R. S. Korshikova point out the need for a dual display of cryptocurrencies in financial statements as assets and expenses [11]. The direct relationship between crypto assets and intangible assets was substantiated by S. V. Labunska, T. M. Serikova, and M. V. Sobakar [12]. T.O. Tarasova, A.A.Makurin also explained the difference in the accounting display of cryptocurrencies as monetary means and fiat money resulting from the regulatory and legal regulation of accounting and taxation [13]. The legal uncertainty of cryptocurrencies as important accounting objects was also pointed out by L.V. Shevchenko. [14].

Scientists debate concerning the correctness of legal regulations and the order of display of cryptographic funds in accounting. Even in international regulatory and legal documents, as well as in accounting and control regulations, there is no unified positioning of terminology in the field of cryptographic assets. The active use of the term virtual currency is interesting, which is explained by the virtual intangible origin of crypto assets. Also, the member states of the European Union are recommended to apply this definition in accordance with the Decision of the European Court of Justice in the C-264/14 case to prevent the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing [15]. The virtual understanding of cryptocurrencies complicates their accounting and control recognition. In addition, other terms are present in the regulatory and legal provision of accounting and control of some countries, such as: digital currency (Argentina, Thailand and Australia), crypto-token (Germany), token payment (Switzerland), cyber currency (Italy and Lebanon), electronic currency (Colombia and Lebanon) and virtual asset (Honduras and Mexico) [16].

Such phasing of the development of the phenomenon of cryptocurrencies is associated with the variability of methods of recognition and valuation of cryptographic assets in accordance with international accounting standards. Each of the financial and economic transactions using cryptocurrencies is differently evaluated and identified by accounting and control systems [19].

Normative legal regulation and the state of development of accounting and control systems is in its infancy and is not able to realize all the infrastructural and functional advantages of cryptocurrencies (especially in international exchange). There was a need to identify a new accounting object, which is a circulating intangible asset. Today, crypto assets meet the definition of current intangible assets as much as possible in accordance with IAS 2 "Inventories" [20]. For example, some crypto assets can completely transfer the value to the finished product in the reporting period, cryptocurrencies can be held for a short period of time for further sale. And therefore there was a real need to review the legal and accounting and control policy of states regarding the international circulation

of cryptographic means of payment, which would correspond to the current state and prospective trends in the development of the information society and digital economy. The next stage is the recognition of cryptocurrencies in accounting and control as an investment property and a financial instrument.

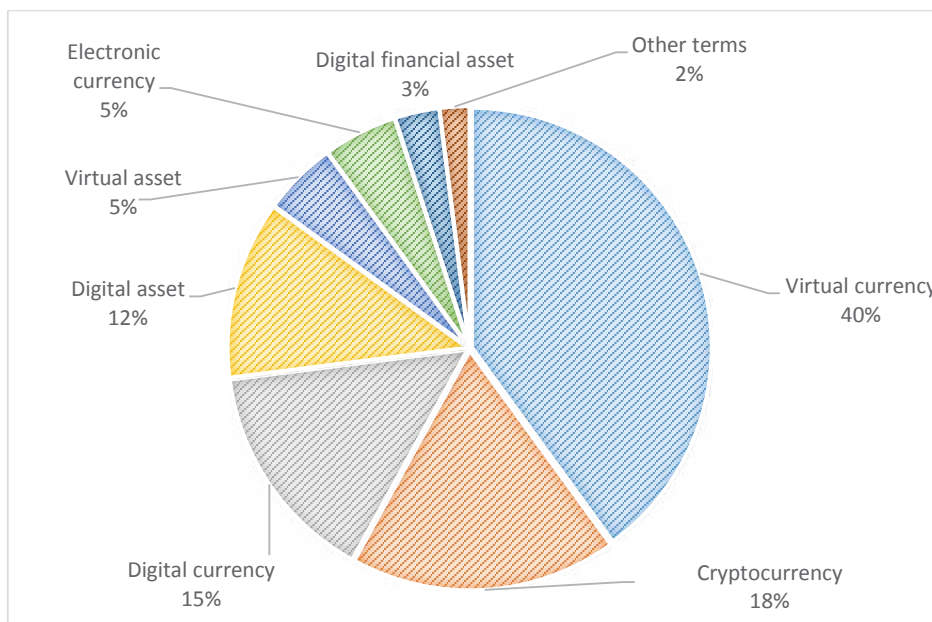

Fig. 1. The most popular terms for identifying cryptocurrencies in the main international regulatory documents [17].

The lack of a unified understanding of cryptocurrencies by scientists and international legal documents in the context of accounting and control of electronic transactions using cryptographic monetary units determines the purpose of the article.

The purpose of the article is to improve the accounting and control of cryptocurrencies in the context of their use in foreign economic electronic monetary transactions.

Research results. The essential formation of cryptocurrencies occurs progressively as the social and economic realities of their use develop. At the present moment, regulatory and legal legalization of cryptocurrencies is in its infancy. Despite more than ten years of experience in using cryptographic funds in electronic transactions, there is no unified understanding of them in the accounting and control space. Similarly, international regulatory documents lack a comprehensive understanding of crypto assets as accounting objects. Transactions with cryptocurrencies fall under the regulatory field of IAS 38 “Intangible assets” only. The recognition of the economic essence of cryptocurrency as an intangible asset according to IAS 38 “Intangible assets” meets the following criteria: it can be separated from the holder and be realized or transferred individually; does not give the holder the right to receive a fixed or defined number of monetary units [18]. The positioning of cryptocurrencies as intangible assets, which occurs in most countries, significantly narrows the scope of their application. The intangible origin of crypto assets corresponds to the first initial stage of the development of electronic transaction platforms (Fig. 2).

STAGES OF DEVELOPMENT – DIRECTIONS OF POSITIONING OF CRYPTOCURRENCIES

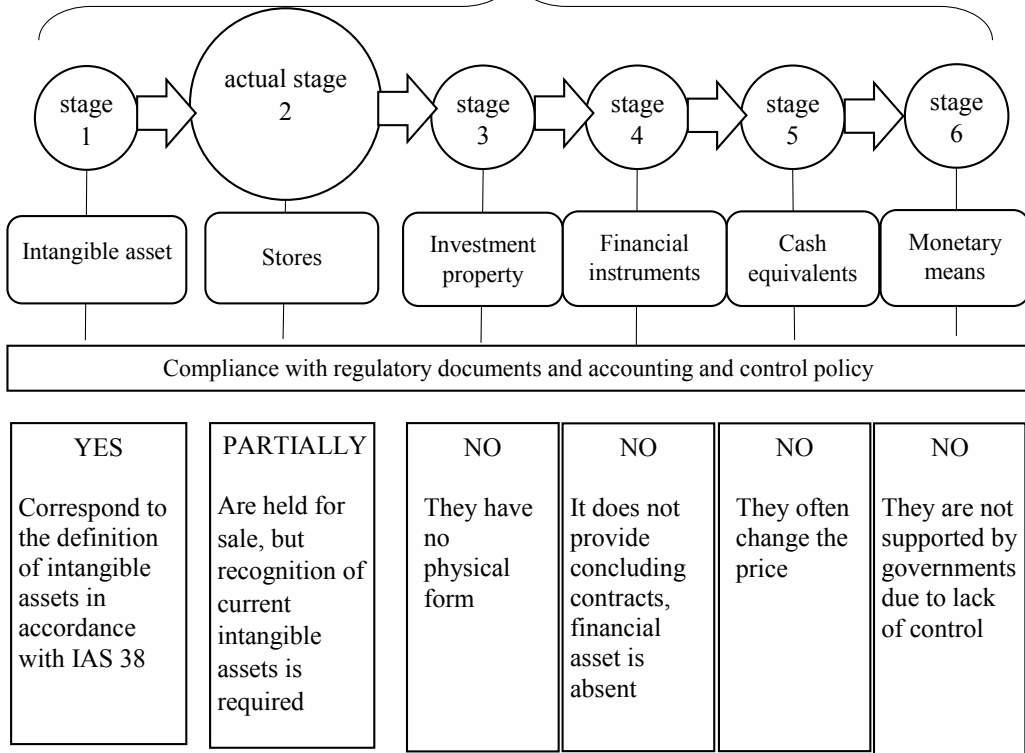

Fig. 2. Evolutionary stages of cryptocurrency development from the standpoint of accounting and control.

Source: created by the authors.

After minimizing the speculative components of international trade in crypto assets, stabilization of crypto markets will take place. The excessive volatility and riskiness of cryptocurrency transactions will eventually reduce the number of speculators in the market in favor of the traditional investment positioning of cryptographic monetary means. Cryptocurrencies are already divided into assets that have an investment interest and act as a means of monetary circulation. In the near future, this classification will become more and more clear, which will allow choosing cryptocurrencies according to individual needs and expected results. That is, the final stage of the development of cryptocurrencies will be their use as equivalents of money that do not have a material form. But the performance of the functions of money by cryptographic monetary units remains problematic (Table 1).

Table 1

Cryptocurrencies as money: modernity and prospects

No.	Function of money	The ability of cryptocurrencies to perform the functions of money	Further prospects
1.	Measure of value	Cryptocurrencies are freely traded on active markets, which makes it possible to determine their value and exchange rate. The price of most cryptocurrencies, which are positioned as speculative investment objects, is quite volatile, which makes it difficult to predict their value.	Further development of cryptocurrencies leads to their use for payment operations with value tied to fiat money or stock assets.
2.	Means of circulation	Cryptocurrencies are already used as a means of payment when purchasing goods (works, services). More and more trading platforms are accepting cryptocurrencies, and countries are officially recognizing them as a means of payment. However, other countries prohibit the use of cryptocurrencies.	Over time, the number of countries in which cryptocurrencies will be legalized will increase. In countries with a regulated economy, it will be possible to create their own cryptocurrencies, or to ensure controllability of electronic transactions.
3.	Means of accumulation	Unpredicted emission and significant exchange rate fluctuations make it difficult to accumulate cryptocurrencies for a long time.	Investors, having received the expected investment profit, try to sell high-risk crypto assets. As the level of control over electronic transactions increases, the emission of cryptocurrencies and their value will stabilize. Active attraction of cryptocurrency deposits and loans will stimulate their long-term accumulation.
4.	Means of payment	In connection with significant price fluctuations, cryptocurrencies are considered by counterparties as an undesirable means of payment in conditions of large time lags between the conclusion of contracts and their payment.	Active implementation of the practice of smart contracts, which automatically monitor the fulfillment of contractual terms and their payment, the use of cryptocurrencies is acceptable. With the stabilization of the value of cryptocurrencies, their use for commercial purposes is possible.
5.	World Money	As electronic transactions using cryptocurrencies are confidential, most countries restrict their use to combat illegal activities. Some national governments and large international companies are already accepting cryptocurrencies in international export-import transactions	Ensuring international control or independent auditing of electronic transactions will ensure credibility of cryptocurrencies as international means of payment.

Source: created by the authors.

The impossibility of identifying crypto assets by monetary means from the standpoint of accounting and control is justified by the difficulty of recognizing them as a measure of value, as well as by means of circulation, accumulation, payment, and international exchange. According to Ya. Krupka and V. Okrenets, “international standards and domestic analogues even more were developed even before the active spread of cryptocurrencies”, and therefore do not take into account their economic nature. As scientists prove, “taking into account different approaches to regulatory regulation of the legal status of crypto assets in the world and, in general, the practice of their use”, cryptocurrencies are able to partially perform certain functions of money [21, c. 244]

Thus, for the recognition of cryptocurrencies as monetary means, which eventually perform the function of international monetary exchange, there is a major obstacle connected with international non-recognition as a result of confidentiality and uncontrollability. The positive influence on fluctuations of the value of crypto assets makes it impossible to use them for legalization of illegally obtained funds or avoiding taxation. For this purpose, it is necessary to increase the level of international control of electronic transactions using cryptocurrencies.

Ensuring proper international control over the circulation of cryptographic monetary units solves the obstacle to their recognition as monetary means. Accordingly, for the state and international legalization of cryptocurrencies, it is necessary to partially abandon the confidentiality of electronic transactions in favor of increasing the level of control. Such control for compensation of the loss of the main advantages of the use of cryptocurrencies must be external. Only international audit control of electronic transactions using cryptocurrencies can ensure the necessary level of confidentiality and non-riskiness. In case of arising of suspicions about the illegal use of crypto assets, information about electronic transactions may be disclosed by auditing firms at the request of regulatory institutions or judicial institutions. In other cases, auditors act as guarantors of electronic transactions. So, a balance is ensured between maintaining the confidentiality and adequacy of electronic transactions and ensuring international control, which minimizes barriers to the legalization of cryptocurrencies.

As a result, in the near future the prerequisites will be formed for the recognition of cryptocurrencies as a new type of assets, equated to monetary means for conducting foreign economic electronic transactions. In the scientific work, it was proposed to use a separate accounting account for recording electronic transactions using cryptocurrencies [22]. In the Ukrainian scheme of accounting accounts, you can use free account number 32 with the name “Electronic money and cryptocurrencies”, which determines the ownership of electronic money and cryptocurrencies. The next step is the regulation of the method of displaying financial and economic transactions on accounting accounts, including as part of the foreign economic activity of enterprises, with the use of cryptographic monetary means.

The use of cryptocurrencies as international monetary means foresees the integration of their support into modern electronic payment services. Electronic money settlement platforms are already effectively integrated into the information systems of foreign economic electronic transactions. Participants of electronic transactions are able to pay with electronic monetary units in the process of trading operations, and banking institutions provide free instant conversion of electronic and international fiat money. According to a

similar scheme, it is advisable to informationally integrate cryptocurrency services into the information environment of international electronic payments.

Traditionally, banking institutions use two types of communication channels for customer relations: “Client-bank” and “Internet-bank”. Electronic communications of the “Client-Bank” type require the installation of specialized software for the exchange of information messages and the management of funds in bank accounts. Such software products can be informationally integrated into the accounting and control information system of the enterprise. But, at the same time, due to the limited support of various software platforms and operating systems, “Client-Bank” communications are not sufficiently mobile, which is important in the conditions of remote work of employees during pandemic and wartime circumstances, as well as personnel staying abroad.

Instead, electronic communications with banking institutions of the “Internet Bank” type through Internet browsers allow staff responsible for monetary settlements to work remotely even from mobile smartphones. But this option of information exchange with banking institutions complicates direct synchronization with specialized software for automating accounting and control functions. Therefore, information integration of electronic communications “Client-Bank” and “Internet-Bank” with cryptocurrency platforms in the contour of the information system of the enterprise is necessary. Such integration is already possible on the basis of experience and developments of banking electronic platforms for customer service through ATMs, terminals and Internet platforms and the SWIFT international payment system.

The implementation of cryptocurrency services in the information systems of commercial banks will contribute to the growth of reliability and cyber security of banking services for end customers. Thanks to the use of blockchain technology, on which cryptocurrency services are built, distributed storage of information about the functioning of the banking system is ensured. Every foreign user of banking services who uses specialized software becomes the holder of a part of the database, all elements of which are united by blockchain technology. This blockchain structuring of data ensures the reliability of their storage and use, respectively, the integrity and stability of the functioning of the banking system.

With the use of blockchain technology, it is advisable to integrate accounting databases into banking and cryptocurrency information systems of money circulation. It is necessary to provide free information synchronization of the software for automating accounting functions with banking and cryptocurrency exchange information services. Thus, the multi-level integration of electronic communication channels such as “Client-bank” and “Internet-bank”, banking and cryptocurrency portals, money exchange and accounting and control functions ensures the formation of an innovative information environment of foreign economic electronic transactions, in which cryptocurrencies are monetary means of circulation (Fig. 3).

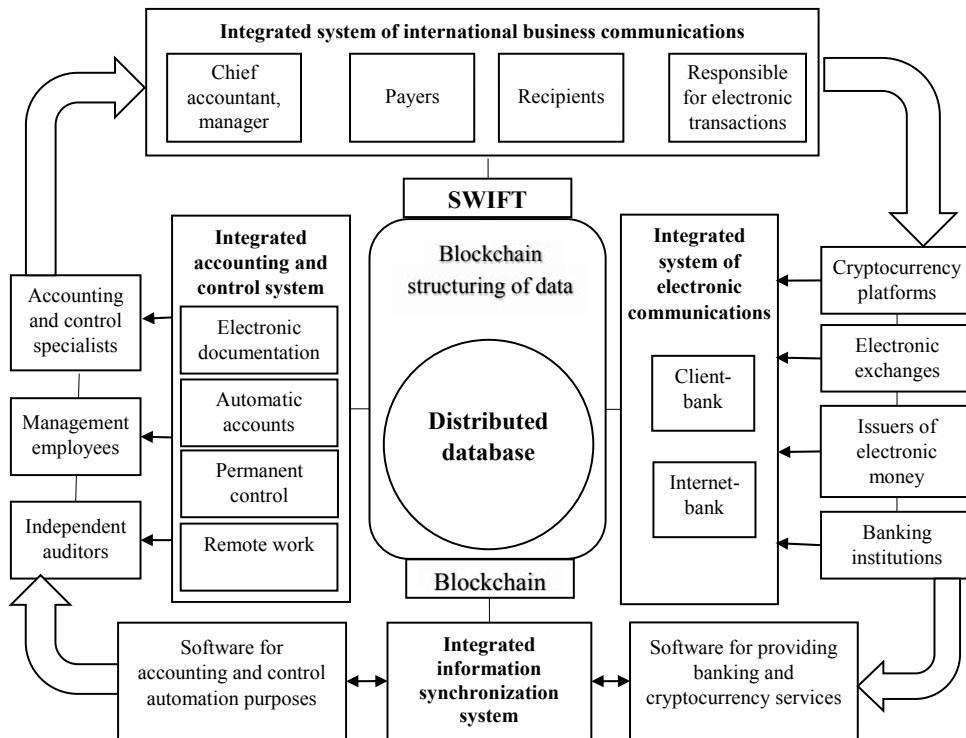

Fig. 3. Innovative information environment of foreign economic electronic transactions using cryptocurrencies and implementation of accounting and control functions.

Source: created by the authors.

The information environment of foreign economic electronic transactions is the basis of functioning of virtual metauniverses, which are formed from the Integrated system of electronic communications based on the combination of “Client-bank”, “Internet-bank” and blockchain structuring of accounting data; integrated system of information synchronization of banking and accounting and control software; an integrated system of business communications, which informationally connects all participants in monetary payments; integrated accounting and control system.

In the conditions of free information exchange, accounting and control specialists are able to carry out monetary transactions promptly 24 hours a day. From personal telecommunications devices or smartphones, full-time personnel can perform actions that are prescribed by job duties, being outside the boundaries of the enterprise and the country, which is important in the conditions of pandemic and wartime circumstances. Regardless of the territorial location, requests for approval or rejection of an electronic transaction, including international payments using cryptocurrencies, may be sent to persons responsible for monetary transactions. In addition, all electronic transactions are under the permanent control of responsible persons. At any time, when suspicious monetary and currency transactions are detected, especially those that are part of foreign

economic activity, automatic restrictions may be imposed. And only after a personal check by the controller, the electronic transaction can be implemented.

Based on information about electronic transactions from the innovative information environment, it is possible to automatically form appropriate accounts. After confirmation of receipt or withdrawal of funds from electronic accounts, it is advisable to form initial documents and accounting transactions. It is recommended that primary documents on the movement of funds, including cryptocurrencies, be automatically generated and sent to responsible persons exclusively in electronic format, similar to bank statements. That is, the single electronic communication channels "Client-bank" and "Internet-bank" can be used for sending information about electronic transactions and account data about them. Thus, the promising direction of improving accounting and control processes in the conditions of the formation of an innovative information environment of foreign economic electronic transactions using cryptocurrencies as monetary means is: generation of primary documents in electronic format, automatic creation of accounts, permanent accounting and control of electronic transactions, remote functioning of the company's personnel etc.

Conclusions. The formation of the "cryptocurrency" phenomenon is at an initial stage, when international processes of speculative investment income, insufficient control and regulation in international regulatory documents prevail. The development of the concept of "cryptocurrency" goes through six successive stages, which include each of the previous stages of recognition of cryptographic monetary units as: intangible assets, reserves, investment property, financial instruments, monetary equivalents, monetary means. Today, there is a dissonance between the international practical use of cryptocurrencies as investment objects and financial instruments and their recognition only as intangible assets from the standpoint of accounting and control. The actual stage of the evolution of electronic transactions using cryptocurrencies foresees their identification in the accounting and control system as circulating intangible assets that can be consumed in a short-term period of time and they fully transfer the value to newly created products (works, services).

The final perspective of the use of cryptocurrencies is their recognition as monetary units for international monetary exchange as a component of foreign economic activity, which requires reducing the speculative nature of the cryptocurrency market, avoiding their improper and illegal use, and increasing the level of international control over monetary transactions. It is necessary to establish parity in the control of electronic transactions using cryptocurrencies and confidentiality, which can be possibly implemented with the involvement of international independent auditing institutions.

The use of cryptocurrencies as monetary units for international exchange ensures the formation of a unique information environment of foreign economic electronic transactions, in which multi-level integration processes take place with the formation of: integrated system of electronic communications based on the combination of "Client-bank", "Internet-bank" and blockchain structuring of accounting data; integrated system of information synchronization of banking and accounting and control software; an integrated system of business communications, which informationally connects all participants of international monetary payments; integrated accounting and control system.

References

1. Subačienė, Rasa & Kurauskienė, Natalija. (2020). Evaluation of alternatives of cryptocurrency accounting. *Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika*. 22. 4. Retrieved from: <https://doi.org/10.15388/batp.2020.26> [in English].
2. Liu, Yukun, Tsyvinski, Aleh & Wu, Xi. (2021). Accounting for Cryptocurrency Value. *SSRN Electronic Journal*. Retrieved from: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3951514> [in English].
3. Delva Benavides, Juan, Amaya, Francisco. (2021). Legal, Tax and Accounting Treatment of Cryptocurrencies in Mexico. *Global Jurist*. Retrieved from: <https://doi.org/10.1515/gj-2021-0061> [in English].
4. Shehada, Feras, Shehada, Mohanad. (2020). The Challenges facing IFRS for Accounting of Cryptocurrencies. *SSRN Electronic Journal*. Retrieved from: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3664571> [in English].
5. Jiménez-Serranía, Vanessa, Domínguez, Javier, De La Prieta, Fernando & Corchado, Juan. (2022). Cryptocurrencies Impact on Financial Markets: Some Insights on Its Regulation and Economic and Accounting Implications. Retrieved from: https://doi.org/10.1007/978-3-030-86162-9_29 [in English].
6. Kim, Kyoung-Won, Lee, Su-Min, Kim, Seo-Yeong, Jung, Da-Woon, Jee, Eun-Sang. (2021). Limitations of Current Cryptocurrency Accounting Methods and Suggested Improvements. *Korean Accounting Journal*. 30. 265-302. Retrieved from: <https://doi.org/10.24056/KAJ.2021.10.004> [in English].
7. Stovpova, A.S. (2018). Kryptoaktyvy yak ob'ekt bukhhalterskoho obliku [Cryptocurrency assets as an object of accounting]. *Economy and the state*. 22. № 8. 76–80 [in Ukrainian].
8. Brukhanskyi, R., Spilnyk, I. Cryptographic Objects in the Accounting System. *Proceedings of 9th International Conference on Advanced Computer Information Technologies, ACIT'2019*, pp. 384-387. Retrieved from: <https://doi.org/10.1109/ACITT.2019.8780073> [in English].
9. Derun, I. A., Skliaruk, I. P. (2018). Ontolohichni aspekty sutnosti kryptovaliuty ta yii vidobrazhennia v obliku [Ontological aspects of the essence of cryptocurrency and its reflection in accounting]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» – Scientific notes of the National University "Ostroh Academy"*. № 11(39). 163–170 [in Ukrainian].
10. Makurin, A. A. (2020). Kryptovaliutni aktyvy u systemi finansovoho obliku [Cryptocurrency assets in the financial accounting system]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*. 3. 184–189. Retrieved from: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-3-184-189> [in Ukrainian].
11. Ozeran, A. V., Korshykova, R. S. (2020). Vyznannia kryptovaliuty u finansovii zvitnosti: aktyv chy vytraty [Recognition of cryptocurrency in financial statements: asset or expense]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. 33, 1. 130–135 [in Ukrainian].
12. Labunska, S. V., Sierikova, T. M., Sobakar, M. V. (2021). Pidkhody ta metodychna osnova obliku nematerialnykh aktyviv, zghenerovanykh u kryptovaliuti [Approaches and methodological basis of accounting for intangible assets generated in

- cryptocurrency]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*. №2. 225–235. Retrieved from: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-2-225-235> [in Ukrainian].
13. Tarasova, T. O., Makurin, A. A. (2020). Oblik kryptovaliuty v rozrakhunkakh na pidprijemstvi porivniano z realnymy hroshovymy koshtamy [Cryptocurrency accounting in company accounts compared to real cash]. *Biznes Inform – Business Inform*. №8. 190–195. Retrieved from: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-8-190-195> [in Ukrainian].
 14. Shevchenko, L.V. (2020). Metodyka obliku kryptovaliut v umovakh nestabilnosti diuchoho zakonodavstva [The method of accounting for cryptocurrencies in conditions of instability of the current legislation]. *Efektivne ekonomika – Efficient economy*. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2020/158.pdf [in Ukrainian].
 15. Rishennia sudu spravedyvosti yevropeiskoho soiuzu shchodo opodatkuvannia podatkom na dodanu vartist operatsii iz kryptovaliutamy ta komentar do noho. Rishennia Sudu Spravedlyvosti Yevropeiskoho Soiuzu (Piata Palata) [Decision of the Court of Justice of the European Union regarding the taxation of value added tax on operations with cryptocurrencies and a comment on it. Decision of the Court of Justice of the European Union (Fifth Chamber)]. October 22, 2015. Case C-264/14. Retrieved from: https://www.sk.ua/sites/default/files/pravo_ukrayini_2018.pdf [in Ukrainian].
 16. Regulation of cryptocurrency around the world. (2021). Retrieved from: <https://www.loc.gov/item/2021687419> [in English].
 17. Accounting for Cryptocurrencies under IFRS (2019). Retrieved from: <https://www.schneiderdowns.com/our-thoughtson/accounting-for-cryptocurrencies-under-ifs> [in English].
 18. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 38 (MSBO 38). Nematerialni aktyvy [International Accounting Standard 38 (IAS 38). Intangible assets], № 929_050. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text [in Ukrainian].
 19. Kostiuchenko, V. M., Malynovska, A. M., Mamonova, A. V. (2020). Oblik kryptovaliut za mizhnarodnymy standartamy. [Accounting of cryptocurrencies according to international standards]. *Modern Economics*. № 21. 122-128. Retrieved from: [https://doi.org/10.31521/modecon.V21\(2020\)-19](https://doi.org/10.31521/modecon.V21(2020)-19) [in Ukrainian].
 20. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 2 (MSBO 2). Zapasy [International Accounting Standard 2 (IAS 2). Reserves]. № 929_021. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_021#Text [in Ukrainian].
 21. Krupka, Y., & Okrenets, V. (2020). Kryptovaliuta yak ob'ekt obliku i dzherelo ekonomichnykh vyhod [Cryptocurrency as an object of accounting and a source of economic benefits]. *Visnyk Ekonomiky – Herald of Economics*, 3(97), 238-251. Retrieved from: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.03.238> [in Ukrainian].
 22. Muravskiy, Volodymyr (2021). Accounting and Cybersecurity: Monograph. Scientific Editor – Z.-M. Zadorozhnyi. Kindle Publishing, KDP, Seattle. USA. 2021. 200 p. [in English].

Володимир МУРАВСЬКИЙ,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: vvmur@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6423-9059

Наталія ПОЧИНОК,
кандидат економічних наук, доцент,
завідувачка кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: natapochynok@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4416-3680

Олег РЕВЕГА,
аспірант кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: tneubook3@gmail.com

Лю ЧЕН'ЮЙ
аспірантка, практикуючий бухгалтер, викладач,
Нанчанський науково-технічний інститут,
Наньчан, провінція Цзянсі, Китай,
e-mail: 1657426641@qq.com
ORCID ID: 0000-0002-0572-9322

ОБЛІК І КОНТРОЛЬ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЕЛЕКТРОННИХ ТРАНСАКЦІЙ З ВИКОРИСТАННЯМ КРИПТОВАЛЮТ

***Вступ.** Цифровізація соціально-економічних процесів та активний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зумовили виникнення нового феномена – «криптовалюти», що потребує удосконалення обліку та контролю електронних трансакцій. Застосування криптовалют в електронних трансакціях пов'язано з шістьма етапами їхньої еволюції з позиції бухгалтерського обліку та контролю: 1) нематеріальні активи, 2) запаси, 3) інвестиційна власність, 4) фінансові інструменти, 5) грошові еквіваленти, 6) грошові засоби. На сьогодні криптовалюти в міжнародних регламентах та обліково-контрольних політиках перебувають на початковому етапі становлення і позиціонуються як нематеріальні активи. Проте реалії їхнього зовнішньоекономічного використання випереджають юридичну та обліково-контрольну регламентацію. Виникла необхідність трансформації*

методики та організації обліку й контролю зовнішньоекономічних електронних трансакцій з використанням криптовалют.

Мета статті полягає в удосконаленні бухгалтерського обліку й контролю криптовалют у контексті їхнього використання у зовнішньоекономічних електронних грошових трансакціях.

Методи. У процесі реалізації сформованої мети наукового дослідження використано системний, інноваційний, інституційний підходи та методи економіко-математичного моделювання, бібліографічного та компаративного аналізу.

Результати. Обґрунтовано необхідність поступальної еволюції обліково-контрольного розуміння криптоактивів як запасів, інвестиційної власності, фінансових інструментів та (на кінцевому етапі) грошей. Досліджено здатність криптовалют виконувати функції грошей: міри вартості, засобу обігу, засобу накопичення, засобу платежу, світових грошей. Визначено, що криптографічні грошові одиниці можна вважати грошима тільки у випадку здатності бути засобом міжнародного обміну. Доведено, що фінальним етапом становлення поняття «криптовалюти» є їхнє визнання грошовими одиницями для міжнародного грошового обміну як складової зовнішньоекономічної діяльності. Висловлено авторське бачення щодо використання криптовалют у зовнішньоекономічних електронних трансакціях, що потребує зменшення спекулятивності криптовалютного ринку, уникнення неправомірного і незаконного їхнього застосування та зростання рівня міжнародної контрольваності грошових операцій. Необхідне становлення паритетності в контролі за електронними трансакціями з використанням криптовалют та конфіденційності, що можливо реалізувати із залученням міжнародних незалежних аудиторських інституцій. Розроблено інформаційну схему інноваційного інформаційного середовища зовнішньоекономічних електронних трансакцій з використанням криптовалют у якому відбуваються багаторівневі інтеграційні процеси з формуванням: Інтегрованої системи електронних комунікацій на основі поєднання «Клієнт-банк», «Інтернет-банк» та блоково-ланцюгового структурування облікових даних; Інтегрованої системи інформаційної синхронізації банківського та обліково-контрольного програмного забезпечення; Інтегрованої системи бізнес-комунікацій, яка інформаційно поєднує усіх учасників міжнародних грошових розрахунків; Інтегрованої системи обліку і контролю.

Перспективи. Практичне втілення розробленої інформаційної схеми інноваційного інформаційного середовища зовнішньоекономічних електронних трансакцій є підґрунтям формування віртуальних метасередовищ, у яких усі фінансово-господарські процеси відбуваються винятково в електронному форматі, що потребує подальших досліджень у цьому напрямку.

Ключові слова: облік, контроль, криптовалюти, електронні трансакції, зовнішньоекономічна діяльність.

Формули: 0, **рис.:** 3, **табл.:** 1, **бібл.:** 22.

Література

1. Subačienė Rasa, Kurauskienė Natalija. Evaluation of alternatives of cryptocurrency accounting. *Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika*. 2020. 22. 4. URL: <https://doi.org/10.15388/batp.2020.26>.
2. Liu Yukun, Tsyvinski Aleh, Wu Xi. Accounting for Cryptocurrency Value. *SSRN Electronic Journal*. 2021. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3951514>.
3. Delva Benavides Juan, Amaya Francisco. Legal, Tax and Accounting Treatment of Cryptocurrencies in Mexico. *Global Jurist*. 2021. URL: <https://doi.org/10.1515/gj-2021-0061>.
4. Shehada Feras, Shehada Mohanad. The Challenges facing IFRS for Accounting of Cryptocurrencies. *SSRN Electronic Journal*. 2020. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3664571>.
5. Jiménez-Serranía Vanessa, Domínguez Javier, De La Prieta Fernando, Corchado Juan. Cryptocurrencies Impact on Financial Markets: Some Insights on Its Regulation and Economic and Accounting Implications. 2022. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-86162-9_29.
6. Kim Kyoung-Won, Lee Su-Min, Kim Seo-Yeong, Jung Da-Woon, Jee Eun-Sang. Limitations of Current Cryptocurrency Accounting Methods and Suggested Improvements. *Korean Accounting Journal*. 2021. 30. 265-302. URL: <https://doi.org/10.24056/KAJ.2021.10.004>.
7. Стовпова А.С. Криптоактиви як об'єкт бухгалтерського обліку. *Економіка та держава*. 2018. № 8. С. 76–80.
8. Brukhanskyi R., Spilnyk I. Cryptographic Objects in the Accounting System. *Proceedings of 9th International Conference on Advanced Computer Information Technologies, ACIT'2019*, pp. 384-387. URL: <https://doi.org/10.1109/ACITT.2019.8780073>.
9. Дерун І. А., Склярук І. П. Онтологічні аспекти сутності криптовалюти та її відображення в обліку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. № 11(39). С. 163–170.
10. Макурін А. А. Криптовалютні активи у системі фінансового обліку. *Проблеми економіки*. 2020. №3. С. 184–189. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-3-184-189>.
11. Озеран А. В., Коршикова Р. С. Визнання криптовалюти у фінансовій звітності: актив чи витрати. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 33, ч. 1. С. 130–135.
12. Лабунська С. В., Серікова Т. М., Собакар М. В. Підходи та методична основа обліку нематеріальних активів, згенерованих у криптовалюті. *Проблеми економіки*. 2021. №2. С. 225–235. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-2-225-235>.
13. Тарасова Т. О., Макурін А. А. Облік криптовалюти в розрахунках на підприємстві порівняно з реальними грошовими коштами. *Бізнес Інформ*. 2020. №8. С. 190–195. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-8-190-195>.

14. Шевченко Л.В. Методика обліку криптовалют в умовах нестабільності діючого законодавства. *Ефективна економіка*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2020/158.pdf.
15. Рішення суду справедливості європейського союзу щодо оподаткування податком на додану вартість операцій із криптовалютами та коментар до нього. Рішення Суду Справедливості Європейського Союзу (П'ята Палата). 22 жовтня 2015 р. Справа C-264/14. URL: https://www.sk.ua/sites/default/files/pravo_ukrayini_2018.pdf.
16. Regulation of cryptocurrency around the world. (2021). URL: <https://www.loc.gov/item/2021687419>.
17. Accounting for Cryptocurrencies under IFRS (2019). URL: <https://www.schneiderdowns.com/our-thoughtson/accounting-for-cryptocurrencies-under-ifrs>.
18. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38). Нематеріальні активи. № 929_050. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text.
19. Костюченко В. М., Малиновська А. М., Мамонова А. В. Облік криптовалют за міжнародними стандартами. *Modern Economics*. 2020. № 21. С. 122-128. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V21\(2020\)-19](https://doi.org/10.31521/modecon.V21(2020)-19).
20. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 2 (МСБО 2). Запаси. № 929_021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_021#Text.
21. Крупка Я., Окренець В. Криптовалюта як об'єкт обліку і джерело економічних вигод. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 3. С. 238–251. URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.03.238>.
22. Muravskiy Volodymyr. Accounting and Cybersecurity: Monograph. Scientific Editor – Z.-M. Zadorozhnyi. Kindle Publishing, KDP, Seattle. USA. 2021. 200 p.

Статтю отримано 30 вересня 2022 р.

Article received September 30, 2022

UDC 657.6

JEL Classification: M40, M41, D24.

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.061>

Volodymyr FARION,

Phd, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,

West Ukrainian National University,

11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,

e-mail: farionvolodymyr@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9994-3073

Sviatoslav PYTEL,

Phd, Associate Professor,

Director of the Education and Research Institute of Innovative Educational

Technologies,

West Ukrainian National University,

11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,

e-mail: s.pytel@wunu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-4114-7418

Iryna KORNYAT,

Graduate student of the Department of Accounting and Taxation

West Ukrainian National University,

11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,

e-mail: kornyat@i.ua

INTEGRATED ACCOUNTING CLASSIFICATION OF EXPENSES AND INCOMES OF THE MAIN ACTIVITIES OF PASSENGER CARRIERS

Farion V., Pytel S., Kornyat I. (2022). Intehrovana oblikova klasyfikatsiia vytrat i dokhodiv osnovnoi diialnosti pasazhyrskykh pereviznykiv [Integrated accounting classification of expenses and incomes of the main activities of passenger carriers]. *Visnyk ekonomiky – The Herald of Economics*, 4, 61–73. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.061>

Фаріон В., Питель С., Корнят І. Інтегрована облікова класифікація витрат і доходів основної діяльності пасажирських перевізників. *Вісник Економіки*. 2022. 4. С. 61–73. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.061>

Introduction. *The functioning of passenger carriers in the conditions of a smart city creates unique opportunities for optimizing financial results of operations. The application of the latest information and communication technologies in the economic activity of motor transport enterprises ensures the minimization of operating expenses. Instead,*

© Volodymyr Farion, Sviatoslav Pytel, Iryna Kornyat, 2022.

the optimization of passenger flow management involves the operation of multifaceted information not only about expenses, but also about incomes. Such information is generated by the accounting system, which requires a primary study of the classification of expenses and incomes of passenger carriers in accounting theory.

***The purpose of the article** is to improve the classification of expenses and incomes of the main activity of motor transport enterprises in accounting for the purposes of integrated management of financial results of passenger transportation services.*

***Methods.** The following methods were used in the research in accordance with the set goal: analysis, synthesis and comparison - to detail the object of study; logical generalization and scientific abstraction - to clarify the categorical and conceptual apparatus of research; systematic approach in determining the classification features in the study of expenses and incomes; historical - to clarify the scientific views on the separation of costs and revenues of transport enterprises. Bibliographic and comparative analysis became the methodological tools of the study. The empirical study was conducted using a bibliometric approach known as "analysis of common words" and the information resource "ResearchGate".*

***Results.** The existence of a classification conflict with regard to expenses in regulatory documents in the field of accounting and industry regulations on the formation of the cost of transport services for the transportation of passengers has been proven. It is proposed to expand the list of classification features in the study of expenses of the main activity of passenger carriers in order to optimize their management. An integrated scheme for the classification of expenses and income has been developed according to such classification criteria as: Economic elements, Type of transport services, Stages of passenger service, Stage of the carrier's activity, Type and distance of transport, Capitalization, Homogeneity, Inclusion in the cost price, Change in the volume of transport, Control, Anticipation, Emergency, Recognition, Term of occurrence, Calendar period, Reporting period, Form of receipt, Management influence, Other criteria for classification of expenses and income. The use of the developed full integrated classification of expenses and incomes provides a single methodology for determining financial results from the provision of passenger transportation services, their accounting and control for the purposes of effective management of the activities of motor transport enterprises.*

***Prospects.** Further research should be conducted to find out the influence of the internal and external conditions of the functioning of passenger carriers, which leads to the emergence of various expenses and income, on the methodology and organization of accounting and control of the provision of passenger transportation services.*

***Keywords:** accounting, classification of expenses, classification of incomes, management of passenger carriers, motor transport enterprises.*

Formula: 0; fig. : 1; tab. : 1; bibl. : 17.

JEL Classification: M40, M41, D24.

***Introduction.** The economic activity of passenger carriers in the conditions of a smart city undergoes even more radical changes, which positions transport as one of the most technically innovative branches of the economy. In a smart city, motor transport companies have unique opportunities for development. In addition to infrastructural advantages, passenger carriers optimize their financial performance. Economically successful*

companies providing transport services are carriers that make full use of information generated in the context of a smart city. Skillful management of information resources ensures the achievement of competitive advantages of carriers under identical (uniform) conditions of operation. For the full use of information about financial and economic processes in a smart city, it is necessary to develop an effective system of accounting and control at the enterprise.

For the growth of the efficiency of managing financial results, it is necessary to improve the methodology of accounting and control of income and expenses. The use of innovative smart city technologies creates conditions for minimizing certain types of costs, as well as increasing operating income from the provision of transport services. Accordingly, the classification of income and expenses of motor transport enterprises from the standpoint of accounting needs to be clarified in order to find ways of ensuring the profitability of passenger transportation.

Analysis of research and problem statement. Most scientists identify separate transport costs and revenues in the process of their classification and determination of the financial results of enterprises. At industrial enterprises, transport costs together with procurement costs are accumulated in the cost of purchased current assets. Transportation of goods between production divisions of enterprises leads to the emergence of general production costs. Costs for the transportation of tangible assets to the final consumer from the point of view of accounting are marketable. At the same time, the costs of transporting employees, depending on the position, by vehicles owned by the enterprise, are also included in operating costs (general production, administrative, sales, and others).

Only some scientific works are devoted to the classification of costs and revenues directly in the transport sector of the economy. For example, Y.Ya.Dankiv, M.Ya. Ostapyuk identified the production costs of motor transport enterprises and explained the procedure for forming the cost of transport services [1]. O. Yu. Burdyk also explained the impact of bus passenger transportation on the allocation of specific costs and revenues, which form the financial result of carriers [2]. N.Y. Radionova identified the company's transport costs in the context of positioning accounting as a component of management at the operational, tactical, and strategic levels [3]. The impact of international transportation on the organization and method of accounting for costs and revenues of motor transport enterprises was substantiated by S. Ya. Kovalchuk and A. O. Tsurkan [4]. V. M. Krochuk investigated the costs and revenues of transport enterprises from the standpoint of ensuring their internal and external audit [5].

On the other hand, scientists explain the importance of research and improvement of the classification of transport costs and revenues. For example, Joe Caggiano identified differences in the classification of costs from the standpoint of accounting and other economic disciplines [6]. Natalia Ovcharova, Olena Kravchenko and Yevheniia Ustyuk explained the sectoral difference in the classification of transport costs and revenues using the example of the trade sector of the economy [7]. Scientist Simon Nagy explained the impact of planning processes and organization of urban entities on the classification and size of transport costs [8]. Similar studies were conducted by Kamba Adamu, Kardi Suleiman and Dikko Yunusa, who explained the need for study of the classification of costs during the formation of the final cost of the provided transport services [9]. Among

all scholars, there is no common or similar scientific position regarding the classification of both costs and revenues related to passenger transportation. Therefore, it is necessary to develop a unified classification system for accounting of costs and revenues of passenger carriers, which determined the purpose of this scientific study.

The purpose of the article lies in improving the classification of expenses and incomes of the main activity of motor transport enterprises in accounting for the purposes of integrated management of financial results of passenger transportation services.

Research results. As evidenced by scientific publications, modern motor transport enterprises in accounting and control practice are limited only to the legally established classification of costs: by elements and items of costs regulated by National regulation of accounting (NRA) 16 “Costs” [10] and Methodical recommendations on the formation of the cost of transportation (works, services) on transport [11]. In accordance with NRA 16 “Expenses”, it is proposed to account for costs as part of: material costs, labor costs, deductions for social events, depreciation, other operating costs [10]. Instead, the Methodological recommendations for the formation of the cost of transportation (works, services) in transport propose a more complete method of classifying the costs of passenger carriers for the purposes of accounting and control [11] (Table 1).

Table 1

Classification of costs in accordance with the Methodological recommendations for the formation of the cost of transportation (works, services) in transport [11]

No	Classification sign	Type of expenses
1.	By types	By economic elements, by costing articles
2.	According to the costing method of passenger transportation services	Direct, indirect
3.	According to the degree of influence of the number of passengers on the level of costs	Variable, constant
4.	By composition	Single-element, complex
5.	By periods of occurrence	Current, expenses of future periods, expenses of past periods
6.	By expediency	Productive, unproductive
7.	By place of origin	Costs of main production, costs of auxiliary production, costs of service production

The classification of expenses by types, method of attribution to the cost of passenger transportation services, by degree of influence of the number of passengers on the level of expenses, by composition, by periods of occurrence, by expediency, by place of occurrence is sufficiently researched by scientists and tested in the activities of enterprises of various forms of ownership, size of business and branches of activity. But the classification of expenses of passenger carriers by types of economic elements and classification articles creates a conflict in the provisions of NRA 16 “Expenses” [10] and Methodical recommendations on the formation of the cost of transportation (works, services) in transport [11]. As V. O. Ozeran and O. O. Paslavska prove, in the given distribution of motor vehicle costs, “costs by economic elements and costs by articles are unreasonably

combined into one classification feature, while they are different types of costs and should act as independent classification signs” [12, p. 120]. The separate accounting of expenses by elements and articles is also emphasized in NRA 16 “Expenses”.

Even more controversial is the division of the costs of passenger carriers by the place of origin into the costs of the main, auxiliary and service industries. Such separation of costs does not correspond to the organizational and technological prerequisites for the functioning of motor transport enterprises. Taking into account the significant sectoral differences in the production and transport sectors of the economy, the use of a single approach to the classification of costs is incorrect. Therefore, it is advisable to transform the allocation of costs of passenger carriers according to the criterion of the importance of the production process, taking into account the types, stages and phases of the provision of transport services for the transportation of passengers.

The stages of passenger service, which are characterized by variable costs, are the boarding of passengers, their transportation between public transport stops and disembarkation at the destination [13]. At the stage of boarding and disembarking of passengers, costs connected with the functioning of the transport infrastructure and fare validation systems arise. For example, such costs include maintenance of automatic kiosks and terminals for selling tickets or replenishing electronic travel documents, passenger access turnstiles, fare validators and identification of passengers in vehicles. At the stage of passenger transportation, there are specific costs associated with the movement of vehicles between public transport stops.

The stages of providing passenger transportation services are the following processes: purchase and major repair of vehicles, passenger service, operational maintenance, and ongoing repair of carriers’ rolling stock. Each of the stages has specific costs associated with the main activity of passenger carriers. However, at the first stage, there are mainly capital costs associated with the purchase of vehicles and their major repairs. Those current costs related to the processes of bringing vehicles to a condition suitable for commissioning are also capitalized in the cost of rolling stock of passenger carriers. Accordingly, the costs of passenger carriers are also divided into capitalized and non-capitalized. At other stages of the provision of transport services, expenses of a production, sales and administrative nature arise during the reporting period.

The above types of costs arise in all motor transport companies which provide passenger services, regardless of the distance of passenger transportation. According to the territorial characteristics, the expenses of passenger carriers are divided into: urban, suburban, intercity and international transportation. Depending on the duration of one trip in the transport route, the cost structure may change. For example, in urban transportation, a larger share of costs falls on cash services for passengers and salaries of conductors and controllers. On international trips, there are expenses for food and accommodation of drivers, etc. It is also possible to classify the income of motor transport enterprises according to territorial characteristics.

T.V. Davidiuk, O.V. Manoilenko, T.I. Lomachenko, A.V. Reznichenko classify income according to the following groups: income (revenue) from the main activity; net income from the sale of products (goods, works, services); other operating income; financial income; other incomes [14]. The main activities of motor transport enterprises include the

provision of the following services: transportation of passengers, transportation of goods, and transport and forwarding conveyance. And although the main activity of passenger carriers is related to the transportation of passengers, it is possible to obtain additional operating income from the implementation of related services. For example, most transport companies charge payments for transporting oversized luggage. The cost of transportation traditionally foresees transportation of a small amount of small hand luggage. But when passengers exceed the quantity and weight limits, it is necessary to purchase a special ticket (making an additional payment) for luggage transportation. Receipt from providing such services is income from cargo transportation. That is, passenger carriers can receive additional operating income from cargo transportation. However, it is difficult to recognize such activity as auxiliary from the point of view of accounting, since motor transport companies do not bear significant additional costs for the transportation of luggage. Accordingly, the transportation of luggage is an additional main activity with the reflection of possible related costs as a part of production costs, and income is a reflection of receipts from the sale of the main products (goods, works, services). A necessary condition for the separation of revenues from the provision of services for the transportation of passengers and cargo is the presence of different tickets (paper or electronic) that identify the source of receipt of funds.

Another additional activity of motor transport enterprises, which is not often carried out by passenger carriers, is the provision of transport and forwarding conveyance services. Vehicles used for transportation of passengers can also move goods between logistics points. Logistics companies can transfer documents, hand luggage, and cash through drivers of passenger vehicles. Receipts from the provision of such services is the forwarder's payment and it is recognized as transport and forwarding income in accounting. Transport and forwarding activities are carried out mainly by intercity passenger carriers and to a much lesser extent by public city transport companies. Therefore, such activity for motor transport enterprises is a accompanying operating one with the appropriate reflection of the cost of services as part of production costs, and the receipts as operating income on the corresponding sub-accounts.

The given classification of passenger carriers' income is incomplete for the purposes of their accounting and control. N.V. Gurina, on the basis of the study of various scientific works, offers an extended classification of the income of enterprises, which can be partially implemented in the activities of motor transport enterprises. For example, the scientist suggests separating income according to the following criteria: the form of receipt (tangible, intangible (non-monetary)); recognition (planned, actually received); periodicity (past, current, future periods); degree of materiality (material, non-material); by centers of responsibility; by the degree of controllability (controlled, uncontrolled) and other classification features that do not relate to the service sector [15]. The given classification of income is directly correlated with the allocation of certain types of expenses of passenger carriers. In other words, most of the classification features are common when dividing both revenues and expenses of enterprises providing passenger transportation services.

In particular, for the organization of reliable accounting of revenues and expenses, it is advisable to separate responsibility centers in the organizational structure of passenger carriers. It is expedient to refer to the centers of responsibility, in which costs and revenues

arise: the enterprise's garage, repair shop, transport station for the maintenance of individual routes, workshop, gas filling (charging) station [16]. Each of the responsibility centers can be an independent business unit of the passenger carrier. Separate functioning of units of motor transport enterprises creates conditions for determining the financial results of their activities. As a result, accounting by responsibility centers assists in ensuring control over financial and economic activities and increasing the motivation of the personnel of divisions of motor transport enterprises.

However, not all expenses of passenger carriers are subject to control in responsibility centers. Quite often, unexpected costs arise, which are associated with the riskiness of the operation of enterprises providing passenger transportation services. N.V.Ovcharova, O.V.Kravchenko, E.S.Ustyk call such expenses extraordinary, which, along with ordinary ones, are the expenses of passenger carriers depending on the expectation of their manifestation by the management of the enterprise [7, p.162]. But not all expected costs are controllable, as well as unexpected costs may arise as a result of normal activities of transport companies and force majeure circumstances. Therefore, it is important for effective accounting and control to classify the costs and revenues of passenger carriers according to controllability and emergency criteria.

The occurrence of uncontrollable costs is connected with the technical condition of the rolling stock of passenger carriers, the availability of appropriate repair infrastructure, an effective management system, etc. A separate type of expenses that are not subject to control is related to the manifestation of extraordinary events and phenomena. To uncontrolled costs belong, for example, the repair of unforeseen breakdowns; payment of the labor of additionally engaged drivers due to the temporary incapacity of full-time employees; stoppage of the rolling stock due to the lack of spare parts and consumables. Instead to extraordinary belong losses of motor transport enterprises due to extraordinary circumstances such as: natural disasters, military and pandemic expectations of business, loss of business reputation of certain carriers, etc. The only method of preventing and eliminating the consequences of emergency phenomena and events and, accordingly, minimizing uncontrolled costs, is the introduction of anti-crisis management by public carriers. Similarly, the income of motor transport enterprises can be classified according to the criteria of expectation, controllability and emergency.

The main advantage of functioning of responsibility centers is the possibility of planning expenses and incomes arising from the activities of passenger carriers. Accordingly, all costs and revenues can be classified into planned (approximate based on experience or future expectations) and actual (obtained as a result of past events). On the basis of comparison of planned and actual indicators, it is possible to determine the effectiveness of the responsibility centers and the entire business entity for the provision of passenger transportation services. At the same time, the causes of deviations and the culprits are determined, which helps to optimize the management of passenger carriers.

A similar relationship between the classification of expenses and revenues is present when they are divided according to: terms of occurrence (past periods, current and future periods), calendar periods (one-time, current, long-term), reporting periods (hourly, daily, weekly, monthly, quarterly, semi-annual, annual, etc.). The time criterion of classification is universal in the study of costs and revenues of passenger carriers. A generalization of

the classification of costs and revenues in the context of their integration interaction and actuality for passenger carriers is shown in fig.

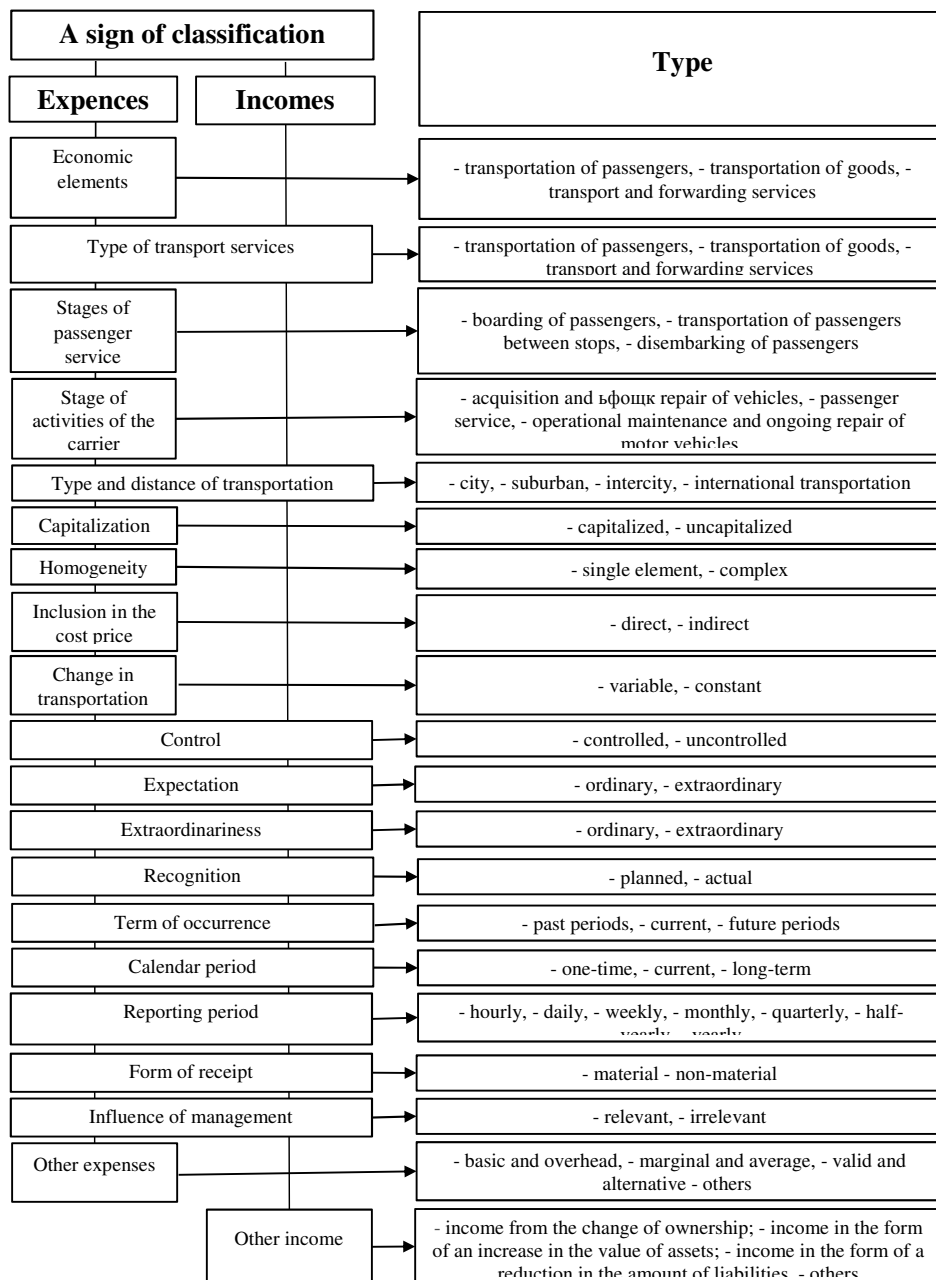

Fig. 2. Integrated classification of expenses and incomes of passenger carriers

Source: created by the authors independently.

The given integrated classification of costs and revenues is complete and maximally corresponds to the industry profile of passenger carriers. If necessary, in the conditions of the complication of social and economic processes of social formations, it is possible to improve the proposed classification scheme. It should be noted that most of the classification criteria are common when identifying certain types of costs and revenues of enterprises providing passenger transportation services. The integrated classification according to the above criteria is a universal method of researching costs and revenues in the accounting and control of the operation of passenger carriers. The use of the submitted proposals provides a single integrated methodology for determining financial results, their accounting and control for the purposes of effective management of the activities of motor transport enterprises.

Conclusions. Functioning of passenger carriers in the conditions of a smart city is based on the use not only of a developed transport infrastructure, but also on innovative management optimization methods. Ensuring effective management and obtaining positive financial indicators of the activity of motor transport enterprises involves the improvement of accounting and control of costs and revenues through clarification of their classification.

For comprehensive consideration of the impact of motor vehicle activity in the transportation of passengers on the integrated classification of costs and revenues, it is advisable to use such classification criteria as: Economic elements, Type of transport services, Stages of passenger service, Stage of the carrier's activity, Type and distance of transportation, Capitalization, Homogeneity, Inclusion in the cost price, Change in transportation volumes, Control, Anticipation, Emergency, Recognition, Term of occurrence, Calendar period, Reporting period, Receipt form, Management influence, Other criteria for classification of expenses and revenue.

Most of the above classification criteria are common when identifying certain types of costs and revenues of enterprises providing passenger transportation services in the context of a smart city. The use of the submitted proposals provides a single integrated methodology for determining financial results, their accounting and control for the purposes of effective management of the activities of motor vehicle enterprises, regardless of the form of ownership, business size, number of employees, passenger traffic, etc.

However, further research is needed on the influence of the internal and external conditions of functioning of passenger carriers, which leads to the emergence of various costs and revenues, on the methodology and organization of accounting and control of the provision of passenger transportation services.

References

1. Dankiv, Y. Ya., Ostapiuk, M. Ya. (2014). Osoblyvosti diialnosti avtotransportnykh pidpriemstv ta yikh vplyv na orhanizatsiiu obliku vytrat i formuvannia sobivartosti avtotransportnykh perevezhen [Peculiarities of the activity of motor transport enterprises and their influence on the organization of cost accounting and the formation of the cost of motor transport]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Mukachevo State University*. 1. 133-139. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2014_1_28 [in Ukrainian].

2. Burdyk, O. Yu. (2020). Avtobusni pasazhyrski perevezennia ta yikh vplyv na finansovi rezultaty avtohospodarstv [Bus passenger transportation and their impact on the financial results of car companies]. *Visnyk Lvivskoho torhovelnoekonomichnoho universytetu – Bulletin of the Lviv University of Trade and Economics*. № 60. 88-92 [in Ukrainian].
3. Radionova, N. Y. (2018). Klasyfikatsiia vytrat pidpriumstva yak instrument upravlinnia [Classification of enterprise costs as a management tool]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Herald of the economy of transport and industry*. № 64. 74-80. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2018_64_12 [in Ukrainian].
4. Kovalchuk, S. Ya., Tsurkan, A. O. (2018). Osoblyvosti obliku ta opodatkuvannia operatsii po mizhnarodnykh avtotransportnykh perevezenniakh [Peculiarities of accounting and taxation of international road transport operations]. *Ahrosvit – Agroworld*. № 7. 31-36. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2018_7_6 [in Ukrainian].
5. Krochuk, V.M. (2006). Metodichni aspekty audytu dokhodiv ta vytrat transportnoho pidpriumstva [Methodical aspects of the audit of revenues and expenses of a transport enterprise]. *Naukovyi visnyk. Prykarpatskyi instytut im. Hrushevskoho MAUP – Scientific Bulletin. The Carpathian Institute named after Hrushevsky MAUP*. 16.6. 247-252 [in Ukrainian].
6. Caggiano, Joe. (2007). The Accounting Effect of Transportation Costs. *Natural Gas*. 5. 6-7. Retrieved from: <https://doi.org/10.1002/gas.3410050101> [in English].
7. Ovcharova, Natalia, Olena, Kravchenko & Ustyk, Yevheniia. (2020). Transport Costs of a Trading Company: Accounting Features. *Modern Economics*. 21. 160-165. Retrieved from: [https://doi.org/10.31521/modecon.V21\(2020\)-25](https://doi.org/10.31521/modecon.V21(2020)-25) [in English].
8. Simon, Nagy. (2020). City formation and transport costs. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/344227943_City_formation_and_transport_costs [in English].
9. Kamba, Adamu, Kardi, Suleiman, Dikko, Yunusa. (2020). Optimization of total transportation cost. *Global Journal of Pure and Applied Sciences*. 26. 57-63. Retrieved from: <https://doi.org/10.4314/gjpas.v26i1.7> [in English].
10. Nacionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 16 «Vytraty» [National provisions (standard) of accounting 16 "Expenses"], Nakaz Minfinu Ukrainy vid 31.12.1999. № 318. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text>. [in Ukrainian].
11. Metodichni rekomendatsii z formuvannia sobivartosti perevezen (robit, posluh) na transporti [Methodological recommendations for forming the cost of transportation (works, services) in transport.]. Ministerstvo transportu Ukrainy vid 05.02. 2001. № 65. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0065361-01#Text>. [in Ukrainian].
12. Ozeran, V. O., Paslavska, O. O. (2013). Klasyfikatsiia vytrat avtotransportnykh pidpriumstv [Classification of costs of motor transport enterprises]. *Visnyk Lvivskoi komertsii noi akademii – Bulletin of the Lviv Commercial Academy*. 43. 118-122. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2013_43_24 [in Ukrainian].

-
13. Muravskiy, V. V. (2018). *Kompiuterno-komunikatsiina forma obliku : monohrafiia* [Computer-communication form of accounting: monograph]. Ternopil : TNEU. 486 p. [in Ukrainian].
 14. Bukhhalterskyi oblik : navch. posibnyk [Accounting: textybook] / T.V. Davydiuk, O.V. Manoilenko, T.I. Lomachenko, A.V. Reznichenko (2016). Kharkiv, Vydavnychiy dim «Helvetyka». 392 p. [in Ukrainian].
 15. Hurina, N.V. (2015). *Ekonomichna sutnist dokhodiv ta yikh klasyfikatsiia: problemy i shliakhy vyrishennia* [The economic essence of incomes and their classification: problems and solutions]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, Issue 12. Part 1. 203-205 [in Ukrainian].
 16. Zadorozhnyi, Z.-M., Muravskiy, V., Shesternyak, M., & Hrytsyshyn, A. (2022). Innovative NFC-Validation System for Accounting of Income and Expenses of Public Transport Enterprises. *Marketing and Management of Innovations*, 1, 84-93. Retrieved from: <http://doi.org/10.21272/mmi.2022.1-06> [in English].

Володимир ФАРІОН,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020, Україна,
e-mail: farionvolodymyr@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9994-3073

Святослав ПИТЕЛЬ,

кандидат економічних наук, доцент,
директор Навчально-наукового інституту новітніх освітніх технологій,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020, Україна,
e-mail: s.pytel@wunu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-4114-7418

Ірина КОРНЯТ,

аспірантка кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020, Україна,
e-mail: kornyat@i.ua

ІНТЕГРОВАНА ОБЛІКОВА КЛАСИФІКАЦІЯ ВИТРАТ І ДОХОДІВ ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАСАЖИРСЬКИХ ПЕРЕВІЗНИКІВ

Вступ. Функціонування пасажирських перевізників в умовах смарт-міста формує унікальні можливості з оптимізації фінансових результатів діяльності. Застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у господарській діяльності автотранспортних підприємств забезпечує мінімізацію операційних витрат. Натомість оптимізація управління пасажиропотоками передбачає оперування різносторонньою інформацією не тільки про витрати, а й про

доходи. Таку інформацію генерує система бухгалтерського обліку, що потребує першочергового дослідження класифікації витрат і доходів пасажирських перевізників з позиції облікової методики.

Мета статті полягає в удосконаленні класифікації витрат і доходів основної діяльності автотранспортних підприємств у бухгалтерському обліку для цілей інтегрованого управління фінансовими результатами діяльності з надання послуг пасажирських перевезень.

Методи. У науковому дослідженні відповідно до поставленої мети використано такі методи: аналіз, синтез та порівняння – для деталізації об'єкта дослідження; логічне узагальнення та наукова абстракція – для уточнення категорійно-понятійного апарату дослідження; системний підхід для визначення класифікаційних ознак у дослідженні витрат і доходів; історичний – для з'ясування наукових поглядів щодо виокремлення витрат і доходів транспортних підприємств. Методичним інструментарієм проведеного дослідження стали методи бібліографічного та компаративного аналізу. Емпіричне дослідження проведено з використанням бібліометричного підходу, відомого як «аналіз спільних слів», та застосуванням інформаційного ресурсу «ResearchGate».

Результати. Доведена наявність класифікаційної колізії щодо витрат в нормативних документах у сфері бухгалтерського обліку та галузевих регламентах з формування собівартості транспортних послуг з перевезення пасажирів. Запропоновано розширити перелік класифікаційних ознак для дослідження витрат основної діяльності пасажирських перевізників для оптимізації управління ними. Розроблено інтегровану схему класифікації витрат й доходів за такими класифікаційними критеріями, як: Економічні елементи, Вид транспортних послуг, Етапи обслуговування пасажирів, Стадія діяльності перевізника, Вид та відстань перевезень, Капіталізація, Однорідність, Включення до собівартості, Зміна обсягів перевезень, Контроль, Очікуваність, Надзвичайність, Визнання, Термін виникнення, Календарний період, Звітний період, Форма отримання, Вплив управління, Інші критерії класифікації витрат і доходів. Використання розробленої повної інтегрованої класифікації витрат і доходів забезпечує єдину методику визначення фінансових результатів з надання послуг пасажирських перевезень, їхнього обліку та контролю для цілей ефективного управління діяльністю автотранспортних підприємств.

Перспективи. Подальші дослідження необхідно проводити щодо з'ясування вплив внутрішніх та зовнішніх умов функціонування пасажирських перевізників, що призводить до виникнення різних витрат і доходів, на методику та організацію бухгалтерського обліку й контролю надання послуг з перевезення пасажирів.

Ключові слова: облік, класифікація витрат, класифікація доходів, управління пасажирськими перевізниками, автотранспортні підприємства.

Формул: 0, **рис.:** 1, **табл.:** 1, **бібл.:** 17.

Література

1. Даньків Й. Я., Остап'юк М. Я. Особливості діяльності автотранспортних підприємств та їх вплив на організацію обліку витрат і формування собівартості автотранспортних перевезень. *Науковий вісник Мукачівського державного*

-
- університету. 2014. Вип. 1. С. 133-139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2014_1_28.
2. Бурдик О. Ю. Автобусні пасажирські перевезення та їх вплив на фінансові результати автогосподарств. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2020. Вип. № 60. С. 88-92.
 3. Радіонова Н. Й. Класифікація витрат підприємства як інструмент управління. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 64. С. 74-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2018_64_12.
 4. Ковальчук С. Я., Цуркан А. О. Особливості обліку та оподаткування операцій по міжнародних автотранспортних перевезеннях. *Агросвіт*. 2018. № 7. С. 31-36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2018_7_6.
 5. Крочук В.М. Методичні аспекти аудиту доходів та витрат транспортного підприємства. *Науковий вісник. Прикарпатський інститут ім. Грушевського МАУП*. 2006, Вип. 16.6. С. 247-252.
 6. Caggiano Joe. The Accounting Effect of Transportation Costs. *Natural Gas*. 2007. 5. 6-7. URL: <https://doi.org/10.1002/gas.3410050101>.
 7. Ovcharova Natalia, Olena Kravchenko & Ustyk Yevheniia. Transport Costs of a Trading Company: Accounting Features. *Modern Economics*. 2020. 21. 160-165. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V21\(2020\)-25](https://doi.org/10.31521/modecon.V21(2020)-25).
 8. Simon Nagy. City formation and transport costs. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/344227943_City_formation_and_transport_costs.
 9. Kamba Adamu, Kardi Suleiman, Dikko Yunusa. Optimization of total transportation cost. *Global Journal of Pure and Applied Sciences*. 2020. 26. 57-63. URL: <https://doi.org/10.4314/gjpas.v26i1.7>.
 10. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затв. Наказом Мініфіну України від 31.12.1999 р. № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text>.
 11. Методичні рекомендації з формування собівартості перевезень (робіт, послуг) на транспорті, затв. Міністерством транспорту України від 05.02. 2001р.№ 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0065361-01#Text>.
 12. Озеран В. О., Паславська О. О. Класифікація витрат автотранспортних підприємств. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2013. Вип. 43. С. 118-122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2013_43_24.
 13. Муравський В. В. Комп'ютерно-комунікаційна форма обліку : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 486 с.
 14. Бухгалтерський облік : навч. посібник / Т.В. Давидюк, О.В. Манойленко, Т.І. Ломаченко, А.В. Резніченко. Харків, Видавничий дім «Гельветика», 2016. 392 с.
 15. Гуріна Н.В. Економічна сутність доходів та їх класифікація: проблеми і шляхи вирішення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Випуск 12. Частина 1. С. 203-205.
 16. Zadorozhnyi, Z.-M., Muravskiy, V., Shesternyak, M., & Hrytsyshyn, A. Innovative NFC-Validation System for Accounting of Income and Expenses of Public Transport Enterprises. *Marketing and Management of Innovations*. 2022. 1. 84-93. URL: <http://doi.org/10.21272/mmi.2022.1-06>.

Статтю отримано 02 жовтня 2022 р.

Article received October 02, 2022

UDC 336.13:336.64

JEL classification: G32, G38, H54

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.074>

Богдана ШУЛЮК,

к. е. н., доцент, докторант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: BohdanaShulyuk@i.ua
ORCID ID: 0000-0001-8692-1983

МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ І ВАЖЕЛІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА: ПОЛЕМІКА В НАУКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Шулюк Б. Методика оцінювання результативності фінансових інструментів і важелів державно-приватного партнерства: полеміка в науковому середовищі. *Вісник економіки*. 2022. Вип. 4. С. 74–83. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.074>

Shuliuk, B. (2022). *Metodyka otsiniuvannia rezultatyvnosti finansovykh instrumentiv i vazheliv derzhavno-pryvatnoho partnerstva: polemika v naukovomu seredovyshchi* [Methodology for evaluating the effectiveness of financial instruments and levers of public-private partnership: controversy in the scientific environment]. *Visnyk ekonomiky – The Herald of Economics*, 4, 74–83. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.074>

Анотація

Вступ. Реалізація партнерських відносин держави і бізнесу базується на засадах взаємовигоди, яка має бути вимірною. Тому вагоме значення у фінансовому механізмі державно-приватного партнерства займає оцінка результативності використання його фінансових інструментів та важелів для кожного з учасників. Оцінювання результативності обумовлює дослідження цього явища й проведення аналізу основних її компонентів для з'ясування цінності і доцільності.

Мета дослідження. Мета статті – розкрити дискусійні погляди науковців щодо доцільності використання певної методики оцінювання результативності фінансових інструментів і важелів державно-приватного партнерства.

Методи дослідження. Методологічною базою дослідження є методи бібліографічного аналізу, порівняння, синтезу та узагальнення, а також фундаментальні теоретичні підходи вчених-економістів, які дають змогу визначити сутність оцінювання результативності та важливість її використання в процесі реалізації проєктів державно-приватного партнерства.

Результати дослідження. Розкрито різні підходи до методики оцінювання результативності використання фінансових інструментів і важелів державно-приватного партнерства. Вони відображені у нормативних документах, багатьох

вітчизняних і зарубіжних публікаціях, що зумовлює відсутність єдиної методики здійснення оцінювання. Однак з огляду на те, що учасниками партнерства є дві сторони, більшість науковців вважають, що комплексна оцінка має базуватися на показниках, які повинні враховувати вигоди усіх учасників державно-приватного партнерства. Це дасть змогу оцінити рівень реалізації інтересів учасників партнерства, виявити негативні тенденції в процесі їх досягнення та визначити фактори, що перешкоджають отримати бажаний результат.

Перспективи подальших досліджень. Подальші наукові дослідження будуть спрямовані на розкриття прагматики та проблематики здійснення оцінювання результативності фінансових інструментів і важелів на кожному етапі реалізації проєктів державно-приватного партнерства.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, проєкти, фінансові інструменти, фінансові важелі, оцінка результативності, цілі учасників партнерства.

Формули: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 17.

Bohdana SHULIUK,

PhD (Economics), Associate Professor,
doctoral student of the Department of Finance named after S.I. Yuriy,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska Str. Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: BohdanaShulyuk@i.ua
ORCID ID: 0000-0001-8692-1983

THE METHODOLOGY OF ASSESSING THE PERFORMANCE OF FINANCIAL INSTRUMENTS AND LEVERS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP: THE CONTROVERSY IN THE SCIENTIFIC ENVIRONMENT

Abstract

Introduction. *The implementation of partnership relations between the state and business is based on the principles of mutual benefit, which must be measurable. Taking into account the above, the evaluation of the effectiveness of the use of its financial instruments and levers for each of the participants is of great importance in the financial mechanism of the public-private partnership. Performance evaluation requires the study of this phenomenon and the analysis of its main components in order to clarify the value and expediency.*

Target. *The purpose of the article is to highlight the debatable views of scientists regarding the expediency of using a certain methodology for evaluating the effectiveness of financial instruments and levers of public-private partnership.*

Research methods. *The methodological basis of the research is the methods of bibliographic analysis, comparison, synthesis and generalization, as well as the fundamental theoretical approaches of economists, which make it possible to determine the essence of performance evaluation and the importance of its use in the process of implementing public-private partnership projects.*

Results. *The article describes various approaches to the implementation of the methodology for evaluating the effectiveness of the use of financial instruments and levers of public-private partnership. They are reflected in normative documents, many domestic and foreign publications, which causes the absence of a single methodology for this assessment. However, taking into account the fact that there are two parties involved in the partnership, most scientists believe that a comprehensive assessment should be based on indicators that should take into account the benefits of all participants in the public-private partnership. This will make it possible to assess the level of realization of the interests of the partnership participants, identify negative trends in the process of achieving them, and identify factors that prevent the desired result from being achieved.*

Perspectives. *Further scientific research will be aimed at uncovering the pragmatics and issues of evaluating the effectiveness of financial instruments and levers at each stage of implementation of public-private partnership projects.*

Keywords: *public-private partnership, projects, financial instruments, financial levers, performance evaluation, goals of partnership participants.*

Formulas: 0, fig.: 0, tab.: 0, bibl.: 17.

JEL classification: G32, G38, H54.

Постановка проблеми. Невід'ємним елементом фінансового механізму державно-приватного партнерства (далі – ДПП) є оцінювання результативності використання фінансових інструментів і важелів його учасниками. У вітчизняній практиці ця оцінка здійснюється в процесі розроблення проєкту ДПП, що призводить до суттєвих ускладнень його реалізації на різних стадіях, розбіжностей планових і фактичних фінансових показників. Водночас не проводяться регулярні аналітичні розрахунки у випадку виникнення непередбачуваних ситуацій на різних життєвих циклах проєкту. Доцільним є здійснення згаданої оцінки в просторі ширшому, ніж традиційно розглядається в завданнях реалізації інвестиційних проєктів і, як результат, виявлення шляхів її забезпечення на рівні, що задовольняє кожного з учасників партнерства. Проблеми оцінювання результативності фінансових інструментів і важелів зумовлені не тільки відсутністю їх законодавчого врегулювання, а й переконливим теоретико-концептуальним вирішенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями оцінювання ефективності та результативності реалізації проєктів ДПП займалися зарубіжні й вітчизняні науковці. Так, необхідність враховувати масштаби проєктів, доступність ресурсів, розподіл ризиків, співвідношення вартості і якості відзначають А. Акінтою і М. Бек [1], про доцільність проведення юридичної, технічної та фінансової оцінки проєктів ДПП наголошують Д. Грімсі і М. Льюїс [2]. Українські науковці – І. Брайлівський [3], Л. Горошкова, В. Волков, Г. Коваленко [4], О. Москаленко [5], С. Науменкова, Я. Овсянникова [6] також приділяють значну увагу методиці оцінювання реалізації партнерських проєктів держави і бізнесу. Однак сьогодні відсутня чітка система оцінювання результативності використання фінансових інструментів і важелів у процесі реалізації проєктів ДПП, яка дала б змогу запобігти виникненню негативних фінансових наслідків для учасників державно-приватного партнерства.

Мета статті – розкрити дискусійні погляди науковців щодо доцільності використання певної методики оцінювання результативності фінансових інструментів і важелів державно-приватного партнерства.

Основні результати дослідження. У міжнародній практиці оцінка реалізації проєктів ДПП здійснюється на основі концепції «Value for Money» (Vfm) – оптимального співвідношення вартості проєкту і якості його виконання [6, с. 48]. Тут визначальними критеріями є економічність (здійснення мінімальних витрат на реалізацію проєкту і досягнення максимальної віддачі від них), результативність (досягнення запланованих цільових показників), ефективність (забезпечення якості виконання окреслених завдань). Концепція Vfm акцентує увагу не на «витратному підході», а на оцінюванні корисного ефекту для держави з урахуванням суспільної цінності від реалізації проєкту ДПП. На основі цієї концепції у світі виокремлено інші методи оцінювання: в Німеччині – Cost-Benefit Analysis (аналіз витрат і вигод), в Ірландії, Нідерландах, Японії – Public Sector Comparator (аналіз державних витрат).

Зазначена методика дає змогу оцінити вигоду від реалізації проєкту тільки для державного партнера. Однак учасником партнерства також є суб'єкт підприємницької діяльності, для якого, як зазначає В. Круглов, «найпростішими показниками для приблизної та швидкої оцінки привабливості проєктів є прибуток і витрати, а також методи аналізу точки беззбитковості проєкту та терміну окупності інвестицій» [7, с. 108]. На думку К. Андреєвої, ці показники неефективні, оскільки припущення рівної значимості доходів і витрат належить до різних проміжків часу [8, с. 300].

Здебільшого для оцінювання проєктів ДПП вживаються поняття «результативність» та «ефективність». Їх доцільно розмежовувати. Безліч науковців у своїх дослідженнях надають аргументовані висновки щодо відмінності цих понять. Зокрема, П. Друкер трактує ефективність як «doing things right», що означає робити речі правильно, а результативність – «doing the right things», тобто робити правильні речі [9]. Крім того, зазначає, що результативність більш вагома за ефективність, адже пріоритетом будь-якої діяльності є досягнення поставленої мети (результативність), і тільки потім її досягнення найбільш економічним способом (ефективність).

З огляду на те, що дослідження потребує достовірного, об'єктивного та точного вимірювання, більш доцільно використовувати показники результативності. На законодавчому рівні це поняття трактується як «кількісні та якісні показники щодо надійності та доступності об'єкта державно-приватного партнерства, що повинні бути досягнуті в результаті реалізації проєкту, що здійснюється на умовах державно-приватного партнерства, з урахуванням його мети та завдань» [10]. Тобто під згадану дефініцією варто розуміти сукупність ефектів від отриманих результатів реалізації проєктів ДПП.

Сьогодні відсутня єдина методика оцінювання результативності використання фінансових інструментів і важелів фінансового механізму ДПП. Однак з огляду на те, що учасниками партнерства є дві сторони, то необхідно враховувати їх інтереси. З цього приводу О. Солодовнік зазначає, що «між цими інтересами об'єктивно існує протиріччя (державна як партнер виражає й обстоює суспільні інтереси, а приватний партнер – приватні)» [11, с. 133]. На думку науковця, необхідною умовою успішної реалізації проєктів ДПП є узгодження та збалансування інтересів партнерів. З огляду

на це комплексна оцінка має базуватися на показниках, які мають враховувати вигоди усіх учасників державно-приватного партнерства. Це дасть змогу оцінити рівень реалізації інтересів учасників державно-приватного партнерства, виявити негативні тенденції в процесі їх досягнення та визначити фактори, що перешкоджають отримати бажаний результат. Тобто застосування згаданих показників сприятиме мінімізації проблемних ситуацій та усуненню неузгодженостей між учасниками ДПП.

Існують різні підходи до здійснення методики оцінювання результативності реалізації проєктів державно-приватного партнерства. Вони відображені у нормативних документах, багатьох вітчизняних і зарубіжних публікаціях. У вітчизняній практиці таке оцінювання відбувається на основі методики проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства, затвердженої наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 27.02.2012 р. № 255 (у редакції наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1735 від 29.11.2017 р.). Чинною Методикою встановлено порядок обчислення економічних і фінансових показників, зокрема: чистої приведеної вартості (NPV), внутрішньої норми рентабельності (IRR), індексу прибутковості (PI), дисконтованого періоду окупності (DPP), оцінки впливу проєкту на навколишнє природне середовище, а також зазначено про необхідність порівняння різних варіантів реалізації проєкту, за якого він буде найбільш ефективним – за участі приватного партнера і без нього тощо [12].

На думку В. Круглова, значущу роль у згаданому оцінюванні займає показник чистої приведеної вартості, який «визначає дисконтовану суму грошових потоків проєкту з вирахуванням дисконтованої суми інвестицій» [13, с. 109]. Застосування цього показника дає змогу спрогнозувати майбутні грошові потоки. Так, якщо $NPV > 0$, то проєкт доцільно реалізовувати, якщо $NPV < 0$, його не варто впроваджувати в дію, якщо дорівнює нулю, то він буде ні прибутковий, ні збитковий. Хоча недоліком цього показника є чутливість до коливань облікової ставки, що суттєво впливає на зміну кінцевої вартості проєкту ДПП.

Розрахунок окремих показників може мати суперечливий характер. Адже важко прийняти рішення про доцільність реалізації проєкту при одночасно позитивному значенні одного показника і негативному іншого. Зокрема, нестабільність руху грошових потоків зумовлює розбіжності у розрахунках за критерієм IRR, які можуть мати різне значення при $NPV = 0$. Також значну роль відіграє масштабність проєкту. Партнери мають прийняти складне рішення: інвестувати проєкт з максимальним NPV чи невеликий, але високорентабельний проєкт, про що свідчить значення показника IRR. Крім того, ситуація ускладнюється різновидом показників, які вимірюються в абсолютних і відносних величинах. У разі виникнення зазначених протиріч у Методичних рекомендаціях пропонується надавати пріоритетність NPV, проте не обґрунтовано його переваги над іншими показниками.

Незважаючи на те, що держава, визначаючи результативність проєкту ДПП, здебільшого, використовує саме цей перелік показників, вони мають такі недоліки: не визначено позитиви й негативи їх застосування, особливості визначення в умовах мінливої кон'юнктури економічного середовища, не врегульований порядок розрахунку податкових надходжень у процесі часткої зміни податкового законодавства, відсутній алгоритм вибору найкращого варіанта з альтернативних проєктів тощо.

Вищезазначені невідирішені питання свідчать про отримання недостатньо об'єктивної оцінки результативності, що обумовлює її удосконалення, розроблення адаптивної методики впровадження у вітчизняну практику з урахуванням особливостей діяльності й інтересів учасників партнерства. Більшість вчених стверджують, що розрахунок зазначених показників спрямований на визначення спільних вигод від проекту для партнерів. Відтак доцільно застосувати ті показники, які враховують індивідуальні інтереси учасників. Адже, як зазначає В. Круглов, «ефект для кожного із суб'єктів проекту (державного органу влади, кредитора, інвестора) може різнитися» [13, с. 109]. Тому окремі дослідники [14] вважають за необхідне: для державного партнера обчислювати співвідношення вартості товарів чи послуг і їх якості (VFM), для приватного – NPV і IRR, а для кредитора – прибутковість і термін погашення кредиту.

Інші вчені, такі як К. Андреева [8], С. Прокоповіч [15], акцентують увагу на тому, що, крім традиційних показників, доцільно визначати ширший спектр показників, які характеризують результативність діяльності державного та приватного партнерів. Для держави це насамперед співвідношення:

1) обсягу приватних і бюджетних інвестицій (характеризує рівень економії бюджетних коштів; значення даного показника має прагнути до 1);

2) податкових надходжень до бюджету відповідного рівня поточного року до минулого (демонструє динаміку зростання доходів бюджету внаслідок реалізації проекту ДПП; чим вище значення цього показника, тим більш вигідна співпраця з бізнесом);

3) співвідношення кількості нових робочих місць, створених завдяки проекту ДПП, і чисельності безробітних у країні (певному регіоні) (свідчить про можливість збільшення зайнятості населення; позитивне значення цього показника показує про скорочення безробіття);

4) інші показники, що характеризують бюджетну ефективність.

Щодо приватного партнера, то результативність його участі у проектах ДПП оцінюється відносними показниками, до яких згадані науковці відносять показники рентабельності. Вони характеризують як загальну діяльність суб'єкта підприємницької діяльності, так і окремі її напрями (виробничу, комерційну, інвестиційну, інноваційну тощо). Їх величина показує співвідношення отриманого ефекту з використаними ресурсами, тобто кінцеві результати діяльності суб'єкта. Зокрема, показниками результативності для приватного партнера є такі: рентабельність активів (характеризує прибуток, отриманий внаслідок вкладення капіталу у формування активів), рентабельність інвестицій (оцінює ефективність використаних коштів, вкладених в певний проект), рентабельність продукції (прибуток, отриманий із виробництва та реалізації продукції), рентабельність продаж (інформує про питому вагу прибутку у складі виручки від реалізації продукції) та інші.

Вищезазначені науковці, виокремлюючи значний перелік показників результативності проектів ДПП, зазначають про можливість його поповнення іншими, однак, на їх думку, використання цього переліку дасть змогу оцінити очікувані результати окремого проекту і доцільність його реалізації. При цьому акцентують увагу на необхідності створення системи моніторингу для регулярного проведення

розрахунків впродовж усього життєвого циклу партнерських проєктів держави і бізнесу, а також у разі виникнення непередбачуваних ситуацій.

Прихильником деталізованого переліку показників, що спрямовані на кількісне оцінювання узгодженості інтересів учасників державно-приватного партнерства, є О. Солодовнік, котрий виокремлює чотири групи показників: часткові показники – характеризують інтереси учасників ДПП в певний момент часу; опосередковані показники – демонструють рівень і динаміку реалізації цілей партнерів; аналітичні показники – оцінюють наслідки підвищення чи зниження часткових показників; інтегральні показники – враховують всі характеристики як окремого інтересу, так і всіх інтересів загалом [11, с. 134]. Аналітичний інструментарій, який поділяється на велику кількість блоків, на думку науковця, дасть змогу оцінити фінансові протиріччя, що виникають між партнерами. Він також зазначив, що важливою умовою для здійснення оцінювання результативності є дотримання принципів репрезентативності, достовірності та інформаційної відкритості. Водночас зазначена множинність показників, акцентуючи увагу на фінансовій вигоді, не враховує впливу ризиків, які можуть виникати впродовж реалізації проєкту ДПП.

Окремі вчені [16; 17, с. 268] вважають доцільним використання методу реальних опціонів, що дає змогу інвесторам серед кількох варіантів обирати найвигідніший проєкт для вкладення коштів. Цей метод передбачає побудову біноміальної моделі, яка демонструє різні сценарії життєвого циклу проєкту. Вона забезпечує високу точність результатів, проте потребує значних математичних розрахунків. Водночас саме за допомогою останніх аналізуються ризики, що впливають на досягнення цілей ДПП. Оцінюючи вплив ризиків, дослідники групують їх за певними ознаками та застосовують аналіз статистичних даних, експертну оцінку та теорію ігор. Відтак за результатами дослідження формується стратегія управління ризиками для нейтралізації чи мінімізації їх впливу на досягнення поставленої мети.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що результативність реалізації партнерських проєктів держави й бізнесу має визначатися з урахуванням тих оцінок і критеріїв, які ґрунтуються на досягненні індивідуальних цілей учасниками ДПП. Так, бізнес зацікавлений у забезпеченні стійкості на ринку, отриманні доступу до реальних ресурсів. Держава прагне залучити суб'єктів господарської діяльності до вирішення соціально значущих проблем та оновлення чи будівництва об'єктів інфраструктури. Водночас партнери мають враховувати умови реалізації проєкту та пов'язані з ними ризики, а також інші фактори (посилення інфляції, зміну облікової ставки, наявності бюджетних обмежень споживачів тощо), що суттєво впливають на кінцеву вартість. Адже основною метою реалізації проєктів ДПП є розвиток об'єктів інфраструктури в разі здійснення найменших витрат і одночасного надання високоякісних послуг. Вважаємо, що оцінку результативності фінансових інструментів та важелів державно-приватного партнерства необхідно здійснювати на етапах підготовки та реалізації проєкту ДПП, а після завершення важливо проаналізувати рівень досягнення поставлених цілей учасниками партнерства.

Подальші наукові дослідження будуть спрямовані на розкриття прагматики та проблематики оцінювання результативності фінансових інструментів і важелів на кожному етапі реалізації проєктів державно-приватного партнерства.

Література

1. Akintoye A., Beck M. Policy, finance & management for public-private partnerships. Published by Blackwell Publishing Ltd, London, U. K., 2009. 275 p.
2. Grimsey D., Lewis M. Public Private Partnerships: The Worldwide Revolution in Infrastructure Provision and Project Finance. Edward Elgar Publishing Ltd, Cheltenham, U.K, 2007. 267 p.
3. Брайлівський І. А. Інтереси і вигоди приватного сектора в державно-приватному партнерстві. *Бізнес Інформ*. 2013. № 8. С. 232–236.
4. Горошкова Л. А., Волков В. П., Коваленко Г. В. Оцінка ефективності проєктів державно-приватного партнерства у ЖКГ. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. № 12. Т. 1. С. 105–111.
5. Москаленко О. М. Соціально-економічні результати технологічного державно-приватного партнерства у світі та проблеми його використання в Україні. *Економічна теорія*. 2011. № 4. С. 15–25.
6. Науменкова С., Овсянникова Я. Особливості оцінювання ефективності проєктів публічно-приватного партнерства: зарубіжний досвід та українська практика. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2013. № 134. С. 47–51.
7. Круглов В. В. Моделі визначення ефективності проєктів державно-приватного партнерства. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2018. № 1(61). С. 107–112.
8. Андреева Є. С. Оценка эффективности проектов государственно-частного партнерства: методологический подход. *Вестник Казанского технологического университета*. 2013. № 12. Т. 16. С. 107–112.
9. Drucker Peter F. Management Challenges for the 21st Century. 1st edition. Publisher: HarperBusiness, 2001. 224 p.
10. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.
11. Солодовнік О. О. Комплексне оцінювання реалізації інтересів сторін публічно-приватного партнерства. *Проблеми економіки*. 2017. № 2. С. 132–139.
12. Методика проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства, затверджена наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 255 від 27.02.2012 р. (у редакції наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1735 від 29.11.2017 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1536-17#n13>.
13. Круглов В. В. Моделі визначення ефективності проєктів державно-приватного партнерства. *Держава та регіони*. 2018. № 1(61). С. 107–112.
14. Ke Y., Liu I., Wang S. Equitable financial evaluation method for public-private partnership projects. *Tsinghua Science and Technology*. 2008. № 13(5). С. 702–707.

15. Прокопович С. Ю. Государственно-частное партнерство в системе привлечения инвестиций как механизм реализации стратегии социально-экономического развития: аспект эффективности и рисков. *Современные проблемы науки и образования*. 2013. № 3. С. 23–30.
16. Mun J. Real Options and Monte Carlo Simulation versus Traditional DCF Valuation in Layman's Terms. URL: https://www.researchgate.net/publication/338036116_Real_Options_and_Monte_Carlo_Simulation_Versus_Traditional_DCF_Valuation_in_Layman's_Terms.
17. Akintoye A., Beck M. Policy, finance and management for public-private partnerships. Published by Blackwell Publishing Ltd, London. 2009. 457 p.

References

1. Akintoye, A. & Beck, M. (2009). Policy, Finance & Management for Public-Private Partnerships. Published by Blackwell Publishing Ltd, London, U. K., 275 [in English].
2. Grimsey, D. & Lewis, M. (2007). Public Private Partnerships: The Worldwide Revolution in Infrastructure Provision and Project Finance. Edward Elgar Publishing Ltd, Cheltenham, U.K, 267 [in English].
3. Brailivskiy, I. A. (2013). Interesy i vyhody pryvatnoho sektora v derzhavno-pryvatnomu partnerstvi [Interests and benefits of the private sector in public-private partnership]. *Biznes Inform – Business Inform*, 8, 232–236 [in Ukrainian].
4. Horoshkova, L. A., Volkov, V. P. & Kovalenko, H. V. (2015). Otsinka efektyvnosti proektiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva u ZhKH [Evaluation of the effectiveness of public-private partnership projects in housing and communal services]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti – Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, 12. 1, 105–111 [in Ukrainian].
5. Moskalenko, O. M. (2011). Sotsialno-ekonomichni rezultaty tekhnolohichnoho derzhavno-pryvatnoho partnerstva u sviti ta problemy yoho vykorystannia v Ukraini [Socio-economic results of technological public-private partnership in the world and problems of its use in Ukraine]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, 4, 15–25 [in Ukrainian].
6. Naumenkova, S. & Ovsianyukova, Ya. (2013). Osoblyvosti otsiniuvannia efektyvnosti proektiv publicno-pryvatnoho partnerstva: zarubizhnyi dosvid ta ukrainska praktyka [Peculiarities of evaluating the effectiveness of public-private partnership projects: foreign experience and Ukrainian practice]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Economy*, 134, 47–51 [in Ukrainian].
7. Kruhlov, V. V. (2018). Modeli vyznachennia efektyvnosti proektiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Models for determining the effectiveness of public-private partnership projects]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Derzhavne upravlinnia – State and regions. Series: Public administration*, 1 (61), 107–112 [in Ukrainian].
8. Andreeva, Ye. S. (2013). Otsenka efektyvnosti proektiv hosudarstvenno-chastnoho partnerstva: metodolohycheskyi podkhod [Evaluation of the effectiveness of public-private partnership projects: a methodological approach]. *Vestnyk Kazanskoho*

-
- tekhnologhycheskoho unyversyteta – Bulletin of Kazan Technological University*, 12, 16, 107–112 [in Russian].
9. Drucker, Peter F. (2001). *Management Challenges for the 21st Century*. 1st edition. Publisher: HarperBusiness, 224 [in English].
 10. Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo (2010). Zakon Ukrainy vid 01.07.2010 r. № 2404-VI [On public-private partnership: Law of Ukraine dated July 1, 2010 № 2404-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> [in Ukrainian].
 11. Solodovnik, O. O. (2017). Kompleksne otsiniuvannia realizatsii interesiv storin publichno-pryvatnoho partnerstva [Comprehensive evaluation of the implementation of the interests of the parties of public-private partnership]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, 2, 132–139 [in Ukrainian].
 12. Metodyka provedennia analizu efektyvnosti zdiisnennia derzhavno-pryvatnoho partnerstva, zatverdzhena nakazom Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy № 255 vid 27.02.2012 r. (u redaktsii nakazu Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy № 1735 vid 29.11.2017 r.) [The methodology for analyzing the effectiveness of public-private partnerships, approved by the order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine № 255 dated 27.02.2012 (as amended by the order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine № 1735 dated 29.11.2017)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1536-17#n13> [in Ukrainian].
 13. Kruhlov, V. V. (2018). Modeli vyznachennia efektyvnosti proektiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Models for determining the effectiveness of public-private partnership projects]. *Derzhava ta rehiony – State and regions*, 1 (61), 107–112 [in Ukrainian].
 14. Ke, Y., Liu, I. & Wang, S. (2008). Equitable financial evaluation method for public-private partnership projects. *Tsinghua Science and Technology*, 13 (5), 702–707 [in English].
 15. Prokopovych, S. Yu. (2013). Hosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v systeme pryvlecheniya ynvestytsyi kak mekhanyzm realizatsyy stratehyi sotsyalno-ekonomycheskoho razvytyia: aspekt efektyvnosti y ryskov [Public-private partnership in the system of attracting investments as a mechanism for implementing the strategy of socio-economic development: aspect of efficiency and risks]. *Sovremennyye problemy nauky y obrazovaniya – Modern problems of science and education*, 3, 23–30 [in Russian].
 16. Mun, J. Real Options and Monte Carlo Simulation versus Traditional DCF Valuation in Layman's Terms. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/338036116_Real_Options_and_Monte_Carlo_Simulation_Versus_Traditional_DCF_Valuation_in_Layman's_Terms [in English].
 17. Akintoye, A. & Beck, M. (2009). *Policy, finance and management for public-private partnerships*. Published by Blackwell Publishing Ltd, London, 457 [in English].

Статтю отримано 05 жовтня 2022 р.
Article received October 05, 2022

UDC: 657:316.77(477)

JEL classification: H25, M31, M37, K34

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.084>

Валентина ЯСИШЕНА,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки, обліку та оподаткування
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Західноукраїнського національного університету,
вул. Гонти 37, м. Вінниця, 21017, Україна,
e-mail: valentyna.yasyshena@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3214-3877

Алла ДОЛЮК,

кандидат економічних наук,
викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Західноукраїнського національного університету,
вул. Гонти 37, м. Вінниця, 21017, Україна
e-mail: alla14.08@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5461-5295

Тетяна БОНДАРЄВА,

кандидат філологічних наук, спеціаліст вищої категорії,
викладач-методист циклової комісії загальної підготовки
Відокремленого структурного підрозділу
«Вовчанський фаховий коледж Державного біотехнологічного університету»,
вул. Соборна, 93, м. Вовчанськ, Вовчанський район, Харківська область,
e-mail: bondareva86tanya@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6853-7950

**СТРАТЕГІЇ КОНТЕНТ-МАРКЕТИНГУ, ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ
БЛОГЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

Ясишена В., Долюк А., Бондарєва Т. Стратегії контент-маркетингу, облік і оподаткування блогерської діяльності в Україні. *Вісник економіки*. 2022. Вип. 4. С. 84–96. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.084>

Yasyshena V., Dolyuk A., Bondaryeva T. (2022). Stratehii kontent-marketynhu, oblik i opodatkuvannia bloherskoi diialnosti v Ukraini [Content marketing strategies, accounting and taxation of blogger activities in Ukraine]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 4, 84–96. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.084>

© Валентина Ясишена, Алла Долюк, Тетяна Бондарєва, 2022.

Анотація

Вступ. Інтернет-маркетинг сьогодні є одним із найбільш перспективних напрямів розвитку маркетингу в Україні. Блогерська діяльність як складова інтернет-маркетингу активно розвивається та приносить значні прибутки блогерам. Оскільки блогерство – це економічна діяльність, то вона потребує належного відображення в сфері обліку і оподаткування з розробкою відповідних положень вітчизняного законодавства.

Метою статті є аналіз стратегій контент-маркетингу в інтернет-літературі, на прикладі контент-роману Є. Литвака «Епоха слави і надії», удосконалення процедур обліку і оподаткування, пов'язаних з блогерською діяльністю, та окреслення перспектив її ведення в Україні.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовувались методи: аналізу й синтезу – для вивчення об'єкта і предмета дослідження; конструктивний та експериментальний – для формування рішення за допомогою аналітичного забезпечення; табличний – для наочного представлення формування ціноутворення картин; абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень та формування висновків.

Результати дослідження. Проаналізовано стратегії контент-маркетингу на прикладі мережевих авторських творів «літвейків», доведено, що успішна маркетингова стратегія дає змогу отримати хороший фінансовий дохід, а отже, можливість офіційно зареєструвати свою діяльність та сплачувати податки в державний бюджет. Розкрито перспективи розвитку блогерської діяльності в Україні. Розглянуто процедури обліку й оподаткування блогерської діяльності в Україні. Окреслено основні переваги для соціально-економічного розвитку держави від офіційної діяльності блогера та виявлено проблемні місця у становленні офіційного онлайн-бізнесу інтернет-літератури в Україні.

Перспективи. Основні положення цього дослідження у формі пропозицій можуть надати переваги для становлення офіційного онлайн-бізнесу інтернет-літератури в Україні. Впорядкування на законодавчому рівні блогерської діяльності, ведення обліку та оподаткування діяльності блогерів є вагомим внеском у соціально-економічний розвиток держави, що сприятиме збільшенню надходжень до державного бюджету, гармонізує діяльність блогера й рекламодавця та буде запорукою соціальних гарантій для блогерів. Підвищення привабливості блогерської професії сприятиме розвитку цієї сфери діяльності.

Висновки. Успішно обрана маркетингова стратегія (наприклад письменницького блогу Є. Литвака) дає змогу підвищувати свою популярність, встановлювати міцний зв'язок з аудиторією та залучати нових рекламодавців.

Ті блогери, що розвивають свою діяльність і бажають отримувати значні прибутки, мають обліковувати доходи, які отримують, та сплачувати податки. Важливим фактором співпраці рекламодавця з блогером є оподаткування, що дає змогу прозоро звітувати перед податковою і сумлінно сплачувати податки.

Під час розгляду процедур обліку й оподаткування операцій та процесів блогерської діяльності в Україні запропоновано додати окремий КВЕД з назвою

«Блогерська діяльність». Потрібно внести зміни до Податкового кодексу України та призначити умови обліку і оподаткування для блогерської діяльності.

Ключові слова: блогерська діяльність, нативна реклама, інфлюенсер, стратегії маркетингу, ціноутворення, вид економічної діяльності, облік, оподаткування, дохід.

Формули: 0, рис.: 1, табл.: 1, бібл.: 20.

Valentyna YASYSHENA,

D.Sc. (Economics), Professor,

Professor of the Department of Economics,

Accounting and Taxation of the Vinnytsia Educational and Scientific
Institute of Economics of the West Ukrainian National University

37 Ghonty street, Vinnytsia, 21017, Ukraine,

e-mail: valentyna.yasyshena@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3214-3877

Alla DOLYUK,

PhD (Economics), teacher of the Department of Finance,

Banking and Insurance of the Vinnytsia Educational and Scientific
Institute of Economics of the West Ukrainian National University

37 Ghonty street, Vinnytsia, 21017, Ukraine,

e-mail: alla14.08@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-5461-5295

Tetyana BONDARYEVA,

candidate of philological sciences, specialist of the highest category,
teacher-methodologist of the cycle commission of general training

of the Separate structural subdivision "Vovchansk Vocational College of the
State Biotechnological University",

93 Soborna Street, Vovchansk, Vovchansky District, Kharkiv Region,

e-mail: bondareva86tanya@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6853-7950

CONTENT MARKETING STRATEGIES, ACCOUNTING AND TAXATION OF BLOGGER ACTIVITIES IN UKRAINE

Abstract

Introduction. *Internet marketing today is one of the most promising areas of marketing development in Ukraine. Blogging as a component of Internet marketing is actively developing and brings significant profits to bloggers. Since blogging is an economic activity, it needs proper reflection in the field of accounting and taxation with proper development of relevant provisions of domestic legislation.*

The purpos of the article *is to analyze content marketing strategies in Internet literature using the example of the content novel «The Age of Glory and Hope» by Evgeny Litvak, to*

improve accounting and taxation procedures related to blogging activities, and to outline the prospects for its conduct in Ukraine.

Research methods. In the research process, in particular, the following methods were used: analysis and synthesis - to study the object and subject of research; abstract-logical - for theoretical generalizations and formulation of conclusions; constructive and experimental - to form a decision with the help of analytical support; tabular – for a visual representation of the formation of pricing of paintings.

Research results. The content marketing strategy was analyzed using the example of the network author's works of «litweeks», it was proved that a successful marketing strategy allows you to get a good financial income, and therefore the opportunity to officially register your activity and pay taxes to the state budget. Prospects for the development of blogging activity in Ukraine are revealed. Procedures for accounting and taxation of blogging activities in Ukraine have been revealed. The main advantages for the socio-economic development of the state from the official activity of a blogger are outlined, and problematic areas in the formation of the official online business of Internet literature in Ukraine are identified.

Results. The main provisions of this study in the form of proposals can provide a number of benefits for the official online business business in Ukraine. Staffing at the legislative level of blogger activity, accounting and taxation of bloggers is a significant contribution to the socio-economic development of the state, will help to increase the revenues to the state budget, harmonize the activity of the blogger and the employer and will become the key to social guarantees for bloggers. Increasing the attractiveness of the blogger profession will contribute to the development of this area of activity.

Discussion. A successfully chosen marketing strategy (for example, Yevgeny Litvak's writer's blog) allows you to increase your popularity, establish a strong connection with the audience and attract new advertisers.

If bloggers develop their activities and want to earn significant profits, they must account for the income they receive and pay taxes. An important factor in the cooperation of an advertiser with a blogger is taxation, which allows transparent reporting to the tax office and honest payment of taxes.

During the consideration of procedures for accounting and taxation of operations and processes of blogger activity in Ukraine, it is proposed to add a separate KVED with the name «blogger activity». Changes should be made to the Tax Code of Ukraine and accounting and taxation conditions for blogging activities should be established.

Keywords: blogger activity, native advertising, influencer, marketing strategies, pricing, Type of economic activity, accounting, taxation, income.

Formulas: 0, fig.:1, table.:1, bibl.: 20.

JEL classification: H25, M31, M37, K34.

Постановка проблеми. Вже ні для кого не секрет, що твори художньої літератури, як і твори будь-якого іншого виду мистецтва, є не лише хобі для митця, а й інструментом заробітку грошей. Вкрай важливим при цьому є вибір маркетингової стратегії, від якої буде залежати, чи зможе автор розпродати наклад друкованої книги та продавати оцифровану версію тексту. Зазвичай серед найбільш запитаних маркетингових

стратегій в літературі є публічні презентації виданої книги, популяризація через засоби масової інформації та соціальні мережі (в т. ч. ведення сайту чи блогу). Без сумніву, інтернет-маркетинг – це найбільш перспективний напрям розвитку маркетингу в Україні. Блогерська діяльність як складова інтернет-маркетингу активно розвивається та приносить значні прибутки. Оскільки це економічна діяльність, то вона потребує дослідження процедур обліку й оподаткування операцій та процесів блогерської діяльності в Україні.

Ті блогери, які постійно удосконалюють свою діяльність та мають значні прибутки, – мають обліковувати доходи, які отримують, та сплачувати податки. На жаль, в Україні немає закону, який регулював би діяльність блогерів. Досі на законодавчому рівні не вирішена політика оподаткування прибутків від даного виду економічної діяльності. Також відсутній КВЕД для ведення блогерської діяльності (на випадок, якщо блогер матиме намір легалізувати свої доходи), який відповідав би напрямку діяльності. У цьому полягає проблема щодо питань прозорості. Через відсутність нормативної бази та відповідного контролю блогерської діяльності, до державного бюджету не надходить велика частина податків.

З початком повномасштабного вторгнення росії багато осіб змінили свій вид діяльності, а особливо митці та блогери, що мають великі аудиторії, спрямували свої зусилля на допомогу армії та потерпілим від війни, є й ті, що й далі заробляють кошти на власні потреби. Тому, без сумніву, після закінчення війни в Україні слід на законодавчому рівні впорядкувати діяльність блогера.

Таким чином, **мета** статті – аналіз стратегій контент-маркетингу в інтернет-літературі на прикладі контент-роману (літвейка) Є. Литвака «Епоха слави і надії», дослідження процедур обліку й оподаткування операцій, процесів блогерської діяльності та окреслення перспективи ведення офіційної блогерської діяльності в Україні.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше досліджено стратегії контент-маркетингу «літвейків» – творів мережевої літератури, що слугують контентом соціальних мереж і водночас є художніми творами. Зокрема, вперше блог письменника аналізується як економічна діяльність. Розглянуто процедури обліку й оподаткування операцій та процесів блогерської діяльності в Україні.

Огляд літератури. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їх стрімка інтеграція у всі сфери життєдіяльності людини зумовили виникнення наукових студій, у яких досліджуються мережеві комунікації та вебтехнології. У монографії М. Жемченко «Цифрові трансформації видавничої галузі» [1] на основі аналізу емпіричного матеріалу досліджуються цифрові маркетингові стратегії у видавництві книжок. Зокрема, увагу привертає краудпаблішинг, який є формою залучення читачів до видавництва та просування книжок. Першою в Україні платформою краудпаблішингу є Comibook [2], яка діє на засадах громадського фінансування з 2015 р. Крім того, відомі публікації з цього та суміжних до проблематики питань, наприклад у статті О. Вдовіної «Бібліотечні блоги як інструмент комунікації» [3] наголошується на тому, що метою блогу як інструменту реклами «є привернення уваги до бібліотеки як соціального інституту, просування бібліотечних послуг, популяризації читання та книги, що сприятиме залученню нових користувачів...» [3, с. 7].

У статті І. Малярової «Письменницький марафон як засіб підвищення якості контенту в мережевій літературі» [4] авторка зазначає, що мережеву літературу тривалий час науковці розглядали як маргінальну субкультуру, проте із розвитком блогів цікавість до вивчення інтернет-літератури лише зростає. Відтак, ведення блогів та участь у різних онлайн-заходах (у статті наводиться приклад письменницького марафону «Writing Race») – це ефективні інструменти маркетингу мережевої літератури, яка завдяки цим заходам має можливість інтегруватися в літературу друковану.

Про інший інструмент маркетингу говориться у статті О. Харитоненко «Популяризація книг і читання в українському сегменті YouTube» [5]. Авторка подає власну класифікацію книжкових блогів, виокремивши чотири типи, серед яких, на її думку, найбільш потужні такі: «Перша і найпотужніша група книжкових блогів пов'язана з діяльністю буктьюберів, які створюють ресурси, присвячені виключно книгам і читанкарству» [5, с. 371]. Про облік та оподаткування блогерської діяльності в Україні також йдеться у статті Г. Головач.

Узагальнивши наведені вище дослідження, можна зауважити, що вебтехнології активно використовують для просування книжок як самі видавництва, так і автори книжок. Проте певні відмінності у підході до реклами має мережева література, яка з самого початку інтегрована у вебсередовище і побутує лише там. Мало вивченим є становлення інтернет-літератури як офіційного виду діяльності (блог письменника), який приносить прибуток та має економічне значення як для онлайн-підприємця, так і для його замовника і держави загалом.

Результати досліджень. Мережева література найчастіше представлена такими жанровими різновидами, як фанфіки – аматорські твори на основі інших відомих творів, тобто варіації, дописування, створення нових сюжетних ліній для улюблених персонажів. Одним із найбільш відомих та найбільш успішних фанфіків є сага «Сутінки» Е. Джеймс, написана за мотивами роману С. Маєр «50 відтінків сірого» [6]. Априорі класичні стратегії просування для такої літератури неможливо застосовувати, бо автор фанфіка не має авторського права [7], а відтак, не може ні продавати книгу, ні отримувати прибуток з продажів. Однак із виникненням мережевих творів, які слугують контентом соціальних мереж та мають юридично оформлене авторське право, виникає потреба в дослідженні інструментів їх просування.

На прикладі блогу відомого українського письменника, художника та автора книги «Епоха слави та надії» Є. Литвака проведено дослідження безкоштовних мережевих авторських творів «літвейків», яким властиві наведені нижче стратегії контент-маркетингу.

Нативна реклама: така, що інтегрується в контент та відповідає йому за формою та змістом. Наприклад, у контент-романі Є. Литвака «Епоха слави і надії» [8], який поданий у вільному доступі в мережах Інстаграм та Телеграм, містяться репродукції картин самого автора, які сюжетно пов'язані зі змістом роману (у творі, зокрема, одним з героїв є художник Алекс Крамер, який намалював 13 картин, об'єднаних у колекцію «Рептилоїди»). Підписники блогера Є. Литвака та читачі його роману вперше знайомляться з творчістю художника Алекса Крамера саме через текст твору шляхом нативної реклами, що дає змогу авторові (Алекс Крамер – офіційний псевдонім Є.

Литвака) формувати цільову аудиторію з читачів, які відвідують виставки художника [9] та купують картини.

Питання ціноутворення на арт-ринку завжди було складним та суб'єктивним, проте можна виокремити декілька чинників, які сприяють формуванню ціни: вартість матеріального об'єкта (витрати на фарби, полотно, олію, час роботи), художня вартість роботи (суб'єктивний показник), попит на картини художника на арт-ринку (якщо картина художника є частиною відомої колекції або експонується у відомих художніх музеях, це дасть змогу значно підвищити вартість на наступні картини). Так, картина Алекса Крамера «Рептилоїд 060» є експонатом Пархомівського історико-художнього музею (відділення Харківського художнього музею), в якому виставлені картини таких художників, як Т. Шевченко, П. Пікассо, П. Ренуар тощо. Дані порівняльних досліджень ціноутворення картин наведені в табл. 1.

Крім репродукцій картин, автор розміщує в тексті книги «Епоха слави і надії» назви й інших товарів (до прикладу, книга М. Беркун «Кодекс. Чоловік повинен бути»). Книга виставлена на декількох спеціалізованих платформах для продажу (наприклад, на «LiveLib» [10], «OLX» [11]) тощо.

Таблиця 1

Формування ціноутворення картин

Картина художника	Картина художника (або цикл картин), яка використана як ілюстрація інтернет-роману (літвейка) (на прикладі колекції картин Алекса Крамера «Рептилоїди»)
Ціна зазвичай формується як подвійна вартість матеріального об'єкта (тобто подвійна собівартість)	Для ціноутворення застосований порівняльний підхід. На підставі висновків про вартість об'єкта оцінки, виданих ТОВ «Центр експертиз та бізнесу «Капітал-Інвест»» (сертифікат ФДМУ № 887/20 від 02 жовтня 2020 року) кожна наступна картина з колекції була оцінена в середньому на 10 000 грн дорожче: – картина «Рептилоїд 045» – 66830 грн; – картина «Рептилоїд 022» – 76377 грн; – картина «Рептилоїд 072» – 85924 грн. Відповідно, прогнозована вартість на наступні картини колекції – не менш ніж 100 000 грн.

* Джерело: розроблено авторами на основі Сертифікатів оцінки ТОВ «Центр експертиз та бізнесу «Капітал-Інвест»».

Інфлюенсинг: наявність великої кількості підписників письменницького блогу Є. Литвака (зараз ця цифра сягає понад 50 тисяч [12]) сприяє тому, що блогер стає лідером думок, впливовою людиною, тобто інфлюенсером. Відтак, є можливість реально співпрацювати з різними підприємствами щодо реклами їхньої продукції в профілі блогера: це може бути реклама певного бренду одягу (в такому разі інфлюенсер може стати амбасадором певної марки чи бренду), побутової техніки, послуг, кінотеатрів тощо. На прикладі блогу Є. Литвака можна побачити наявність реклами закладів громадського харчування, магазинів одягу, послуг кінотеатру [12] тощо.

Попит на послуги інфлюенсера: ефективно налагоджений контент-маркетинг сприяє зростанню попиту на послуги блогера, а отже, збільшення прибутків. Якщо йдеться про блогера-письменника, то до нього можуть звертатися за книжковими оглядами на комерційній основі інші письменники. Так, замість відкритого оголошення про таку послугу із вказівкою на вартість у блозі Є. Литвака можна знайти дані про його участь у конкурсі «Книга року ВВС» в номінації «Читач року ВВС» [13; 14]. Безперечно, наявність читацьких рецензій на офіційному сайті та інших ресурсах ВВС News Ukraine підвищить престижність автора та дасть можливість оцінити свою роботу значно вище, ніж зазвичай таку роботу оцінює середньостатистичний букблогер («рідер» – професійний читач). Крім того, до таких послуг можна додати: написання сценаріїв (відеоматеріали різного характеру) та контент-планів для інших блогерів, розміщення реклами у власній «сторіс», розміщення посилання на певний бренд чи підприємство у шапці профілю. Дві останні позиції мають подовбу оплату, а інші, що наведені раніше, – договірну.

Успішна маркетингова стратегія дає змогу підвищувати свою популярність, встановлювати міцний зв'язок з аудиторією, залучати нових рекламодавців та мати ринкову цінність. Ті блогери, які розвивають свою діяльність і мають значні прибутки, – повинні обліковувати доходи, які отримують, та сплачувати податки. Важливим фактором співпраці з інфлюенсером є оподаткування, що дає змогу прозоро звітувати перед податковою і сумлінно сплачувати податки як блогерові, так і рекламодавцю. У Податковому кодексі України відсутнє поняття блогерської діяльності, що лише обтяжує обрання діяльності згідно з КВЕД для офіційної реєстрації фізичної особи підприємця (ФОП). Найбільш близькі за напрямом діяльності блогера при державній реєстрації такі коди КВЕД:

- 59.11 «Виробництво кіно – та відеофільмів, телевізійних програм»;
- 73.11 «Рекламні агентства» (інтернет-маркетинг);
- 70.21 «Діяльність у сфері зв'язків із громадськістю» (СММ);
- 73.12 «Розміщення реклами в ЗМІ» (інтернет-маркетинг);
- 74.20 «Діяльність у сфері фотографії»;
- 74.30 «Надання послуг перекладу»;
- 63.99 «Надання інших інформаційних послуг» (копірайтинг, просування) [17].

Діяльність блогера може бути дуже різноманітною і пов'язана з рекламою товарів, рецензуванням літературних творів, популяризацією творів мистецтва та художньої літератури. На нашу думку, для блогерської діяльності слід додати окремий КВЕД з назвою «Блогерська діяльність» та внести зміни до Податкового кодексу України з призначенням для блогерської діяльності таких умов обліку та оподаткування, як, наприклад, для реклами бренду, продажу товарів, популяризації творів художньої літератури чи надання маркетингових послуг офлайн тощо.

Після державної реєстрації та обрання видів КВЕД, необхідним етапом є обрання системи оподаткування загальної чи спрощеної. Звісно, найбільш оптимальною системою для блогерської діяльності, як з точки зору ведення бухгалтерського обліку, фінансових витрат на сплату податків та інших обов'язкових платежів, так і можливості співробітництва із замовниками та різними організаційно-правовими формами – є спрощена система оподаткування. В разі обрання третьої групи єдиного

податку, єдиний податок сплачується один раз на квартал за ставкою 5% від доходу для неплатників ПДВ, якщо блогер є платником ПДВ, то ставка єдиного податку становить 3% доходу від блогерської діяльності.

Однак з початком війни Верховна Рада України прийняла зміни до Податкового Кодексу України щодо питань оподаткування та складання звітності фізичних осіб-підприємців. Так, врегульовані питання сплати єдиного податку 3 групи з особливостями оподаткування встановлені п. 9 підрозд. 8 розд. XX «Перехідні положення» ПКУ, де рекомендовано перейти на ставку ЄП в розмірі 2% від доходу в період військового стану та не застосовувати обмеження щодо розміру річного доходу, що триватиме до дня припинення військового стану.

Наведено порядок офіційної реєстрації блогерської діяльності (рис. 1).

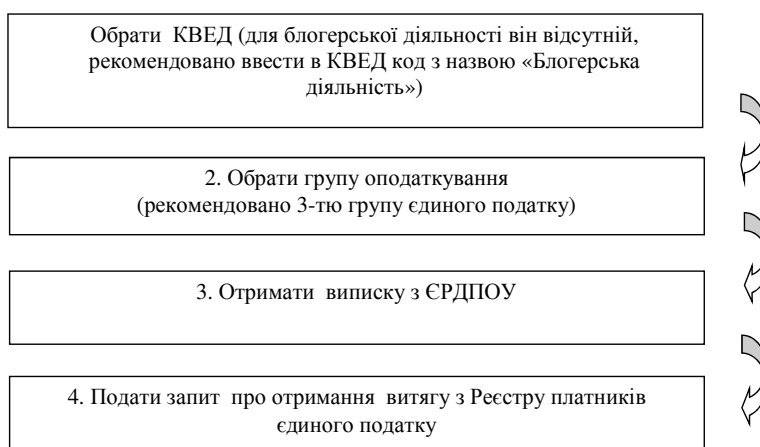

Рис. 1. Етапи реєстрації блогерської діяльності

* Джерело: розроблено авторами.

Крім того, важливим елементом співпраці між рекламодавцем та інфлюенсером (блогером) є підписаний договір, що надає можливість якомога детальніше передбачити умови співпраці, порядок розрахунків та інші важливі питання.

Укладення договору – можливість впорядкувати всі етапи співпраці та вберегти кожного із учасників від недобросовісного партнерства. Зміст угоди може змінюватися залежно від умов співпраці, проте ми запропонували перелік основних пунктів, які варто врахувати для укладення договору з інфлюенсером (блогером):

1. Ідентифікація акаунту (нікнейм блогера, посилання на профіль, підтвердження можливості верифікації інфлюенсера в профілі);

2. Стиль контенту чи технічне завдання (вказати чіткі вимоги до рекламної публікації: стиль, формат та подача інформації, зміст тексту, тривалість відео, кількість зображення, стиль подачі інформації, кількість згадувань бренду, розміщення посилань на сторінку компанії-замовника тощо);

3. Оплата послуги та порядок розрахунків (фіксована сума оплати за рекламну інтеграцію, виплата відсотків від отриманих результатів чи оплата частинами; вказати

суму та термін кожної виплати; необхідність підтверджувальних документів: результат наданих послуг оформлюється актом надання послуг та письмовим звітом блогера);

4. Терміни (час та дата публікації);

5. Інтелектуальна власність (передбачити розподіл відповідальності за використання інтелектуальної власності третіх осіб);

6. Комунікація (правила комунікації з аудиторією або делегування цих завдань представнику компанії);

7. Відповідальність сторін (визначити рівень відповідальності кожної зі сторін за недотримання його умов, включити пункт форс-мажорних обставин).

Відсутність КВЕД для ведення блогерської діяльності також впливає на порядок оплати послуг, оскільки якщо КВЕД не зареєстрований, то вважається, що замовник (рекламодавець) виплатив дохід звичайній фізичній особі та зобов'язаний утримати із суми виплати 18% ПДФО, 1,5% військовий збір і 22% ЄСВ, і показати цю виплату в розрахунку № 1ДФ. Якщо блогер зареєстрував свою діяльність і є ФОП, має підписаний договір про співпрацю, рекламодавець проводить оплату відповідно до договору, підтверджувальних документів (акт надання послуг, письмовий звіт про результати роботи) та показує цю виплату в податковому розрахунку № 1ДФ, без сплати податків. Блогер має включити отриману суму в дохід та оплатити податки самостійно. Отже, очевидно те, що для замовника (рекламодавця) вигідніше співпрацювати з блогером, який офіційно зареєстрував свою діяльність.

Щодо обліку рекламних послуг, то бухгалтер має керуватися НП(С)БО 16 «Витрати» та Методичними рекомендаціями:

Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості, наказ Мінполітики від 09.07.2007 р. № 373;

Методичні рекомендації з формування складу витрат та порядку їх планування в торговельній діяльності, наказ Мінекономіки від 22.05.2002 р. № 145.

Відповідно до цих документів витрати на рекламу належать до складу витрат на збут.

Відповідно до законодавства України, надання маркетингових, рекламних та інших послуг, що дуже поширено в письменницькому блозі Є. Литвака, має відбуватися на договірних засадах та на загальній або спрощеній системі оподаткування.

Блогер отримує певні преференції від офіційного ведення бізнесу, наприклад банк не блокуватиме платежі і не ставитиме питання про легальність надходження коштів. Загалом господарська діяльність, яка зареєстрована відповідно до законодавства, викликає довіру, що дає змогу претендувати на співпрацю з великими компаніями й акумулювати більші прибутки. Також до переваг належать: отримання трудового стажу, довідки про наявність місця роботи, стабільного доходу, за необхідності можливість отримання кредиту в банку, візи та інших документів.

Висновки. Успішно обрана маркетингова стратегія на прикладі письменницького блогу Є. Литвака дає змогу блогерові підвищувати свою популярність, встановлювати міцний зв'язок з аудиторією та залучати нових рекламодавців.

Для розвитку блогерської діяльності, яка дає можливість отримувати значні прибутки, наведено варіанти оподаткування доходів блогерів. Встановлено, що

важливим елементом співпраці рекламодавців з блогером є оподаткування, що дає змогу прозоро звітувати перед податковою і сумлінно сплачувати податки.

Під час розгляду процедур обліку й оподаткування операцій та процесів блогерської діяльності в Україні запропоновано додати окремий код до КВЕД з назвою «Блогерська діяльність». Потрібно внести зміни до Податкового кодексу України та призначити умови обліку й оподаткування для блогерської діяльності.

Література

1. Жемченко М. Цифрові трансформації видавничої галузі: монографія. Інтегровані комунікації. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/329572741_Cifrovi_transformacii_vidavnicoi_galuzi_monografia_Digital_transformations_of_the_publishing_industry_monograph
2. Komubook. URL: <https://komubook.com.ua/>
3. Vdovina O. Бібліотечні блоги як інструмент комунікації. Збірник наукових праць ЛОГОС, 7-8. 2021. URL: <https://doi.org/10.36074/25.12.2020.v3.01>
4. Малярова І. Письменницький марафон як засіб підвищення якості контенту в мережевій літературі. 2015. URL: http://sites.znu.edu.ua/stud-sci-soc/2015/Tom_5.pdf#page=76
5. Харитоненко О. І. Популяризація книг і читання в українському сегменті YouTube. URL: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2021/02/WD-2021-Part-2-1.pdf#page=371>
6. Fifty Shades of Grey: Stephenie Meyer Speaks Out. URL: <http://www.mtv.com/news/1685954/fifty-shades-of-grey-stephenie-meyer/>
7. Коршакова О. М. Авторське право та твори fun fiction. URL: http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11678/1/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%88%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf
8. Литвак Е. Эпоха славы и надежды. 2021. URL: https://t.me/joinchat/79D_AZ_VPblzYjBi
9. «Рептилоїди» Алекса Крамера у Вінниці. URL: <http://topnews.vn.ua/culture/2022/01/03/111640.html>
10. Беркун М. Кодекс. Мужчина должен быть. URL: <https://www.livelib.ru/book/1005247504-kodeks-muzhchina-dolzhen-byt-mariya-berkun>
11. Беркун М. OLX. Кодекс. Мужчина должен быть. URL: <https://www.olx.ua/d/obyavlenie/kodeks-muzhchina-dolzhen-byt-IDK8aMC.html>
12. Литвак Є. Профіль Інстаграм. URL: https://instagram.com/litvak_evgenii?utm_medium=copy_link
13. Книга року BBC. Революційні паралелі в романі «Магnum». Євгеній Литвак, читач BBC News Україна, 04 грудня 2021 року. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-59319988>
14. Книга року BBC. «Фуга 119» - сто днів полону після Іловайського котла. Алекс Крамер, читач BBC News Україна, 03 грудня 2021 року. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-59377572>

-
15. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
 16. Податковий кодекс України URL: <https://buhgalter911.com/uk/normativnaya-baza/nalogovyi-kodeks/>
 17. Національний класифікатор видів економічної діяльності України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10#Text>
 18. Головач Г.В. Облік і оподаткування блогерської діяльності в Україні. 2021. URL: <http://perspectives.pp.ua/public/site/conferency/conf-7-2021.pdf>
 19. Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості, наказ Мінполітики від 09.07.2007р. № 373.
 20. Методичні рекомендації з формування складу витрат та порядку їх планування в торговельній діяльності, наказ Мінекономіки від 22.05.2002 р. № 145.

References

1. Zhemchenko, M. (2018). Tsyfrovі transformatsii vydavnychoi haluzi [Digital transformations of the publishing industry]: monohrafiia. Intehrovani komunikatsii. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/329572741_Cifrovi_transformacii_vidavnicoi_galuzi_monografia_Digital_transformations_of_the_publishing_industry_monograph [in Ukrainian].
2. Komubook. Retrieved from: <https://komubook.com.ua/> [in English].
3. Vdovina, O. (2021). Bibliotechni blohy yak instrument komunikatsii [Library blogs as a communication tool]. Zbirnyk naukovykh prats ΛΟΗΟΣ, 7-8. Retrieved from: <https://doi.org/10.36074/25.12.2020.v3.01> [in Ukrainian].
4. Malyarova, I. (2015). Pysmennytskyi marafon yak zasib pidvyshchennia yakosti kontentu v merezhevii literaturi [Writer's marathon as a means of improving the quality of content in online literature]. Retrieved from: http://sites.znu.edu.ua/stud-sci-soc/2015/Tom_5.pdf#page=76 [in Ukrainian].
5. Kharytonenko, O. I. Populiaryzatsiia knyh i chytannia v ukrainskomu sehmenti YouTube [Popularization of books and reading in the Ukrainian segment of YouTube]. Retrieved from: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2021/02/WD-2021-Part-2-1.pdf#page=371> [in Ukrainian].
6. Fifty Shades of Grey: Stephenie Meyer Speaks Out. Retrieved from: <http://www.mtv.com/news/1685954/fifty-shades-of-grey-stephenie-meyer/> [in English].
7. Korshakova, O. M. Avtorske pravo ta tvory fun fiction [Copyright and works of fun fiction]. Retrieved from: http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1678/1/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%88%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf [in Ukrainian].
8. Litvak, E. (2021). Epokha slavy i nadii [The era of glory and hope]. Retrieved from: https://t.me/joinchat/79D_AZ_VPblzYjBi [in Russian].
9. «Reptyloidy» Aleksa Kramera u Vinnytsi ["Reptiloids" by Alex Kramer in Vinnytsia]. Retrieved from: <http://topnews.vn.ua/culture/2022/01/03/111640.html> [in Ukrainian].

10. Berkun, M. Kodeks. Muzhchina dolzhen byt. [Codex. A man should be]. Retrieved from: <https://www.livelib.ru/book/1005247504-kodeks-muzhchina-dolzhen-byt-mariya-berkun> [in Russian].
11. Berkun, M. OLX. Kodeks. Muzhchina dolzhen byt. [Code. A man should be]. Retrieved from: <https://www.olx.ua/d/obyavlenie/kodeks-muzhchina-dolzhen-byt-IDK8aMC.html> [in Russian].
12. Litvak, E. Profil Instahram [Instagram profile]. Retrieved from: https://instagram.com/litvak_evgenii?utm_medium=copy_link [in Ukrainian].
13. Knyha roku VVS. Revoliutsiini paraleli v romani «Mahnum» [Book of the year of the BBC. Revolutionary parallels in the novel «Magnum»]. Yevhenii Lytvak, chytach VVS News Ukraina, 04 hrudnia 2021. Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-59319988> [in Ukrainian].
14. Knyha roku VVS. "Fuha 119" - sto dnev polonu pislia Ilovaiskoho kotla [Book of the year of the BBC. "Fugue 119" - one hundred days of captivity after the Ilovai boiler]. Aleks Kramer, chytach VVS News Ukraina, 03 hrudnia 2021. Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-59377572> [in Ukrainian].
15. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Economic Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>. [in Ukrainian].
16. Podatkovi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://buhgalter911.com/uk/normativnaya-baza/nalogovi-kodeks/> [in Ukrainian].
17. Natsionalnyi klasyfikator vydiv ekonomichnoi diialnosti Ukrainy [National classification of types of economic activity of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10#Text> [in Ukrainian].
18. Golovchak, G.V. (2021). Oblik i opodatkuvannia bloherskoi diialnosti v Ukraini [Accounting and taxation of blogging activities in Ukraine]. Retrieved from: <http://perspectives.pp.ua/public/site/conference/conf-7-2021.pdf> [in Ukrainian].
19. Methodological recommendations on the formation of the cost of production (works, services) in industry [Methodological recommendations on the formation of the cost of production (works, services) in industry], nakaz Minpolityky vid 09.07.2007r. № 373 [in Ukrainian].
20. Metodychni rekomendatsii z formuvannia skladu vytrat ta poriadku yikh planuvannia v torhovelnii diialnosti [Methodological recommendations on the formation of the composition of costs and the order of their planning in trade activities], nakaz Minekonomiky vid 22.05.2002r. №145. [in Ukrainian].

Статтю отримано 18 жовтня 2022 р.

Article received October 18, 2022

UDC 657:65.011

JEL Classification: G32, M40, M48

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.097>

Наталя ЖУК,

аспірантка кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11а, м. Тернопіль, 46020, Україна,
e-mail: zhuk.natal@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3860-5489

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ЯК ДОМІНАНТНИЙ ІНДИКАТОР ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Жук Н. Аналіз фінансового стану як домінантний індикатор фінансової безпеки підприємств. *Вісник економіки*. 2022. Вип. 4. С. 97–112. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.097>

Zhuk, N. (2022). Analiz finansovoho stanu yak dominantnyi indykator finansovoi bezpeky pidpriemstv [Analysis of the financial condition as the dominant indicator of the financial security of enterprises]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 4, 97–112. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.097>

Аннотація

Вступ. Умови сьогодення ще раз доводять, що на діяльність підприємств мають вплив не тільки і не стільки економічні чинники, як політичні, соціальні, демографічні, медичні, інформаційні. Повномасштабне вторгнення і війна росії з Україною, коронавірусна пандемія, зміна індустріальної парадигми, нової моделі світосприйняття зумовили значніший вплив на світову економіку, особливо на українську, ніж все більш поглиблювані глобалізаційні процеси та кризи. Вищезазначене є одночасно джерелом виникнення фінансових загроз і ризиків та чинниками впливу на фінансову безпеку країни загалом та суб'єктів господарювання зокрема. Понад усе активізується фінансова система, яка є самостійним сегментом економіки і має значний потенціал, що визначає її пріоритетність у системі господарювання. Саме тому фінансова безпека нині є важливою складовою управлінської діяльності підприємства, забезпеченню якої приділяється особлива увага і потребує системного підходу в застосуванні наукових теорій з використанням у практичній діяльності.

Відтак важливим є всебічне наукове дослідження системи управління фінансовою безпекою в контексті її аналітичного обґрунтування з використанням сучасних методів та моделей та узагальнення індикаторів визначення та прогнозування в перспективній діяльності.

© Наталя Жук, 2022.

Мета статті полягає у дослідженні основних підходів до фінансової безпеки підприємств, визначенні ролі аналізу як функціональної складової в управлінні фінансовою безпекою та компонентів методики аналізу фінансового стану як домінуючого індикатора фінансової безпеки в новій парадигмі системи управління.

Методи. У дослідженні використано загальнонаукові й емпіричні прийоми та інструменти економічної науки, методи аналізу й синтезу, порівняння, зведення та групування, структурно-логічний та табличний методи. Застосовано монографічний метод – з метою вивчення літературних джерел з управління фінансовою безпекою та аналізу фінансового стану підприємств; нормативно-правового забезпечення – з метою характеристики фінансового стану підприємств.

Результати. Здійснено аналіз основних підходів науковців до визначення й розуміння фінансової безпеки підприємств і підтримано думку, що фінансова безпека – це система кількісних та якісних параметрів фінансового стану підприємства, які комплексно відображають рівень його фінансової захищеності. Визначено, що спільним у визначеннях і основним домінуючим індикатором фінансової безпеки підприємства є показник фінансового стану, який характеризує рівень його захищеності в певний момент часу та відображається певною сукупністю параметрів, що вимагають чіткої кількісної і якісної формалізації. Функціональною складовою управління є здійснення аналізу фінансової безпеки підприємства. Обґрунтовано, що домінуючий індикатор фінансової безпеки підприємства – це показник рівня його фінансового стану, аналіз якого є важливим елементом механізму гарантування фінансової безпеки підприємства.

Аналіз фінансового стану як складову аналізу фінансової безпеки підприємства слід здійснювати на основі використання показників, методів, інструментарію, що розроблений фахівцями з фінансового аналізу. Визначено застосування в аналізі таких методів дослідження, як вертикальний, горизонтальний, коефіцієнтний, порівняльний та інтегральний. Оцінку фінансового стану як індикатора фінансової безпеки підприємства здійснюють за допомогою комплексу системи показників, що детально й всебічно характеризують фінансово-господарський стан підприємства і розраховуються систематично та в динаміці. Визначено оптимальну кількість показників та напрямів аналізу фінансового стану підприємства. Крім того, оперативність та швидкість реагування на рівень фінансової безпеки підприємства з метою прийняття управлінських рішень та заходів щодо її утримання чи підвищення забезпечить метод експрес-аналізу фінансового стану підприємства з використанням обмежено запропонованого числа показників.

Перспективи. Нині питання аналітичного забезпечення управління фінансовою безпекою відіграє провідну роль в інформаційній базі та залишається слабкою ланкою менеджменту, що вимагає посилення та удосконалення. На формування фінансово-економічної безпеки підприємства впливають зміни, які відбуваються як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі його функціонування. Ці зміни характеризуються нестабільністю та потребують швидкої адаптації підприємств до сучасних умов господарювання з урахуванням чинників невизначеності та нестійкості економічного середовища. Більш детальне вивчення чинників впливу

на рівень фінансової безпеки підприємств буде предметом нашого подальшого дослідження.

Ключові слова: фінансова безпека; фінансовий аналіз; фінансовий стан; аналіз; оцінка; експрес-аналіз; поглиблений фінансовий аналіз.

Формули: 0, рис.: 1, табл.: 3, бібл.: 18.

Nataliia ZHUK,

graduate student of the Department of Accounting and Taxation,
Western Ukrainian National University,
11a Lvivska st., 11a, Ternopil, 46020, Ukraine,
e-mail: zhuk.natal@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3860-5489

ANALYSIS OF THE FINANCIAL CONDITION AS THE DOMINANT INDICATOR OF THE FINANCIAL SECURITY OF ENTERPRISES

Abstract

Introduction. *Today's conditions once again prove that the activities of enterprises are influenced not only by economic factors, but also by political, social, demographic, medical, and informational factors. The full-scale invasion and war of Ukraine with Russia, the coronavirus pandemic, a change in the industrial paradigm, a new model of world perception caused a significant impact on the world economy and, especially, on the Ukrainian economy, as did the deepening globalization processes and crises. The above is both a source of financial threats and risks, and factors affecting the financial security of the country in general and economic entities in particular. Above all, the financial system is being activated, which is an independent segment of the economy and has significant potential, which determines its priority in the economic system. That is why financial security is now an important component of the management activity of the enterprise, the provision of which is given special attention and requires a systematic approach in the application of scientific theories with use in practical activities.*

Therefore, a comprehensive scientific study of the financial security management system in the context of its analytical substantiation using modern methods and models and the generalization of indicators for the determination and forecasting of prospective activities is important.

Purpose. *Consists in the study of the main approaches to the financial security of enterprises, the determination of the role of analysis as a functional component in the management of financial security and the components of the methodology of financial state analysis as a dominant indicator of financial security in the new paradigm of the management system.*

Methods. *The research uses general scientific and empirical techniques and tools of economic science, methods of analysis and synthesis, comparison, summary and grouping, structural-logical and tabular methods. The monographic method is applied - in order to study literary sources on financial security management and analysis of the financial state*

of enterprises; regulatory and legal support - for the purpose of characterizing the financial condition of enterprises.

Results. *The analysis of the main approaches of scientists to the definition and understanding of the financial security of enterprises was carried out and the opinion was supported that financial security is a system of quantitative and qualitative parameters of the financial state of the enterprise, which comprehensively reflect the level of its financial security. It was determined that the common definition and the main dominant indicator of the financial security of the enterprise is the indicator of the financial condition, which characterizes the level of its security at a certain point in time and is reflected by a certain set of parameters that require clear quantitative and qualitative formalization. The functional component of management is the analysis of the financial security of the enterprise. It is substantiated that the dominant indicator of the financial security of the enterprise is the indicator of the level of its financial condition, the analysis of which is an important element of the mechanism of ensuring the financial security of the enterprise.*

The analysis of the financial condition, as a component of the analysis of the financial security of the enterprise, should be carried out using indicators, methods, tools developed by specialists in financial analysis. The use of such methods as vertical, horizontal, coefficient, comparative and integral research methods in the analysis is determined. The assessment of the financial state, as an indicator of the financial security of the enterprise, is carried out with the help of a complex system of indicators, which characterize the financial and economic state of the enterprise in detail and comprehensively and are calculated systematically and dynamically. The optimal number of indicators and areas of analysis of the company's financial condition have been determined. In addition, the efficiency and speed of response to the level of financial security of the enterprise in order to make management decisions and measures to maintain or increase it will provide a method of express analysis of the financial state of the enterprise using a limited number of indicators.

Discussion. *Currently, the issue of analytical support for financial security management plays a leading role in the information base and remains a weak link in management that requires strengthening and improvement. The formation of the financial and economic security of the enterprise is affected by changes that occur both in the external and internal environment of its functioning. These changes are characterized by instability and require rapid adaptation of enterprises to modern economic conditions, taking into account the factors of uncertainty and instability of the economic environment. A more detailed study of factors influencing the level of financial security of enterprises will be the subject of our further research.*

Keywords: *financial security; financial analysis; financial position; analysis; rating; express analysis; in-depth financial analysis.*

Formulas: 0, **fig.:**1, **tabl.:** 3, **bibl.:** 18.

JEL Classification: G32, M40, M48.

Вступ. Умови сьогодення ще раз доводять, що на діяльність підприємств мають вплив не тільки і не стільки економічні чинники, як політичні, соціальні, демографічні, медичні, інформаційні. Повномасштабне вторгнення і війна росії з Україною, коронавірусна пандемія, зміна індустріальної парадигми, нової моделі світосприйняття

зумовили значно більший вплив на світову економіку, особливо на українську, ніж все більш поглиблювані глобалізаційні процеси та кризи. Вищезазначене є одночасно джерелом виникнення фінансових загроз і ризиків та чинниками впливу на фінансову безпеку країни загалом та суб'єктів господарювання зокрема. Понад усе активізується фінансова система, яка є самостійним сегментом економіки і має значний потенціал, що визначає її пріоритетність у системі господарювання. Саме тому фінансова безпека нині – це важлива складова управлінської діяльності підприємства, забезпеченню якої приділяється особлива увага і потребує системного підходу в застосуванні наукових теорій з використанням у практичній діяльності.

Відтак важливим є всебічне наукове дослідження системи управління фінансовою безпекою в контексті її аналітичного обґрунтування з використання сучасних методів та моделей і узагальнення індикаторів визначення та прогнозування в перспективній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансова безпека на різних рівнях управління є об'єктом досліджень науковців, економістів, практиків. Так, на рівні держави, питання економічної і фінансової безпеки досліджують О. Барановський [1], М. Єрмошенко [2], А. Сухоруков, О. Ладюк, Б. Губський, Я. Жаліло, Г. Пастернак-Таранушенко та ін.

Фінансову безпеку в управлінні суб'єктів господарювання вивчають вітчизняні науковці О. Амосов [3], О. Ареф'єва [4], І. Бланк [5], К. Горячева [6], П. Бубенко, С. Глухарев, О. Димченко [7], Л. Парфентій [8], Л. Петренко [9], В. Франчук, І. Шульга та ін.

Обліково-аналітичне забезпечення фінансової безпеки як функціональної складової управлінського процесу підприємств розглядали: Л. Гнилицька, М. Бондар, Н. Дорош, В. Євдокимов, В. Жук, О. А. Лаговська, С. Ф. Легенчук та ін.

Питання аналізу фінансового стану як складової оцінювання фінансової безпеки підприємств опрацювали дослідники економічного та фінансового аналізу, зокрема Я. Базилінська [10], М. Білик, О. Павловські, Н. Притуляк, Н. Невмержицька [11], І. Бланк, С. Жукевич [12; 13], М. Лучко [14], В. Ковальов, О. Олійник, Г. Савицька, Р. Сайфулініма, Ю. Цал-Цалко.

Варто виокремити вагомий науковий доробок вказаних авторів щодо сутності фінансової безпеки підприємства, індикаторів її визначення, але водночас є високий ступінь невизначеності і фрагментарності досліджень у цьому напрямі.

Це обґрунтовує необхідність подальших наукових пошуків з питань аналізу та оцінювання фінансової безпеки та найбільш ефективних методів її забезпечення в контексті управлінської діяльності. Позаяк аналітичне обґрунтування прийняття ефективних рішень щодо ідентифікації основних компонентів управління фінансовою безпекою необхідне на різних рівнях фінансових відносин.

Мета статті полягає у дослідженні основних підходів до фінансової безпеки підприємств, визначенні ролі аналізу як функціональної складової в управлінні фінансовою безпекою та компонентів методики аналізу фінансового стану як домінуючого індикатора фінансової безпеки в новій парадигмі системи управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безпека як стан особистості, суб'єктів господарювання, держави нині має особливе значення, а за умов

поширення коронавірусної інфекції, особливо війни, в країні набуває нового значення й актуальності. Безпека в практичній діяльності суб'єктів господарювання – це особливий атрибут і невід'ємна складова наукових досліджень. А необхідність усестороннього вивчення цього явища, процесу, стану обґрунтовує актуальність розвитку теорії безпекознавства у різних сферах діяльності, в т. ч. економічних із можливістю застосування на практиці.

Зупинимось на понятті «безпека» та його застосуванні в економічній практиці.

Вікіпедія, використовуючи логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «безпека», визначає його як «такі умови, в яких перебуває складна система, коли дія зовнішніх факторів і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними щодо даної складної системи відповідно до наявних, на даному етапі, потреб, знань та уявлень» [15]. Там само виокремлюють більше двох десятків видів безпеки, які охоплюють різні сторони життєдіяльності. У цьому визначенні робиться наголос на ключові чинники, що впливають та визначають безпеку – зовнішні та внутрішні.

Науковець-дослідник Парфентій Л. А., детально вивчивши і систематизувавши основні підходи до категорії «безпека» сучасних вітчизняних дослідників цього терміна, узагальнив як «безпека – це динамічний стан захищеності суб'єкта (об'єкта) від загроз (ризиків) зовнішнього та внутрішнього характеру, який є можливим у разі їх низького рівня та / або здійснення превентивних заходів щодо нівелювання їхнього впливу, і забезпечує його самозбереження та розвиток як у поточному, так і в перспективному періодах» [8, с. 10].

Одним із видів безпеки щодо суб'єктів господарювання є фінансова безпека, яку науковці вважають складовою економічної безпеки. Економічна безпека як явище, стан системи визначається як «...такий стан економіки підприємства (економічної системи), який можна характеризувати внутрішньою збалансованістю і стійкістю до негативного впливу будь-яких загроз, її здатністю забезпечувати на основі реалізації власних економічних інтересів свій сталий і ефективний розвиток» [2, с. 43]; «стан захищеності підприємства від різного роду загроз та ризиків» [16, с. 55] та «стан найбільш ефективного використання ресурсів підприємства, завдяки якому забезпечується стійкість підприємства до цих загроз» [7, с. 34]. Однак найбільш ефективно використання своїх ресурсів не попередить виникнення економічно небезпечних ситуацій та негативного впливу чинників зовнішнього середовища на діяльність суб'єкта підприємництва.

Погоджуємося із думкою науковця, який зазначив, що під економічною безпекою підприємства необхідно розуміти стан захищеності його економічної системи від загроз зовнішнього та внутрішнього характеру, як реальних, так і потенційних, який характеризується її стабільністю функціонування та спроможністю до розвитку в майбутньому і досягається завдяки цілеспрямованій діяльності щодо його забезпечення [2, с. 12].

Системність економічної безпеки передбачає наявність складових: фінансової, інтелектуально-кадрової, техніко-технологічної, політико-правової, інформаційної, екологічної, силової.

Беззаперечно, що основною складовою є фінансова. Обґрунтовується це тезою, що за ринкових умов господарювання фінанси є «двигуном» будь-якої економічної системи [8].

Л. Петренко аргументує пріоритетність фінансової складової такими положеннями: « – фінансова діяльність забезпечує основну форму ресурсного забезпечення реалізації економічної стратегії підприємства; – операції, пов'язані з фінансовою діяльністю, носять стабільний характер, здійснюються постійно; – фінансова діяльність відіграє пріоритетну роль у забезпеченні стабілізації економічного розвитку підприємства в цілому; – ризики, пов'язані з фінансовою діяльністю підприємства (фінансові ризики), за своїми негативними наслідками відносяться до категорії найбільш небезпечних» [9].

Опрацювання літературних джерел щодо сутності фінансової безпеки підприємства доводить різноманітність поглядів на першооснову та деталізацію визначення цього поняття (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення поняття «фінансова безпека підприємства»

№ з/п	Автор	Визначення фінансової безпеки підприємства
1	І. О. Бланк [5]	кількісно і якісно детермінований рівень його фінансового стану, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого зростання в поточному і перспективному періоді
2	К. С. Горячева, М. М. Єрмошенко [2]	такий його фінансовий стан, що характеризується: збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, котрі використовує підприємство; стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз; здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів; здатністю забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи
3	О. В. Ареф'єва [4].	діяльність з управління ризиками та захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз з метою забезпечення стабільного розвитку підприємництва та зростання його власного капіталу в поточній і стратегічній перспективах
4	Колектив авторів під ред. А. Крутової [16]	розуміється його динамічний фінансовий стан, що характеризується стабільною захищеністю пріоритетних фінансових інтересів підприємства від ідентифікованих ендогенних і екзогенних загроз та здатністю забезпечувати реалізацію своїх фінансових інтересів, місії і завдань, а також власний розвиток достатніми обсягами фінансових ресурсів

продовження таблиці 1

5	О. Ю. Амосов [3]	визначається як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, що виражається у високих значеннях фінансових показників прибутковості й рентабельності бізнесу, структури його капіталу, норми дивідендних виплат за цінними паперами, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його розвитку
6	П. Т. Бубенко, С. М. Глухарєв, О. В. Димченко [7]	здатності підприємства самостійно розробляти й проводити фінансову стратегію, відповідно до цілей та завдань корпоративної стратегії, в умовах невизначеного й конкурентного середовища. Це стан підприємства, який: 1) дає змогу забезпечити фінансову рівновагу, стабільність, платоспроможність і ліквідність підприємства у довгостроковому періоді; 2) задовольняє потреби підприємства у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення виробництва; 3) забезпечує достатню фінансову незалежність підприємства; 4) дозволяє гідно протистояти небезпекам і загрозам, що прагнуть завдати фінансової шкоди підприємству, або змінити небажано структуру капіталу, або примусово ліквідувати підприємство; 5) забезпечує достатню гнучкість під час прийняття фінансових рішень; 6) забезпечує захищеність фінансових інтересів власників підприємства.

Відтак, характерні особливості фінансової безпеки такі: стан найбільш ефективного використання ресурсів підприємства; рівень фінансового стану підприємства; процес забезпечення захищеності підприємства; здатність підприємства розробляти фінансову стратегію, здійснювати фінансову діяльність, керувати ризиками; систему з управління ризиками та забезпечення ресурсами.

Основні завдання аналізу фінансової безпеки підприємства відповідно до мети та цілей управління нею такі: діагностика фінансового стану суб'єкта підприємництва з метою оцінювання ймовірності настання кризових явищ, а також оцінювання рівня фінансової безпеки; моніторинг та оцінювання основних чинників, що впливають чи можуть вплинути на діяльність підприємства; аналіз та обґрунтування заходів щодо запобігання кризовим явищам і попередження банкрутства; оцінка фінансового управління та забезпечення ефективного використання ресурсів; аналіз стратегії фінансової безпеки суб'єктів господарювання як складової загальної стратегії діяльності підприємства в ринковому просторі; контроль та оцінювання ефективності заходів щодо забезпечення відповідного рівня фінансової безпеки.

Крім того, погоджуємось із думками науковців, що домінуючим індикатором фінансової безпеки підприємства є показник рівня його фінансового стану, аналіз якого є важливим елементом механізму гарантування фінансової безпеки підприємства. Під індикатором ми розуміємо показник, який дає змогу оцінювати стан або зміни економічного стану, ситуації [15].

Економічна природа поняття «фінансовий стан підприємства» досить складна через його комплексність і дискусійність у його підходах до розуміння й визначень.

Фінансовий стан – це частково об’єкт нормативно-законодавчого врегулювання в Україні. Так, у Положенні про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації, фінансовий стан підприємства визначається як «сукупність показників, що відображають наявність, розміщення і використання ресурсів підприємства, реальні й потенційні можливості підприємства» [17]. У визначенні не конкретизується, які саме ресурси використовуються (матеріальні, фінансові, трудові), тобто не обмежується фінансовими ресурсами.

У Методичних рекомендаціях щодо аналізу фінансово-господарського стану підприємств або організацій Державної податкової адміністрації України (лист № 759/10/20-2117 від 27.01.1998 р.) зазначено, що «фінансове положення (стан) – це комплексне поняття, що відображає рейтинг підприємства на фінансовому ринку, його кредито- і податкоспроможність, і характеризується системою показників, які визначають на конкретну дату» [18]. Це визначення обмежує визначення фінансово стану тільки показниками кредито- і податкоспроможність, що, на нашу думку, не правильно.

За визначенням Фонду державного майна України, «фінансовий аналіз діяльності підприємства – комплексне вивчення фінансового стану підприємства з метою оцінки досягнутих фінансових результатів, що проводиться за допомогою методів фінансового аналізу за даними бухгалтерської (фінансової) звітності» [18].

Зарубіжні науковці не виокремлюють поняття фінансового стану, а ототожнюють його з фінансовим положенням (financial position), фінансовим результатом (financial performance), фінансовою стійкістю (financial sustainability), фінансовою гнучкістю (financial flexibility). У процесі здійснення аналізу діяльності підприємства особливу увагу приділено можливості забезпечувати власну платоспроможність, покривати свої зобов’язання, компенсувати витрати діяльності, створювати новий продукт з наявних ресурсів та отримувати дохід.

Багато науковців-аналітиків дотримуються думки, що фінансовий стан підприємства – це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських чинників і характеризується системою моделей, методів, прийомів і показників, що відображають наявність, розміщення та використання фінансових ресурсів [10; 14]. У визначенні наголос робиться на використанні тільки фінансових ресурсів, що, на нашу думку, обмежує ресурсну складову в дослідженні фінансового стану підприємства. Наявність фінансових ресурсів – це необхідна, але недостатня умова для оцінювання раціональності господарської діяльності, що відображається у фінансовому стані підприємства. Позаяк збереження та ефективне використання матеріальних та інформаційних ресурсів, крім фінансових, є одним із компонентів фінансової безпеки підприємства.

Фінансовий стан підприємства на конкретну звітну дату характеризує ступінь його забезпеченості необхідними фінансовими ресурсами для здійснення господарської діяльності, раціональність їх розміщення та ефективність використання [13]. Ознакою фінансової стабільності суб’єктів господарювання на ринку є задовільний фінансовий стан підприємства впродовж певного часу (3-5 років).

Фінансова стабільність досягається в результаті налагодження ритмічної й ефективної діяльності підприємства, вмілого управління матеріально-технічними засобами і джерелами їх формування, тобто вмілого керування активами і пасивами підприємства. Цьому сприяють: прогнозоване розміщення та ефективне використання власного і залученого капіталу, всебічний аналіз і об'єктивна оцінка фінансового стану за даними фінансової звітності, прийняття оптимальних управлінських рішень щодо забезпечення фінансової стабільності.

Оскільки основними ознаками фінансової стабільності підприємства визначено фінансову стійкість, рентабельність, платоспроможність, кредитоспроможність, ліквідність і ділову активність, то ці показники є об'єктом аналізу, оцінювання та фінансового стану підприємства й прийняття необхідних управлінських рішень щодо його зміцнення.

Діагностику фінансового стану як складову аналізу фінансової безпеки підприємства варто здійснювати за допомогою показників, методів, інструментарію, що розробили фахівці з фінансового аналізу.

Методика аналізу фінансового стану підприємства в контексті фінансової безпеки визначається метою, чинниками (час, необхідна глибина аналізу, інформаційне, методичне, кадрове, технічне забезпечення). Залежно від часу і необхідної глибини аналізу фінансового стану підприємства для прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень щодо фінансової безпеки можна застосувати методику експрес-аналізу фінансового стану та поглибленого аналізу фінансового стану.

Застосування цих методик передбачає використання методів, що зображені на рис. 1.

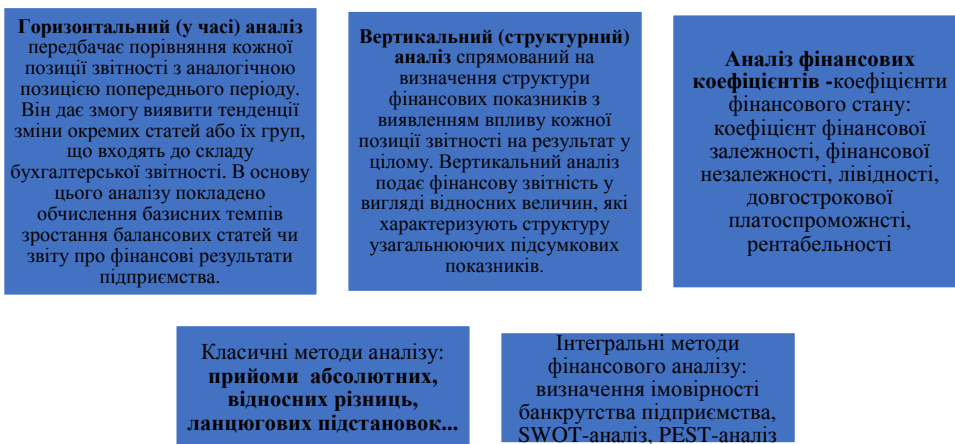

Рис. 1. Методи, що застосовуються для визначення фінансового стану*

* Джерело: узагальнено автором на основі [10; 11].

Оцінювання фінансового стану як індикатора фінансової безпеки підприємства можна об'єктивно здійснити за допомогою комплексу, системи показників, що детально й всебічно характеризують фінансово-господарський стан підприємства і розраховуються систематично та в динаміці. Залежно від мети та завдань діагностики

в кожному конкретному випадку слід визначити оптимальну кількість показників та напрямів аналізу фінансового стану підприємства.

Всі показники фінансового стану підприємства перебувають у взаємозв'язку та взаємообумовленості. Тому оцінити реальний фінансовий стан підприємства можна лише на основі використання певного комплексу показників з урахуванням впливу різних чинників на них (табл. 2).

Таблиця 2

Показники, що характеризують фінансовий стан підприємства*

№ з/п	Група показників	Показники
1	Показники оцінювання майнового стану	сума господарських коштів, які є в розпорядженні підприємства, частка активної частини основних засобів, коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт оновлення основних засобів, коефіцієнт вибуття
2	Показники прибутковості підприємства	рентабельність продажу, рентабельність усього капіталу, рентабельність основного капіталу, рентабельність власного капіталу, рентабельність перманентного капіталу, фондовіддача основних засобів
3	Показники ліквідності та платоспроможності	величина власних оборотних коштів (функціонуючий капітал), коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності), маневреність функціонуючого капіталу, коефіцієнт покриття (загальний), коефіцієнт швидкої ліквідності, частка власних оборотних коштів у покритті запасів, коефіцієнт покриття запасів
4	Показники фінансової стійкості та стабільності підприємства	коефіцієнт концентрації власного капіталу, коефіцієнт фінансової залежності, коефіцієнт маневреності власного капіталу, коефіцієнт автономії (незалежності), коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів, коефіцієнт структури довгострокових вкладень, коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів, коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майно підприємства, показник заборгованості кредиторам, показник заборгованості акціонерам
5	Показники ділової активності підприємства	ресурсовіддача (коефіцієнт обертання авансованого капіталу), коефіцієнт стійкості економічного зростання, загальне обертання капіталу, обертання матеріальних оборотних коштів, обертання готової продукції, обертання дебіторської заборгованості, обертання кредиторської заборгованості
6	Показники акціонерного капіталу	прибутковість акцій, дохід на звичайну акцію, рентабельність акцій, дивідендний дохід, коефіцієнт котирування акцій

* Джерело: узагальнено автором на основі [11; 14].

Аналіз і загальну оцінку фінансового стану підприємства з метою оперативного реагування і прийняття управлінських рішень, скерованих на зміцнення фінансового стану, забезпечення фінансової стабільності як основи фінансової безпеки слід здійснювати методом експрес-аналізу. Для цього пропонуємо розраховувати обмежену кількість показників (табл. 3), що забезпечить оперативність та швидкість реагування

на рівень фінансової безпеки підприємства з метою прийняття управлінських рішень та заходів щодо її утримання чи підвищення.

Таблиця 3

Показники оцінювання фінансового стану підприємства та методика їх обчислення методом експрес-аналізу*

№ з/п	Назва показників	Методика обчислення
1	Коефіцієнт фінансової незалежності (забезпеченості власним капіталом)	Власний капітал/Сукупний капітал
2	Коефіцієнт фінансової стійкості	Довгострокові + поточні зобов'язання/Власний капітал
3	Коефіцієнт інвестування	Власний капітал + Довгострокові зобов'язання / Необоротні активи
4	Величина власних оборотних коштів (власного оборотного капіталу)	Власні і прирівнені до них кошти – Необоротні активи
5	Коефіцієнт маневрування	Власні оборотні кошти / Власний капітал
6	Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власним оборотним капіталом	Власний оборотний капітал / Оборотні активи
7	Коефіцієнт поточної ліквідності	Оборотні активи / Поточні зобов'язання
8	Коефіцієнт загальної ліквідності	Оборотні активи / Довгострокові + Поточні зобов'язання
9	Рентабельність обороту з реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Операційний прибуток – відсотки сплачені / Оборот з реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)
10	Фондовіддача активів	Дохід (виторг) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) /Активи
11	Рентабельність сукупного капіталу	Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування / Сукупний капітал
12	Рентабельність власного капіталу	Чистий прибуток / Власний капітал

* Джерело: узагальнено автором на основі [10; 14].

Висновки. Отже, фінансова безпека – це система кількісних та якісних параметрів фінансового стану підприємства, які комплексно відображають рівень його фінансової захищеності. Доміантним індикатором фінансової безпеки підприємства є показник фінансового стану, який характеризує рівень його захищеності в певний момент часу та відображається певною сукупністю параметрів, що вимагають чіткої кількісної і якісної формалізації. Аналіз є важливим елементом механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Позаяк досягнення фінансової безпеки підприємства можливе за умови, що аналітична система сприятиме отриманню інформації операційного, тактичного і стратегічного характеру, то застосування різних методів аналізу розширить обсяг інформаційних ресурсів про рівень фінансового стану як складової фінансової безпеки підприємства. Нині питання аналітичного забезпечення управління фінансовою безпекою відіграє провідну роль в інформаційній базі та залишається слабкою ланкою менеджменту, що вимагає посилення та удосконалення. На формування фінансово-економічної безпеки підприємства впливають зміни, які відбуваються як у зовнішньому,

так і внутрішньому середовищі його функціонування. Ці зміни характеризуються нестабільністю та потребують швидкої адаптації підприємств до сучасних умов господарювання з урахуванням чинників невизначеності та нестійкості економічного середовища. Більш детальне вивчення чинників впливу на рівень фінансової безпеки підприємств буде предметом нашого подальшого дослідження.

Література

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київ : КНТЕУ, 2004. 760 с.
2. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : наук. моногр. Київ : Національна академія управління, 2010. 232 с.
3. Амосов О. Ю. Фінансова безпека підприємства в сучасних економічних умовах: теоретичний аспект. *Проблеми економіки*. № 4. 2011 URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2011-4_0-pages-76_80.pdf
4. Ареф'єва О. В., Пілецька С. Т., Кравчук Н. М. Адаптивне управління фінансовою стійкістю підприємства при забезпеченні його економічної безпеки. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. Вип. 1 (1). С. 80-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2020_1%281%29__14
5. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. Київ : Эльга, Ника-Центр, 2004. 784 с.
6. Горячева К. С. Оцінка рівня фінансової безпеки підприємства. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/55127/5/Horiacheva_Finansova_bezpeka.pdf;jsessionid=C01D52ED7D309F1E1D3220D2DD00C73D
7. Бубенко П. Т., Глухарев С. М., Димченко О. В. Фінансова безпека інноваційного бізнесу як фактор економічного розвитку : моногр. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 164 с.
8. Парфентій Л. А. Управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності : моногр. Суми : вид.-виробн. підприємство «Мрія», 2019. 184 с.
9. Петренко Л. М. Аналіз рівня впливу загроз на фінансову безпеку підприємства з використанням методів нечіткої логіки. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. 2013. Вип. 88. С. 63–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mise_2013_88_8
10. Базилінська Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 328 с.
11. Білик М. Д., Павловські О. В., Притуляк Н. М., Невмержицька Н. Ю. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 592 с.
12. Жукевич С. М., Рожелюк В. М. Фінансова стійкість підприємства в контексті сталого розвитку України. *Світ фінансів*. 2018. Вип. С. 75–85.
13. Жукевич С. М. Фінансова стійкість в системі управління економічною безпекою підприємства. *Теорія та практика менеджменту безпеки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (14 травня 2019 р.). Луцьк, 2019. С. 44–46.

14. Лучко М. Р., Жукевич С. М., Фаріон А. І. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 450 с.
15. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%>
16. Управління фінансовою безпекою підприємств торгівлі в умовах невизначеності: колект. моногр.; за заг. ред. А. С. Крутової. Х. : Видавець Іванченко І. С., 2017. 264 с.
17. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації. Наказ Міністерства фінансів України та Фонду державного майна України від 26 січня 2001 р. № 49/121. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01#Text>
18. Методичні рекомендації по аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій. Лист державної податкової адміністрації України № 759/10/20-2117 від 27 січня 1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2117225-98#Text>

References

1. Baranovskyi, O. I. (2004). *Finansova bezpeka v Ukraini (metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia)* [Financial security in Ukraine (assessment methodology and security mechanisms)]. KNTEU. 760 p. [in Ukrainian].
2. Iermoshenko, M. M., Horiacheva, K. S. (2010). *Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemstvo* [The financial component of economic security: the state and the enterprise]: nauk. monohr. [Sci. monogr.]. K.: Natsionalna akademiia upravlinnia. 232 p. [in Ukrainian].
3. Amosov, O. Yu. (2010). *Finansova bezpeka pidpriemstva v suchasnykh ekonomichnykh umovakh: teoretychnyi aspekt* [Financial security of the enterprise in modern economic conditions: theoretical aspect]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, 4. Retrieved from: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2011-4_0-pages-76_80.pdf [in Ukrainian].
4. Arefieva, O. V., Piletska, S. T., Kravchuk, N. M. (2020). *Adaptyvne upravlinnia finansovoiu stiiikistiu pidpriemstva pry zabezpechenni yoho ekonomichnoi bezpeky* [Adaptive management of the financial stability of the enterprise while ensuring its economic security]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of the systemic approach in the economy*, 1 (1). P. 80-89. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2020_1%281%29__14 [in Ukrainian].
5. Blank, Y. A. (2004). *Upravlenye fynansovoi bezopasnostiu predpriyatia* [Management of the financial security of the enterprise]. K.: Элha, Nyka-Tsentr. 784 p. [in Ukrainian].
6. Horiacheva, K. S. (2004). *Otsinka rivnia finansovoi bezpeky pidpriemstva* [Assessment of the level of financial security of the enterprise]. Retrieved from: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/55127/5/Horiacheva_Finansova_bezpeka.pdf;jsessionid=C01D52ED7D309F1E1D3220D2DD00C73D [in Ukrainian].
7. Bubenko, P. T., Hlukhariev, S. M., Dymchenko, O. V. (2021). *Finansova bezpeka innovatsiinoho biznesu yak faktor ekonomichnoho rozvytku* [Financial security

-
- of innovative business as a factor of economic development]: monogr. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova. 164 p. [in Ukrainian].
8. Parfentii, L. A. (2019). Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstv v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti [Management of financial security of enterprises in conditions of economic instability]: monogr. Sumy: vydavnycho-vyrobnyche pidpriemstvo "Mriia" – . 184 p. [in Ukrainian].
 9. Petrenko, L. M. (2013). Analiz rivnia vplyvu zahroz na finansovu bezpeku pidpriemstva z vykorystanniam metodiv nechitkoi lohiky [Analysis of the level of influence of threats on the financial security of the enterprise using methods of fuzzy logic]. *Modeliuvannia ta informatsiini systemy v ekonomitsi – Modeling and information systems in the economy*, 88. P. 63-80. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mise_2013_88_8 [in Ukrainian].
 10. Bazilinska, Ya. (2009). Finansovy analiz: teoriia ta praktyka [Financial analysis: theory and practice]: navchalnyi posibnyk – educational manual. K.: Tsentri uchbovoi literatury. 328 p. [in Ukrainian].
 11. Bilyk, M. D., Pavlovski, O. V., Prytuliak, N. M., Nevmerzhytska, N. Iu. (2005). Finansovy analiz [Financial analysis]: navchalnyi posibnyk – educational manual. K.: KNEU. 592 p. [in Ukrainian]
 12. Zhukevych, S. M., Rozheliuk, V. M. (2018). Finansova stiiikist pidpriemstva v konteksti staloho rozvytku Ukrainy [Financial stability of the enterprise in the context of sustainable development of Ukraine]. *Svit finansiv – World of Finances*, 2. P. 75-85 [in Ukrainian]
 13. Zhukevych, S. M. (2019). Finansova stiiikist v systemi upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Financial stability in the economic security management system of the enterprise]. Teoriia ta praktyka menedzhmentu bezpeky: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Theory and practice of security management: materials of the International. science and practice conf (14 travnia 2019 r.). Lutsk. P. 44-46 [in Ukrainian].
 14. Luchko, M. R., Zhukevych, S. M., Farion, A. I. (2016). Finansovy analiz [Financial analysis]: navchalnyi posibnyk – educational manual. TNEU, 2016. 450 p. [in Ukrainian].
 15. Vikipediia. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%86> [in Ukrainian].
 16. Krutovoi, Kh. (2017). Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstv torhivli v umovakh nevyznachenosti [Management of financial security of trade enterprises in conditions of uncertainty]: kolektyvna monohrafiia – collective monograph, Vydavets Ivanchenko, I. S. 264 p. [in Ukrainian].
 17. Polozhennia pro poriadok zdiisnennia analizu finansovoho stanu pidpriemstv, shcho pidliahaiut pryvatyzatsii [Regulations on the procedure for analyzing the financial condition of enterprises subject to privatization] nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy ta Fondu derzhavnoho maina Ukrainy – order of the Ministry of Finance of Ukraine and the State Property Fund, vid 26.01.2001 No 49/121. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01#Text> [in Ukrainian].
 18. Metodychni rekomendatsii po analizu finansovo-hospodarskoho stanu pidpriemstv ta orhanizatsii [Methodological recommendations for analyzing the financial and

economic condition of enterprises and organizations]. Lyst derzhavnoi podatkovoi administratsii Ukrainy – Letter of the State Tax Administration of Ukraine No 759/10/20-2117 vid 27.01.1998. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2117225-98#Text> [in Ukrainian].

Статтю отримано 1 жовтня 2022 р.

Article received October 1, 2022

UDC 365:[005.33+33.053]

JEL classification: R21, C69

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.113>

Lyudmyla ALEKSEYENKO,

D.Sc. (Economics), Professor,

Head of the Department of Management and Administration,
Ivano-Frankivsk Education and Research Institute of Management
of the Western Ukrainian National University,

32 Dniesterska Str., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine,

e-mail: l.alekseienko@wunu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-4840-0188

Olga KOSOVYCH,

D.Sc. (Filologic), Professor,

Head of the Department of Romanic and German Philology,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,

2 Maxyma Kryvonosa Str., Ternopil, 46027, Ukraine,

e-mail: kosovych.olga@tnpu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-1651-9769

Stepan BABII,

Senior Lecturer of the Department of Economic
Cybernetics and Informatics,

West Ukrainian National University,

11 Lvivska Str., Ternopil, 46009, Ukraine,

e-mail: sbabii@wunu.edu.ua

FINANCING AFFORDABLE HOUSING FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS USING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

Alekseenko, L., Kosovych, O., Babii, S. (2022). Finansuvannya dostupnoho zhytla dlia vnutrishno peremishchenykh osib z vykorystanniam informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Financing affordable housing for internally displaced persons using information and communication technologies]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 4, 113-130. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.113>

Алексєєнко Л., Косович О., Бабій С. Фінансування доступного житла для внутрішньо переміщених осіб з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. *Вісник Економіки*. 2022. 4. С. 113-130. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.113>

Abstract

Introduction. *The study of scientific and methodological approaches to financing affordable housing in the context of the ongoing armed aggression should contribute to the*

© Lyudmyla Alekseenko, Olga Kosovych, Stepan Babii, 2022.

implementation of an effective economic policy to consolidate the efforts of public authorities, business, the public sector, charitable and volunteer organizations, international donors to solve the problems of internally displaced persons. In our country, the accommodation of IDPs in the places of resettlement was considered as a temporary need and was carried out with the belief that the military conflict is a small-scale phenomenon, so it was generally limited to state assistance for rental housing and settlement in modular towns. Most of the measures taken by the state so far are reactive measures that do not correspond to the current situation of geopolitical confrontation. The study of theoretical and empirical aspects of the implementation of state and regional programs of the so-called “sustainable settlement” requires the development of the affordable housing segment with the involvement of market, state and mixed financing mechanisms.

The purpose of the study is to substantiate the theoretical concept and methodological provisions for assessing the organizational and legal framework for financing affordable housing for internally displaced persons using information and communication technologies.

The research methods are based on theoretical generalization, systematization, dialectical method of scientific knowledge of economic phenomena and migration processes, which made it possible to reveal the problems of market, state and mixed mechanisms of financing the development of the affordable housing market for internally displaced persons, to develop an information system of economic and legal principles of functioning of the investment and construction consortium, which provides the use of several scenarios for the formation of the structure of sources of financing of the project for affordable housing and, accordingly, minimizes crisis situations.

The results. The methodological foundations of market, state and mixed financing mechanisms for the development of the affordable housing market in the post-war period have been studied. The peculiarities of the national program for providing affordable housing for internally displaced persons were analyzed and its strategic directions were determined, taking into account the possibilities of donor support. The expediency and conditions for creating an investment and construction consortium involving legal entities, individuals, non-profit organizations and public entities are substantiated and an information system is developed. Attention is focused on the peculiarities of coordination of cooperation between state and non-governmental institutions, simplification of the provision of public administrative services for IDPs, attraction of funds from international donors for the implementation of integration projects of affordable housing for IDPs.

Prospects. It is important to focus further research on increasing the efficiency of financing the integration projects of affordable housing and the construction of specialized social villages, taking into account the structural features adapted for the residence of families that include persons with disabilities as a result of the war.

Keywords: migration, development institute, financing, sustainable resettlement, affordable housing, internally displaced persons (IDPs), scenario approach, information and communication technologies.

Formulas: 0, fig.: 3, tab.: 1, bibl.: 25.

JEL classification: R21, C69

Statement of the problem. The efficiency of functioning of one of the most capital-intensive markets in the world – the residential real estate market - is conditioned by the mechanism of its financing, which allows to unite the interests of the state, the private sector and citizens in order to improve the living conditions of the latter; to expand sources of attracting financial resources to intensify the construction and reconstruction of residential real estate; to intensify the development of housing construction, in particular affordable (social) housing. This mechanism includes sources, forms, directions and models of financing the development of the affordable housing market and requires the definition of forms of financial methods, financial leverage, financial instruments, as well as interested financial institutions.

In the conditions of military aggression and geopolitical confrontations, the solution to the housing issue is overdue in Ukrainian society. IMF Managing Director Kristalina Georgieva in the work «Navigating A More Fragile World» (2022) recognizes that the world is experiencing a fundamental shift in the global economy: from a relatively predictable world (with rules of international economic cooperation, low interest rates, low inflation) to a world that characterized by greater instability (high uncertainty, economic volatility, destructive natural disasters) [1].

The problem of the gradual attraction of funds from international donors for the implementation of integration projects of affordable housing for internally displaced persons is becoming more relevant - since without their participation such large-scale projects simply will not be implemented. In this context, it is worth noting that in many sectors of the economy of the world there is an increase in the priorities and level of social responsibility, management of corporate social programs of economic agents, society and the state for the development of the social partnership. The main motives that activate the social responsibility of companies and top managers include both improving the image and winning a tender or competition, entering new markets.

The International Finance Corporation (IFC), a division of the World Bank Group, is the largest global development institution focused on the private sector in emerging markets. One of the main areas of the IFC 3.0 Strategy is the creation of markets, and within this strategy, the IFC is actively working «ahead of the curve», joining the development of projects to provide investment opportunities, including the creation of markets that did not previously exist [2]. In 2022, the volume of investments made by IFC amounted to 32.8 billion US dollars.

IFC Regional Director for Europe Alfonso Garcia Mora recognizes that the war leads to significant economic losses in Europe, so the key task for IFC will be to increase efforts to engage with all stakeholders, including the private sector, government and partners [3]. This approach helps to develop the private sector in developing countries and implement investment-attractive projects that have both sufficient financial support and business prospects to attract foreign investors.

Analysis of the latest research. The vector nature of scientific research is based on the formation of the newest paradigm of digitization in the social space (Geets V.) [4, p. 3–28], regulatory and legal regulation, and self-regulation of housing relations (Avramova O.) [5], the transformation of society and housing provision of the population [6], determination of youth housing policy trends (Bodnaruk I., Voronkova T., Koshelenko O.) [7, p. 78–90; 8], as

well as prioritization of investments in affordable housing for internally displaced persons (Tulai O., Petrusenko Y., Kuznetsov A., Derkash J.) [9, p. 101-113].

The IMF Managing Director admits that in 2022 a series of upheavals, including a senseless war, will completely change the picture of the economy and lead to a new stage in migration processes [1]. In the science of migration research, a detailed comparative analysis of the international and national regulatory framework in the field of ensuring the constitutional and legal status of displaced persons (O. Rogovenko, T. Tsimbalisty, A. Blashchak), as well as technological changes in the economy as a result of migration processes (Imbert Clement, Marlon Seror, Yifan Zhang, Yanos Zylberberg) [10, p. 182-187; 11, p. 126-130; 12]. Ernst Georg Ravenstein (1885) first identified eleven hypotheses of internal migration, which form the basis for most modern migration studies [13]. In the conditions of the deterioration of the economic situation, scientists Andersen Steffen, Cristian Badarinza, Lu Liu, Julie Marx, and Tarun Ramadorai emphasize changes in the adoption of financial decisions by households about the purchase of housing [14, p. 3398-3440]. Despite the fairly thorough scientific works on the researched topic, there are several of issues that require in-depth research, in particular, determining the place and role of housing in the hierarchy of needs of internally displaced persons and financing affordable housing in the post-war period.

The purpose of the study is to determine the theoretical concept and methodological provisions assessing the organizational and legal basis of financing affordable housing for internally displaced persons using information and communication technologies.

The set goal determines the solution of the following tasks:

- to review the methodological principles of market, state and mixed mechanisms of financing the development of the affordable housing market;
- to analyze the features of the national program for providing affordable housing for IDPs and determine its strategic directions, taking into account the possibilities of donor support;
- to describe the activities of the investment and construction consortium involving legal entities, individuals, non-profit organizations and public entities and the conditions of participation of consortium members in affordable housing programs;
- to identify economic and legal mechanisms for coordination between state and non-state institutions, simplification of public administrative services for IDPs, attraction of funds from international donors for the implementation of integration projects of affordable housing for IDPs.

Summary of the main material. To implement integration projects of affordable housing for IDPs, it is necessary to develop mechanisms for attracting funds from international donors. An important area of IFC's activities under Strategy 3.0 is mobilizing large amounts of private capital for the development of low-income countries and countries with instability and conflict. IFC prioritizes high-impact projects that help regions focus on key areas ranging from green recovery and innovation to digital technology and financial inclusion. The IFC's "Operational Guidelines for Managing Impact Investments" help to formulate a common standard for investments aimed at both profit and projected positive economic, social or environmental impact.

Since 24 February 2022, one-third of Ukraine's population has had to leave their homes due to military insecurity and infrastructure destruction. According to the Rapid Damage and Recovery Needs Assessment Report prepared by the World Bank, the European Commission and the Government of Ukraine, the total amount of damage to the housing sector is estimated at USD 39.2 billion as of June 1; recovery and reconstruction needs reach USD 69 billion (almost USD 33 billion is needed immediately) [15]. We share the view that the opportunity to get their own housing in the future will increase the level of protection of the population, which will encourage young people to live and work in Ukraine [7, p. 78].

Ukraine has a clearly expressed mixed mechanism of financial support for the development of the affordable housing market. In terms of the choice of financial methods, special attention should be paid to the form of expression of financial relations, which determines the specific ways of formation and use of lending, budget financing and self-financing. Therefore, there are market, state and mixed mechanisms for financing the development of the affordable housing market.

Under the first type of mechanism, the basis for financing housing construction is the funds of economic agents and the population attracted for investment purposes. This form of financial support prevails in highly developed countries due to the formed middle class, stable banking system, developed housing mortgage lending markets and mortgage-backed securities. At the same time, we emphasize that despite the market mechanism for solving the housing problem, it is also subject to economic and administrative regulation and supervision.

The state mechanism for financing the development of the residential real estate market involves the attraction of budgetary and extra-budgetary resources to solve the housing problem in society. At the same time, given their limited nature, it cannot be dominant in any economic system. That is why most models of financing of housing systems are determined by a combination of market and state types of financial support and are of mixed type. It has quite practical application, and does not exclude public or private participation in the development of the residential real estate market.

The mixed mechanism of financial support for the development of the residential real estate market is most clearly manifested in conditions of financial stability, when the implementation of aggressive deposit policy by banks led to an excess of liquidity in the banking system, so banks were interested in the implementation of long-term mortgage housing programs. Instead, in the context of financial instability, many banks suspended their residential mortgage lending programs, which partially contributed to the monopolization of the mortgage market.

Migration is an object of interdisciplinary research (political science, economics, sociology), as well as state and interstate regulation [13]. In economic science, depending on how citizens are involved in the resettlement process, three types of migration are distinguished: voluntary, forced, and forced migration. This is due to the threat to life, war, political persecution, etc. O. Protsenko identifies two main invariable criteria that characterize internal displacement: involuntary nature of movement; migration of internally displaced persons within national borders [16, p. 49]. We believe that in most cases economic reasons for migration are decisive.

In the context of our study of internal displacement by the principles of the United Nations, internally displaced persons are defined as persons who have been forced to flee their homes or places of habitual residence as a result of, or to avoid, human rights violations and the consequences of armed conflict. We share the point of view that the modern doctrine of human rights does not provide for the priority of any of the rights, but from the point of view of theoretical research, the right to freedom of movement as a natural and inalienable human right acts as an indicator of human freedom [17, p. 8].

Affordable and even temporarily free housing will be critical for post-war Ukraine [18]. Accordingly, there will be a need for rapid development and construction of housing after the end of hostilities. This will require the improvement of housing legislation, taking into account the recodification of civil legislation. The outlined issues will concern not only citizens who lost their homes, but also those who decide to stay in the western part of Ukraine. O. Avramova (2021) recognizes that the constant updating of housing legislation leads to a certain branching of the actual existing housing relations and their regulatory regulation, in particular, when adopting regulations, international human rights standards and the principles of constitutional norms are not always taken into account [5, p. 252].

IFC has advantages in working with the private sector in the world's «most challenging markets,» including a track record of innovation, the ability to influence globally, and the determination to make a significant development impact. IFC financial analysts note that in order to ensure the rapid provision of affordable housing, it is necessary to develop a “value creation algorithm”: a favorable regulatory environment (simplified and transparent process of acquiring or allocating land, obtaining construction permits); functional supply chains; affordable investment and financial instruments for developers, construction companies), end users who will rent or buy accommodation.

IFC in Europe pays attention to sustainability and inclusion, preservation and creation of new jobs, increasing the sustainability of sustainable ways of economic revival after armed conflict. In this context, the development of a national program to provide affordable housing for IDPs should include three strategic directions, taking into account the possibilities of donor support:

1. Short-term temporary accommodation program until the end of hostilities. Creation of a single platform for monitoring and collecting data on the situation with IDPs [19], informing about the situation in the affordable housing market. Permanent and public disclosure of information on the availability of temporary housing for IDPs. To make housing for displaced persons comfortable and safe, the partners agreed on a set of criteria to be applied to the selection of buildings (quality connection to engineering systems, proximity to social infrastructure, including public transport, schools, and medical facilities).

2. Medium-term program with the prospect of safe return. It is necessary to take into account the intactness of infrastructure and housing, which increases the opportunities for safe return. IFC is finalizing the Ukraine War Response Platform, which will support projects with blended financing. Priority investments will be directed to support displaced persons, preservation of businesses, affected municipalities, and infrastructure (logistics, energy).

3. Long-term integration program in the places of resettlement. In the first stage, it is important to develop collective centers where IDPs can stay until they receive permanent housing.

The second and third stages necessitate the development of differentiated approaches and conceptual programs to provide permanent housing. In the context of migration, it is important to assess the components of housing conditions of the population, taking into account socio-demographic processes. It should be noted that in the process of increasing the rate of construction in developed countries and due to migration processes in 2020, there were 1.7 people per dwelling in developed countries and 3.4 people in all countries [6, p. 50].

That is why there is a need to develop a new concept for the formation of financial and credit instruments and a mechanism for financing the development of the affordable housing market, which will be based on the implementation of the housing doctrine, taking into account the interests of all participants in the housing construction process. They should be based on the market principles of financing at the expense of citizens' funds, long-term mortgage loans and investment resources of business entities with the state support of the most vulnerable segments of the population.

Since Ukraine has formed a mixed mechanism for financing the affordable housing market, one of the forms of such cooperation and as an alternative to financing the construction of residential real estate is the creation of investment and construction consortia (ICC). Their activities in the markets of affordable housing and mortgage lending contribute to solving not only the issue of housing provision for the country's population - but also to expanding the capacity of the financial market, diversifying its institutional structure and financial instruments. From the point of view of the formation of the affordable housing market, it creates mechanisms for reducing the cost of borrowed resources, forms and balances the interests of mortgage market participants, ensures the achievement of socio-economic effect in the process of consumption by market participants of the relevant mortgage housing product.

The main participants of the investment and construction consortium, in addition to legal entities and individuals, are also non-profit organizations and public institutions, in particular, IFC partners, whose functioning is carried out according to the table. 1 economic and legal principles.

Table 1

Economic and legal principles of the operation of the investment and construction consortium

1.	Consortium members:	
1.1.	Legal entities	- have the legal capacity from the moment of the establishment (state registration) by the procedure established by law, and are free to carry out any activity not prohibited by law, including merging with other legal entities on a contractual basis. To carry out certain types of activities, banks (financial institutions) require a special permit (license);
1.2.	Individuals	- may be members of consortia established both on a contractual and non-contractual basis. If the consortium is formed based on an agreement and its ultimate goal is investment, individuals receive the status of investors;

continuation of Table 1

1.3.	Non-commercial organizations	- may be members of consortia established both on a contractual and non-contractual basis. If the consortium is formed based on an agreement and its ultimate goal is an investment, individuals receive the status of investors;
1.4.	Public formations	- municipal entities, regions, cities, towns, and others.
2.	Economic and legal principles of the consortium:	
2.1.	- non-permanent nature of functioning based on contractual relations;	
2.2.	- implementation of management taking into account the peculiarities of integral and local connections of participants;	
2.3.	- relations between partners and other interested economic agents through agreements, contracts, and mutual ownership of property.	
3.	Conditions necessary for the conclusion of the contract:	
3.1.	- define the subject of the strategic partnership agreement - the intention of the parties to become strategic partners, form a consortium, cooperate and coordinate their activities to achieve results;	
3.2.	- formulate the purpose and scope of the consortium, in which the cooperation is carried out;	
3.3.	- to coordinate property management operations, and movement of financial and material resources.	
4.	Coordination Council:	
4.1.	- ensures the selection of project implementers by the priorities of the program;	
4.2.	- considers the results of the examination of the content and cost of projects and activities proposed for the implementation of the program;	
4.3.	- determines the amount of program funding within program activities;	
4.4.	- develops mechanisms for the concentration of resources necessary for the implementation of the program;	
4.5.	- contributes to the development of the material and technical base of construction organizations that are part of the consortium;	
4.6.	- makes decisions on conducting inspections of the implementation of program measures and targeted use of funds;	
4.7.	- identifies organizational and technical problems in the process of project implementation.	

The developed information system, the interface of which is shown in Fig. 1-3.

Fig. 1. The main menu of the system

Source: created by the authors.

Fig. 2. Consortium participants' menu

Source: created by the authors.

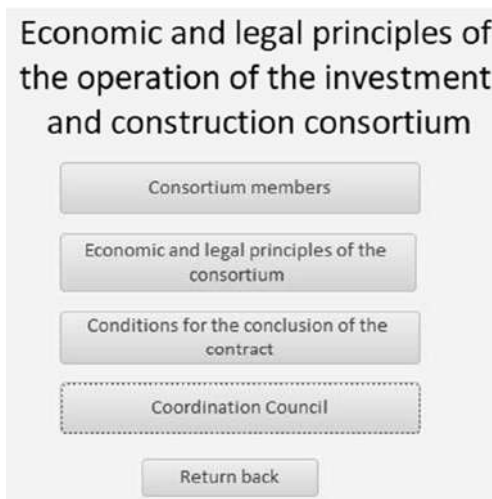

Fig. 3. Menu of the economic and legal principles of the consortium

Source: created by the authors.

A systematic approach to determining the optimal structure of sources of financing for affordable housing programs using the developed information system provides for the possibility of using calculations for scenario analysis by the investment and construction consortium. V. Heyets recognizes that in the practice of financing and investment management, algorithmization of decision-making based on the use of large databases will be increasingly used, so the so-called "weapon of mathematical destruction" is used to process these data [4, p. 3-28]. This makes it possible to lay down and realize the interest of those who collect and process data to achieve certain goals.

Scenario analysis allows to form of the optimal structure of sources of financing of programs: based on the definition of various criteria used in the design (maximization of cash flows, maximization of project efficiency, project management, minimization of the

weighted average cost of construction financing sources); to eliminate crises situations, several scenarios for the formation of the structure of project financing sources are developed; the effect of project implementation with different structure of financing sources is calculated.

The choice of sources of financing for affordable housing should take into account various factors: the cost of attracted capital, the efficiency of return on it; the ratio of own and borrowed capital to determine the level of financial independence; risks arising from the use of various sources of financing, as well as the mismatch of economic interests of both participants in the investment and construction consortium and private investors.

The recovery of Ukraine will depend on solving the problem of housing deficit. The Cabinet of Ministers is guided by the Ukrainian wisdom “Your home is where they think of you”, so it is developing an effective tool to overcome the housing crisis - the Affordable Mortgage Program [20]. The program started on October 1, 2022, and in its content, it has special conditions for four categories of persons: contract servicemen, employees of the security and defense of the state; medical workers; teachers and pedagogical workers; scientists. Terms of the “Affordable Mortgage” program: mortgage rate – 3%; loan term – 20 years; down payment – 20% of the amount for housing.

When an investment and construction consortium chooses investment attractive affordable housing programs, it is advisable to take into account the economic reliability of the bank that will be involved in the mortgage lending process. It is necessary to evaluate its strategic guidelines for priority areas of development; financial potential; positioning of the bank in the financial market; guaranteeing financial security; efficiency of risk management and marketing policy.

Since July 29, 2022, the Public Joint Stock Company “State Savings Bank of Ukraine” has also resumed the provision of mortgage loans and three housing lending programs are available to citizens: the program “Of course, convenient” provides for the provision of a loan for secondary real estate, the rate is from 14.5%; the program “Consumer mortgage loan” provides for the allocation of a loan for the purchase of primary housing secured by a secondary one; the state program “Affordable Mortgage 7%” is designed exclusively for citizens who meet its requirements [21].

Special attention should be paid to the provision of interest-free long-term targeted loans for IDPs; the possibility of deferring payments on loans taken earlier. The IMF recognizes that high-interest rates constrain domestic demand, including in housing markets [1]. It should be noted that it is required to pay a mortgage during wartime according to the current legislation. The bank member of the investment and construction consortium in conditions of financial uncertainty should optimize the liberalization of lending conditions for customers. If in conditions of financial stability, the bank could issue residential mortgage loans in the amount of not more than 80% of the cost of housing, then in conditions of instability it should revise residential mortgage programs to increase the down payment of customers. At the same time, it is advisable to unify the number of documents that the borrower can use to confirm the sources of income, as well as to limit the number of borrowers for one mortgage loan - there should be no more than three of them. Also, the participating bank should use special program «Express Mortgage», which provides for consideration of the loan application secured by the owned real estate during the day.

Taking into account the fact that financial support for the development of residential real estate with the participation of the investment and construction consortium will be mainly at the expense of residential mortgage lending, which is associated with technological financial flows, the problem of securing the mortgage with real estate; pledge of property and/or mortgage of property rights to real estate that will become the property of the mortgagor; surety of the other spouse of the borrower; surety of another individual; deposit guarantee remains for the ECC.

In order to solve this problem, it is advisable for the investment and construction consortium to develop a mortgage savings program «Mortgage Housing Savings», which will provide for a potential borrower to make a deposit in a bank-participant of the Engineering and Construction Company for a period of at least 14 months with the possibility of prolongation and mandatory monthly replenishment (excluding interest accrued on this deposit) in the amount not less than the planned monthly mortgage payment. At the same time, the smallest amount of monthly replenishment of the deposit account during the previous 6 months is accepted by the bank to calculate the total net income and is taken into account when assessing the financial condition of the borrower.

To fully ensure the process of providing affordable housing, it is necessary to establish economic and legal mechanisms for:

1. Coordination of actions between state and non-state institutions. This should take into account the forecasts of the International Monetary Fund (2022), which recognizes that risks to financial stability are growing: rapid and disorderly revaluation of assets may be exacerbated by existing vulnerabilities, including high sovereign debt and liquidity concerns in key segments of the financial market and housing [1].

2. Simplification of public administrative services for IDPs (registration of property rights) [22; 23; 24; 25, p. 6-11]. All ethical problems that in the pre-war period were associated with the functioning of the affordable housing market (unfinished and unfinished housing in the primary real estate market, double sales of real estate) should be resolved in the legal status, in particular, the financial responsibility of developers and market participants should be clearly defined.

3. Attracting funds from international donors to implement integration projects of affordable housing for IDPs. According to a study by the International Organization for Migration, as of August 23, 2022, the number of internally displaced persons has increased and amounts to 6.9 million people. Almost 44% of internally displaced persons of working age are currently not receiving income; only one-third of respondents named salary as their main source of income after displacement, and 24% said they rely on state support. It should be noted that in the situation with Ukraine, without attracting donor funds, such projects simply will not be implemented. To increase the effectiveness of investments, IFC has developed an impact assessment system, the Impact Assessment, and Monitoring System, which allows for assessing the effectiveness of social projects based on both their expected development results and their impact on the formation of markets, including affordable housing.

Conclusions and prospects for further research. In the context of a large-scale war, citizens who defended the independence, sovereignty, and territorial integrity of Ukraine should have the priority right to receive housing or monetary compensation for adequate

housing. Firstly, the problem of affordable housing and its financing for internally displaced persons should be solved with the involvement of commissioned residential buildings in the primary and secondary real estate market, as well as with investment in housing construction. Secondly, to quickly provide affordable housing, it is necessary to develop a national algorithm for value creation: a favorable regulatory environment; functional supply chains; affordable investment, and financial instruments for developers, construction companies, as well as end users who will rent or buy housing. Thirdly, the effective functioning of investment and construction consortia will ensure the growth of the volume of affordable housing commissioned and the level of housing provision, reducing the cost of built housing through the initial allocation of capital in the production process without the additional attraction of credit resources. Additional provision of state guarantees for insurance of risks of participation in such construction, as well as tax benefits and targeted subsidies will only make participation in the investment and construction consortium more attractive for investors.

The development of a new concept for the formation of financial and credit instruments and a mechanism for financing the affordable housing market should be based on the implementation of the housing doctrine by architects and builders, taking into account the interests of participants in hostilities. When choosing market principles of financing, state investment support for the most vulnerable groups of the population should be legally enshrined. It is important to focus further research on improving the efficiency of financing integration projects of affordable housing and the construction of specialized social settlements, taking into account the design features adapted for families with war-related disabilities. The desire to create a modern, individual and comfortable living space for internally displaced persons and combatants should modernize approaches to typical (standard) housing with typical (standard) conditions.

Література

1. Kristalina Georgieva. Navigating A More Fragile World. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/10/06/sp-2022-annual-meetings-curtain-raiser>.
2. IFC/MIGA Independent Accountability Mechanism (CAO) Policy. URL: <https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/d3e7f1c4-fd6b-40fd-ae76-fb028916611d/IFC-MIGA-Independent-Accountability-Mechanism-CAO-Policy.pdf?MOD=AJPERES&CVID=nFDGwP2>.
3. Response to War in Ukraine Key Focus Area for IFC's New Regional Director for Europe. URL: <https://pressroom.ifc.org/all/pages/PressDetail.aspx?ID=27208>.
4. Геєць В. М. Соціальна реальність у цифровому просторі. *Економіка України*. 2022. № 1. С. 3–28. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.01.003>
5. Аврамова О. Є. Теоретичні засади приватно-правового регулювання житлових відносин в Україні: моногр. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 426 с.
6. Житлові умови населення: чинники, сучасний стан і політика регулювання. Л. М. Черенько, С. В. Полякова, В. С. Шишкін, В. С. Заяць, Ю. Л. Когатько, О. А. Васильєв, А. Г. Реут, Ю. А. Клименко, Т. В. Новосільська; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. Електронне видання. Київ, 2020.

-
7. Боднарчук І. Л. Особливості та проблеми реалізації програм державного молодіжного житлового кредитування в Україні. *Український соціум*. 2020. № 3 (74). С. 78–90.
 8. Воронкова Т. Є., Кошеленко О. А. Проблеми та перспективи доступного житла для молоді в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.10.67>. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6626>
 9. Alekseyenko L., Tulai O., Petrushenko Y., Kuznietsov A., Derkash Ju. Affordable housing for internally displaced persons: the priorities for investment and development in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 2021. No 18 (1). P. 101-113. DOI: [https://doi.org/10.21511/imfi.18\(1\).2021.09](https://doi.org/10.21511/imfi.18(1).2021.09).
 10. Роговенко О. В. Аналіз міжнародних правових стандартів та національного законодавства у сфері забезпечення конституційного статусу переміщених осіб. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 82 / редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2019. С. 182-187.
 11. Цимбалістий Т., Блащак А. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4 (20). С. 126-130.
 12. Imbert Clement, Marlon Seror, Yifan Zhang, Yanos Zylberberg. Migrants and Firms: Evidence from China. *American Economic Review*, 2022. No 112 (6), 1885-1914. DOI: <https://doi.org/10.1257/aer.20191234>.
 13. Ravenstein E. G. The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*. Vol. 48. 2. 1885. P. 167-235. URL: <https://rss.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.2307/2979181>
 14. Andersen, Steffen, Cristian Badarinza, Lu Liu, Julie Marx, and Tarun Ramadorai. 2022. Reference Dependence in the Housing Market. *American Economic Review*, 112 (10), 3398-3440. DOI: <https://doi.org/10.1257/aer.20191766>
 15. IFC and EU to Provide 25 Million in Grants to Help Ukrainian Cities Offer Quality Housing to Internally Displaced People. URL: <https://pressroom.ifc.org/all/pages/PressDetail.aspx?ID=27212>
 16. Проценко О. О. «Внутрішньо переміщені особи» як категорія теоретизування та соціальної практики. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2018. Т. 21. № 4. С. 47-55.
 17. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти [С. Б. Булеца, О. І. Котляр, Я. В. Лазур та ін.]; за заг. ред.: д-ра юрид. наук, проф. О. Я. Рогача; д-ра юрид. наук, проф. М. В. Савчина; к.ю.н., доц. М. В. Менджул. Ужгород: ПІК-У, 2017. 348 с.
 18. Prerequisites for post-war rebuilding of Ukraine housing and construction sector. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/news/08-11-22/>
 19. Мінсоцполітики підключено до Єдиної інформаційної системи соціальної сфери всі регіони України для надання соціальних послуг ВПО. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22268.html>
 20. Доступна іпотека: як програма допоможе вирішити «квартирне питання». URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/16/690445/>

21. Публічне акціонерне товариство «Державний ощадний банк України». URL: <https://www.oschadbank.ua/credit/ipoteka7>
22. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України № 1706-VII від 20.10.2014 року. Дата оновлення: 21.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
23. Успіхи та досягнення при спільній роботі НААУ з проектом Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень». URL: <https://unba.org.ua/news/print/6282-uspіhi-ta-dosyagnennya-pri-spil-nij-roboti-naau-z-proektom-radi-evropi-vnutrishne-peremishennya-v-ukraini-rozrobka-trivalih-rishen.html>
24. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1364-р. від 28.10.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-%D1%80>
25. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2015. Т. 18. № 8. С. 6-11.

References

1. Georgieva, K. (2022). Navigating A More Fragile World. Retrieved from: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/10/06/sp-2022-annual-meetings-curtain-raiser> [in English].
2. IFC/MIGA Independent Accountability Mechanism (CAO) Policy. Retrieved from: <https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/d3e7f1c4-fd6b-40fd-ae76-fb028916611d/IFC-MIGA-Independent-Accountability-Mechanism-CAO-Policy.pdf?MOD=AJPERES&CVID=nFDGwP2> [in English].
3. Response to War in Ukraine Key Focus Area for IFC's New Regional Director for Europe. Retrieved from: <https://pressroom.ifc.org/all/pages/PressDetail.aspx?ID=27208> [in English].
4. Heiets, V. M. (2022). Sotsialna realnist u tsyfrovomu prostori. [Social reality in the digital space]. *Ekonomika Ukrainy - Ukraine economy*, 1, 3–28. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.01.003> [in Ukrainian].
5. Avramova, O, Ye. Teoretychni zasady pryvatno-pravovoho rehulivannia zhytlovykh vidnosyn v Ukraini [Theoretical foundations of private law regulation of residential relations in Ukraine]: monogr. Ternopil: ZUNU, 2021. 426 p. [in Ukrainian].
6. Zhytlovi umovy naselennia: chynnyky, suchasnyi stan i polityka rehulivannia. [Living conditions of the population: factors, current state and regulation policy] / L, M, Cherenko, S,V, Poliakova, V, S, Shyshkin, V, S, Zaiats, Yu, L, Kohatko, O, A, Vasyliiev, A, H, Reut, Yu, A, Klymenko, T, V, Novosilska; Nats. akad. nauk. Ukr., In-t demohr. ta sots. doslidzh. im. M, V, Ptukhy. Elektronne vydannia. Kyiv, 2020 [in Ukrainian].
7. Bodnaruk, I. L. (2018). Osoblyvosti ta problemy realizatsii prohram derzhavnogo molodizhnogo zhytloвого kredytuvannia v Ukraini. [Peculiarities and problems of

-
- implementation of state youth housing lending programs in Ukraine]. *Ukrainskyi sotsium - Ukrainian society*, 3 (74), 78–90 [in Ukrainian].
8. Voronkova, T. Ye., Koshelenko, O. A. (2018). Problemy ta perspektyvy dostupnoho zhytla dlia molodi v Ukraini. [Problems and prospects of affordable housing for young people in Ukraine]. *Efektivna ekonomika. [Efficient economy]*, 10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.10.67>. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6626> [in Ukrainian].
 9. Alekseyenko, L., Tulai, O., Petrushenko, Yu., Kuznietsov, A., and Derkash, Ju. (2021). Affordable housing for internally displaced persons: The priorities for investment and development in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*, 18 (1), 101-113 [in English].
 10. Rohovenko, O. V. (2019). Analiz mizhnarodnykh pravovykh standartiv ta natsionalnoho zakonodavstva u sferi zabezpechennia konstytutsiinoho statusu peremishchenykh osib. [Analysis of international legal standards and national legislation in the field of ensuring the constitutional status of displaced persons]. *Aktualni problemy derzhavy i prava: zb. nauk. pr. / redkol.: V. V. Zavalniuk (holov. red.) ta in. Odesa : Helvetyka. [Actual problems of the state and law: coll. of science pr. / editor: V. V. Zavalnyuk (chief editor) and others. Odesa: Helvetica]*, 82, 182-187 [in Ukrainian].
 11. Tsymbalistyi, T., Blashchak, A. (2019). Pravovyi status vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini. [Legal status of internally displaced persons in Ukraine]. *Aktualni problemy pravoznavstva - Actual problems of jurisprudence*, 4 (20), 126-130 [in Ukrainian].
 12. Imbert Clement, Marlon Seror, Yifan Zhang, Yanos Zylberberg (2022). Migrants and Firms: Evidence from China. *American Economic Review*, 112 (6), 1885-1914. DOI: <https://doi.org/10.1257/aer.20191234> [in English].
 13. Ravenstein E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*. Vol. 48. 2. P. 167-235. Retrieved from <https://rss.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.2307/2979181> [in English].
 14. Andersen, Steffen, Cristian Badarinza, Lu Liu, Julie Marx, and Tarun Ramadorai (2022). Reference Dependence in the Housing Market. *American Economic Review*, 112 (10), 3398-3440. DOI: <https://doi.org/10.1257/aer.20191766> [in English].
 15. IFC and EU to Provide 25 Million in Grants to Help Ukrainian Cities Offer Quality Housing to Internally Displaced People. Retrieved from: <https://pressroom.ifc.org/all/pages/PressDetail.aspx?ID=27212> [in English].
 16. Protsenko, O. O. (2018). "Vnutrishno peremishcheni osoby" yak katehoriia teoretyzuvannia ta sotsialnoi praktyky ["Internally displaced persons" as a category of theorizing and social practice]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh "Hrani" - Scientific-theoretical almanac "Edges"*. T. 21. No 4. P. 47-55 [in Ukrainian].
 17. Mekhanizm zabezpechennia prav vnutrishno peremishchenykh osib: natsionalnyi ta mizhnarodnyi aspekty [The mechanism for ensuring the rights of internally displaced persons: national and international aspects] [S. B. Buletsa, O. I. Kotliar, Ya.V. Lazur ta in.; za zah. red.: d-ra yuryd. nauk, prof. O. Ia. Rohacha; d-ra yuryd.

- nauk, prof. M. V. Savchyna; k.i.u.n., dots. M. V. Mendzhul. Uzhhorod: RIK-U, 2017. 348 p. [in Ukrainian].
18. Prerequisites for post-war rebuilding of Ukraine housing and construction sector. Retrieved from: <https://ukraineinvest.gov.ua/news/08-11-22/> [in English].
 19. Minsotspolityky pidkliucheno do Yednoi informatsiinoi systemy sotsialnoi sfery vsi rehiony Ukrainy dlia nadannia sotsialnykh posluh VPO. [All regions of Ukraine are connected to the Unified Information System of the Social Sphere of the Ministry of Social Policy for the provision of social services to IDPs]. Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/news/22268.html> [in Ukrainian].
 20. Dostupna ipoteka: yak prohrama dopomozhe vyrishyty "kvartyrne pytannia" [Affordable mortgage: how the program will help solve the "apartment issue"]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/16/690445/> [in Ukrainian].
 21. Publichne aktsionerne tovarystvo "Derzhavnyi oshchadnyi bank Ukrainy" [Public joint-stock company "State Savings Bank of Ukraine"]. Retrieved from: <https://www.oschadbank.ua/credit/ipoteka7> [in Ukrainian].
 22. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib: Zakon Ukrainy № 1706-VII vid 20.10.2014 roku. Data onovlennia: 21.09.2022 [On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons: Law of Ukraine № 1706-VII of October 20, 2014. Update date: September 21, 2022]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [in Ukrainian].
 23. Uspikhy ta dosiahnennia pry spilnii roboti NAAU z proiektom Rady Yevropy "Vnutrishnie peremishchennia v Ukraini: rozrobka tryvalykh rishen". [Successes and achievements in the joint work of NAAU with the Council of Europe project "Internal displacement in Ukraine: development of lasting solutions"]. Retrieved from: <https://unba.org.ua/news/print/6282-uspikhy-ta-dosyagnennya-pri-spil-nij-roboti-naau-z-proiektom-radi-evropi-vnutrishne-peremishchennia-v-ukraini-rozrobka-trivalih-rishen.html> [in Ukrainian].
 24. Pro skhvalennia Stratehii intehratsii vnutrishno peremishchenykh osib ta vprovadzhennia serednostrokovykh rishen shchodo vnutrishnoho peremishchennia na period do 2024 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1364-r. vid 28.10.2021 roku [On the approval of the Strategy for the Integration of Internally Displaced Persons and the Implementation of Medium-Term Decisions on Internal Displacement for the Period Until 2024: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, № 1364-r. of October 28, 2021]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-%D1%80> [in Ukrainian].
 25. Malykha, M. I. (2015). Do problemy sutnosti poniattia «vnutrishno peremishcheni osoby»: derzhavna polityka ta rehionalna praktyka [To the problem of the essence of the concept of "internally displaced persons": state policy and regional practice]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh "Hrani" - Scientific-theoretical almanac "Edges"*. T. 18. No 8. P. 6-11 [in Ukrainian].

Людмила АЛЕКСЕЄНКО,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри управління та адміністрування,
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Західноукраїнського національного університету,
вул. Дністровська, 32, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна,
e-mail: l.alekseienko@wunu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4840-0188>

Ольга КОСОВИЧ,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри романо-германської філології,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027, Україна,
e-mail: kosovych.olga@tnpu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1651-9769>

Степан БАБІЙ,
старший викладач кафедри
економічної кібернетики та інформатики,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: sbabii@wunu.edu.ua

ФІНАНСУВАННЯ ДОСТУПНОГО ЖИТЛА ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація

Вступ. Дослідження науково-методичних підходів фінансування доступного житла в умовах триваючої збройної агресії має сприяти проведенню дієвої економічної політики щодо консолідації зусиль органів державної влади, бізнесу, громадського сектору, благодійних та волонтерських організацій, міжнародних донорів для розв'язання проблем внутрішньо переміщених осіб. У нашій країні розміщення переселенців у місцях переселення розглядалося як тимчасова потреба і відбувалося із переконанням того, що військовий конфлікт є немасштабним явищем, тому загалом обмежувалися державною допомогою на оренду житла та поселенням в модульні містечка. Більшість заходів, які вживалися державою до цього часу, є заходами реагування, які не відповідають теперішній ситуації геополітичної конфронтації. Дослідження теоретичних і емпіричних аспектів реалізації державних та регіональних програм так званого «стійкого розселення» потребує розвитку сегменту доступного житла з залученням ринкових, державних та змішаних механізмів фінансування.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичного концепта і методичних положень оцінки організаційно-правових засад фінансування доступного житла для внутрішньо переміщених осіб з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Методи дослідження базуються на теоретичному узагальненні, систематизації, діалектичному підході до наукового пізнання економічних явищ і процесів міграції, що дало змогу розкрити проблематику ринкового, державного та змішаного механізмів фінансування розвитку ринку доступного житла для внутрішньо переміщених осіб, розробити інформаційну систему економіко-правових засад функціонування інвестиційно-будівельного консорціуму, яка забезпечує застосування декількох сценаріїв формування структури джерел фінансування проекту з доступного житла і відповідно мінімізує кризові ситуації.

Результати. Досліджено методологічні засади ринкового, державного та змішаного механізмів фінансування розвитку ринку доступного житла у післявоєнний період. Проаналізовано особливості національної програми забезпечення доступним житлом внутрішньо переміщених осіб і визначено її стратегічні напрямки з урахуванням можливостей донорської підтримки. Обґрунтовано доцільність та умови створення інвестиційно-будівельного консорціуму з залученням юридичних осіб, фізичних осіб, некомерційних організацій та публічних утворень та розроблена інформаційна система. Сконцентровано увагу на особливостях координації співпраці між державними та недержавними установами, спрощенні надання публічних адміністративних послуг для ВПО, залученні коштів міжнародних донорів для реалізації інтеграційних проектів доступного житла для переселенців.

Перспективи. Подальші дослідження важливо зосередити на підвищенні ефективності фінансування інтеграційних проектів доступного житла та вирішенні проблеми побудови спеціалізованих соціальних селищ із урахуванням конструктивних особливостей, пристосованих для проживання сімей, у складі яких є особи з інвалідністю внаслідок війни.

Ключові слова: міграція, інститут розвитку, фінансування, стійке розселення, доступне житло, внутрішньо переміщені особи, сценарний підхід, інформаційно-комунікаційні технології.

Статтю отримано 29 вересня 2022 р.
Article received September 29, 2022.

UDC 657:65.011

JEL Classification: G32, M40, M48

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.131>

Roman ZVARYCH,

D.Sc. (Economics), Professor, Head of International
Economic Relations Department,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska st., Ternopil, Ukraine, 46009,
e-mail: romazvarych@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0003-3741-2642

Olha MASNA,

PhD student of International Economic Relations Department,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska st., Ternopil, Ukraine, 46009,
e-mail: m_a_c_n_a_o_l_i_a@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-2592-5619

Igor RIVILIS,

Executive Vice President, Chief Operating Officer,
M3 Technology, LLC, Matawan, New Jersey, USA.
PhD student of International Economic Relations Department,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska st., Ternopil, Ukraine, 46009,
e-mail: igor@rivilis.com
ORCID ID: 0000-0003-3764-2843

**METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE FORMATION
THE CONCEPT OF GREEN ECONOMY**

Zvarych, R., Masna, O., Rivilis, I. (2022). Metodolohichni zasady formuvannia kontseptsii zelenoi ekonomiky [Methodological principles of the formation the concept of green economy]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 4. P. 131-144. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.131>

Зварич, Р., Масна, О., Рівіліс, І. Методологічні засади формування концепції зеленої економіки. *Вісник економіки*. 2022. Вип. 4. С. 131-144. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.131>

Abstract

Introduction. A “green economy” is an economy that aims to reduce environmental risks and environmental deficits, and that aims at sustainable development without environmental degradation. It is closely related to environmental economics, but has a more politically applied orientation. A green economy is socially inclusive, produces very

© Roman Zvarych, Olha Masna, Igor Rivilis, 2022.

little carbon and is resource efficient. In this aspect, the problem of forming new ways of development for the restoration of the natural environment, while ensuring a decent standard of living for people, becomes particularly important. Among the important results of such searches are the concept of “green economy” and indicators of “green economy”, their adaptation to the real conditions of the country and regions.

The purpose of the article is to research and analyze the methodological foundations of the formation of the concept of green economy, its main principles and indicators.

Methods. The methodological basis of the research is theoretical generalization and comparison, analysis and synthesis, carrying out scientific knowledge in order to define the concept of “green economy” and the concept of “green economy”. The statistical and factual basis of the study is the official data of the statistical organization of the European Commission - Eurostat.

Conclusions and prospects of further research. The concept of “green economy” is defined, which is based on minimizing the impact on the environment, social justice, ensuring a high level of well-being. The concept of “green economy” has gained special importance in recent years. The goal of the “green economy” is the formation of an effective environment for economic and social progress, based on minimizing the negative impact on the environment and effective use of natural resources while maintaining a decent population balance; reducing waste or ensuring its proper disposal is an important part of the ongoing process of economic development to protect lives and livelihoods and transition to a vibrant green and sustainable economy.

Prospects for further research consists in applying the principles and concept of “green economy” for the transition and development of the domestic “green economy”.

Keywords: “green economy”; environmental protection environment; sustainable development..

Formulas: 0, fig: 5, tab: 1, bibl.: 12.

JEL Classification: G32, M40, M48.

Introduction. Sustainable development is understood as development that allows for a long-term basis to ensure a stable economic growth that does not lead to degrading changes in nature and allows us to count on the satisfaction of the needs of both today’s and future generations, without rejecting the theses about the real limitations of the resource-natural potential of the biosphere. The concept of sustainable development became the theoretical basis of human development for the next two decades.

Many countries today are implementing sustainable development and “Green economy” strategies. However, methodological approaches to their indicators differ significantly in different countries of the world. Usually, there are different approaches to the formation of indicators of social progress in European countries, North American countries, countries of the Asia-Pacific region, and countries of the post-Soviet space.

Despite the use of different approaches to the formation of different groups of indicators, these systems are aimed at studying the evolution of the natural capital of countries and its relationship with the economy and society in a general format.

The problem statement. Today, the problem of forming indicators of the “Green economy” and their adaptation to the real conditions of the country and regions remains particularly relevant.

Recognizing that countries are at different levels, they are offered a minimum list of basic indicators and types of indicator systems, based on national priorities and development goals, and additionally develop their own sets of indicators to test and prepare national programs, taking into account the satisfaction of regional and national needs of each country.

Research results. Over the past three decades, humanity has made significant progress in improving material life. But this progress came at the cost of deterioration of the planet's natural environment. Continuation of economic development without radical changes in existing economic models will lead to an increase in environmental threats and will make sustainable development impossible. With this in mind, economists, sociologists, politicians, representatives of natural sciences and the business community began to look for new ways of development to restore the natural environment, while ensuring a decent standard of living for people. One of the results of such searches is the concept of "green economy", which has gained considerable popularity thanks to the support of international organizations and national governments.

The term "Green economy" was first coined in 1989 in a report prepared for the UK government by a group of environmental economists as part of a consultation on sustainable development and its measurement. In 1990 and 1994, the same author published Program 2: Greening the World Economy and Program 3: Developing Extinction as a follow-up to the above report. Over the past 5 years, the view of these scientists on the development of the world has improved significantly: if the main idea of the first report was to help the economy in the implementation of environmental policy, then the next one is focused on global environmental problems (climate change, ozone layer), depletion, destruction of tropical forests, loss of natural resources in developing countries) and the need to modify traditional models of economic development. In 1992, the "Agenda for the XXI century" was adopted at the UN Conference on Environment and Development held in Rio de Janeiro.

In 2008, the term "Green economy" was actively used in the context of the discussion of anti-crisis policy: in the context of the financial crisis and the threat of a global recession, the OECD advocated the idea of "green" stimulation, primarily in those industries where large-scale state investments can give impetus to the formation

basics of the "Green economy" [1]. This has inspired a number of national governments to introduce packages green incentives as part of economic recovery measures and three goals are set: economic recovery, poverty eradication, reduction of carbon emissions and prevention of ecosystem degradation.

A significant part of the well-known definitions connects the "greenness" of the economy with social justice, reducing the negative impact on the surrounding natural environment, and increasing the efficiency of natural resource use.

The term "Green economy" is not consistently defined as it is still an emerging concept. The most widely used and authoritative green economy definition comes from UNEP.

[A] green economy [is] one that results in improved human well-being and social equity, while significantly reducing environmental risks and ecological scarcities [2].

At the same time, emphasis is placed on low-carbon development and effective use of natural resources, taking into account existing social factors. In a "green" economy, according to UNEP, income and employment growth should be ensured by public and

private investments that lead to a reduction in carbon emissions and environmental pollution, increase the efficiency of resource use, prevent the loss of biodiversity and contribute to the expansion of ecosystem services [3].

UN DESA notes: A “Green economy” is an economy that leads to improved human well-being and reduced inequality, while not exposing future generations to significant environmental risks and environmental deficits. It seeks to bring long-term social benefits to short-term measures aimed at mitigating environmental risks. “Green economy” is a favorable component of the overall goal of sustainable development [4].

The International Chamber of Commerce considers a “Green economy” as one where economic growth and environmental responsibility complement each other, supporting progress in social development [5].

The given definitions are about minimizing the impact on the environment, social justice, ensuring a high level of well-being.

The theory of “Green economy” is based on three axioms (see fig.1):

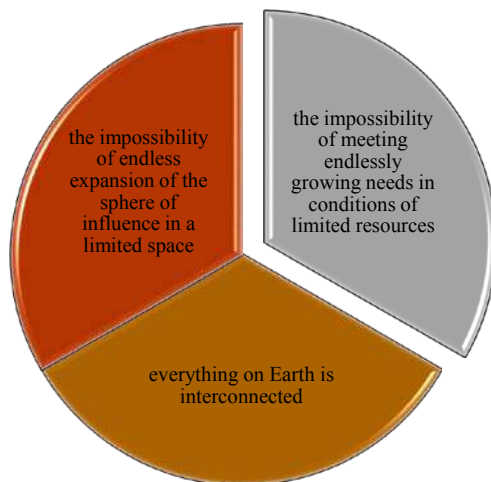

Fig. 1. Axioms of the theory of “green economy”

Source: authors according to [6].

Green economy theories cover a wide range of ideas that relate to the relationship between people and the environment. Green economists argue that the basis for all economic decisions must be related to the ecosystem in some way and that natural capital and environmental services have economic value.

The green economy can also be viewed of principles, aims and actions, which generally include: equity and fairness, both within and between generations; consistency with the principles of sustainable development; a precautionary approach to social and environmental impacts; an appreciation of natural and social capital, through, for example, the internalisation of external costs, green accounting, whole-life costing and improved governance; sustainable and efficient resource use, consumption and production; a need to fit with existing macroeconomic goals, through the creation of green jobs, poverty eradication, increased competitiveness and growth in key sectors.

The goal of the “Green economy” is the formation of an effective one an environment for economic and social progress based on minimizing the negative impact on the

environment and effective use of natural resources while maintaining a decent population balance.

This goal is implemented through sub-goals, which include:

- protection, preservation, reproduction of natural resources and prevention of irreversible loss of biodiversity by minimizing the negative anthropogenic impact on the environment, preservation and reproduction of green spaces, ensuring the integrity of ecosystems, improving the quality of natural resources, etc.;

- increasing resource efficiency (increasing the productivity of natural resources involved in the economic cycle and reducing the amount of waste thanks to the implementation of a closed production cycle and maximally complete disposal of waste), with a reorientation towards the predominant use of renewable resources;

- economic development based on structural changes leading to an increase in the importance of “green” sectors with a corresponding reduction in “brown” ones;

- ensuring social progress in the “green” segment of the economy - creating “green” jobs, increasing the income of the population, obtained due to employment in the “green” sector of the economy, improving the quality of goods and services due to the arrival of “green” products on the market, etc [7].

The named goals are closely interconnected, because the implementation of one of them ensures progress in relation to the others. The goals of the “Green economy” are in organic unity and ensure the achievement of a common goal.

The “Green economy” is formed taking into account a certain system of principles, which are also interpreted differently by researchers, international organizations, and national documents.

The concept of “Green economy” is based on the principles that determine the actions of businesses, governments, and communities. Their content reveals the essential difference between this model of economic development and others (see fig. 2).

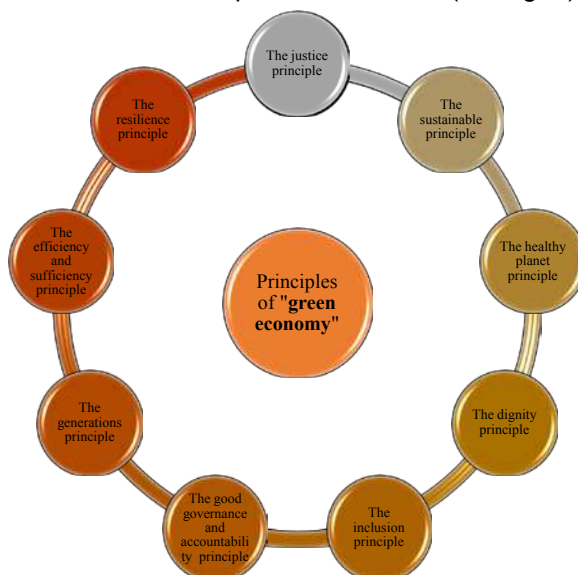

Fig. 2. Principles of the “green economy”

Source: authors according to [8].

The first principle is the justice principle. “Green economy” ensures equality between countries and within countries, as well as equality across generations, recognizing human rights to preserve the conditions of one’s own life. The Green Economy promotes gender equality and cultural diversity by recognizing the rights of indigenous peoples to their land, territories and resources. The second is the sustainable principle was that the “Green economy” is seen as one of those people that ensures the achievement of sustainable development, but does not replace it. According to this, the “Green economy” contains all three components of sustainable development, namely: environmental, social and economic) and provides for the development of balanced policies aimed at achieving the best results for each of these three components. The next is the healthy planet principle is interpreted in detail and contains six general points, namely “Green Economy”:

- recognizes its dependence on ecosystem productivity and biodiversity
- does not violate ecological boundaries and ensures rational and efficient use of natural resources
- applies the precautionary principle
- assesses the impact of new technologies and innovations before they are implemented
- evaluates the impact of economic policy on the environment and strives to find the least destructive and acceptable model of transformations for the environment and people
- contributes to the restoration of balance in ecological and social relations.

The dignity principle is based on the fact that the “Green economy” reduces the scale of poverty. “Green economy” ensures a high level of human development, food security and access to basic services. It changes traditional jobs and creates new “green jobs”. “Green economy” supports the right to development and improves the quality of life of the population. The inclusion principle outlines the formation of mutual relations in society, which should be formed on the basis of transparency, scientific achievements and the participation of all interested parties. “Green economy” respects cultural values, takes into account ethical aspects, provides for the growth of public awareness, the development of education and certain skills. The good governance and accountability principle is that the “Green economy” assumes that all markets are regulated on the basis of consultation with all interested parties. It promotes the development of international cooperation and defines international responsibility and the strengthening of democracy. The generations principle determines that the financial sector will in every possible way contribute to the development of various models of a sustainable “green economy” and the economy promotes the adoption of various decisions for the long term, regulates the financial sector and limits various speculations. The efficiency and sufficiency principle contains a list of provisions defining economic relations, namely: helping to ensure that the prices of goods and services reflect the real costs of their production and sale, product life cycle management, compliance with the principle “he who pollutes pays”, minimization of harmful emissions into the atmosphere, efficient use of resources, preference for renewable energy sources, promotion of social, economic and environmental innovations granting the right of access to intellectual property within the framework of the global legal framework. The resilience principle. “Green economy” provides for the development of the system of social protection and environmental protection and establishes a minimum level of social protection.

The increase in waste generation indicators is associated with an increase in the standard of living, taking into account the relationship between the dynamics of GDP per capita and the levels of specific waste generation. According to the State Statistics Service of Ukraine 9, about 500 million tons of waste are generated in the country every year, including primary production waste (76%), secondary production waste (about 18%), agricultural waste (about 2%) and solid household waste (about 2%).

The authors studied, analyzed and compiled in the form of a comparative table according to EUROSTAT data indicators of the amount of waste in tons, GDP per capita in relation to the EU and Ukraine and their ratio in percentages (see tabl. 1).

Table 1

The results of the comparative table of indicators of the EU and Ukraine

EU	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
EU Total waste, tonne	2 227 600 000	2 242 300 000	2 243 045 000	2 243 790 000	2 251 350 000	2 258 910 000	2 298 455 000	2 338 000 000
EU GDP per capita (current US\$)	35756	33158,89214	34578,05193	35286,11738	30485,02881	31186,51062	33094,40835	35753,36685
EU GE	62300,03356	67622,8865	64869,03903	63588,46387	73851,00451	72432,27778	69451,46068	65392,4429

UA	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
UA Total waste, tonne	447 641 200	450726800	448117600	354803000	312267600	295870100	366 054 000	352 333 900
UA GDP per capita (current US\$)	3704	4004,804443	4187,739746	3104,643311	2124,662354	2187,730469	2638,326172	3096,561768
UA GE	120853,4557	112546,5192	107007,0318	114281,4051	146972,8117	135240,6543	138744,786	113782,2935

Source: authors according to [9].

Based on the table, a bar chart and graphs are built for a more detailed study.

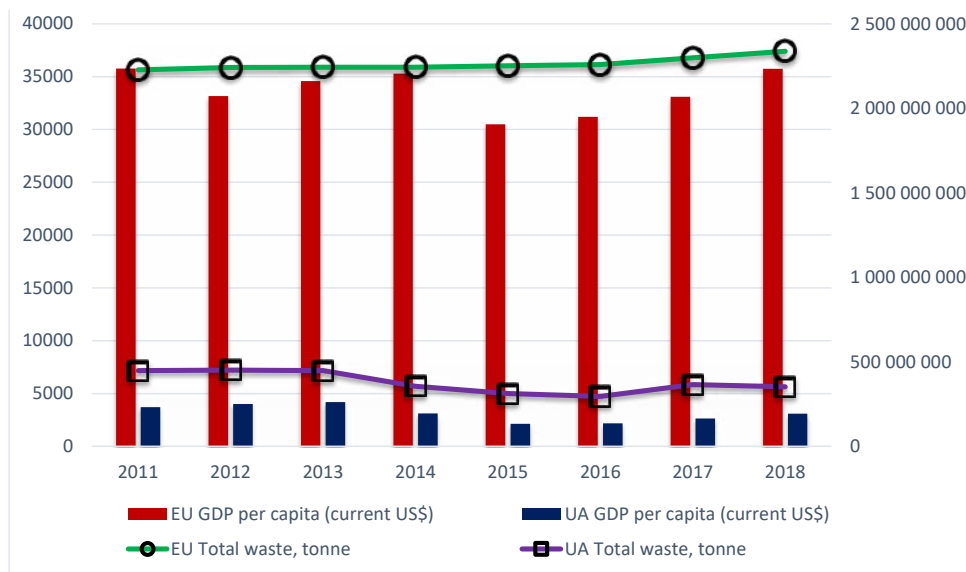

Fig. 3. Bar chart of indicators of the EU and Ukraine

Source: authors according to [11].

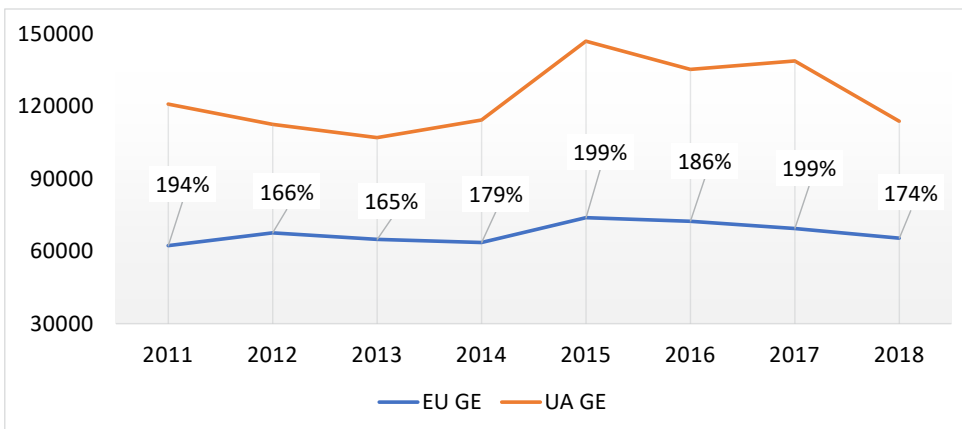

Fig. 4. Percentage ratio of indicators EU GE, UA GE

Source: authors according to [11].

Green growth indicators were proposed by the OECD in 2011 to track progress in four areas of the “green economy”, namely: the transition to a low-carbon, resource-efficient economy; preservation of the natural resource base; improving the quality of life; implementation of appropriate policies to use the economic opportunities of green growth.

To monitor progress on the path to “green” growth, the OECD suggests using 5 groups of indicators, four of which cover different segments of the «green» economy, and the fifth-macroeconomic indicators of national development: environmental and resource productivity; base of natural assets; environmental aspects of the quality of life; economic opportunities and political decisions; socio-economic context and characteristics of economic growth [10]. Let’s take a closer look at indicators of environmental and resource productivity, which determine the level of efficiency in the use of natural capital. Indicators of environmental and resource productivity describe key aspects of the transition to a low-carbon and resource-efficient economy. Environmental performance indicators include: carbon productivity of GDP; energy productivity of GDP. Indicators of resource productivity include: material non-energy productivity of GDP; GDP waste productivity; water productivity; balance of humus and nutrients substances [10].

Consider the following indicators. Carbon productivity of an economy is the economic value of goods and services produced per unit of carbon dioxide emissions from the combustion of fossil fuels. Production-based CO₂ productivity is calculated as real GDP generated per unit of CO₂ emitted (USD/kg). Included are CO₂ emissions from combustion of coal, oil, natural gas and other fuels. Instead energy productivity of the economy is the economic value of goods and services produced per unit of total primary energy supply (TPES). Energy productivity is calculated as GDP per unit of TPES (USD/toe). It reflects, at least partially, efforts to improve energy efficiency and to reduce carbon and other atmospheric emissions. Together with energy intensity, these indicators also reflect structural and climatic factors. TPES includes production + imports - exports - international marine bunkers - international aviation bunkers ± stock changes.

We consider it necessary to consider indicators of the share of renewable energy sources, namely the share of renewable energy sources in TPES is the share of energy from RES in the total primary energy supply. The source of data is the statistical collection "Fuel and Energy Resources of Ukraine" (Ukrstats). Renewable energy supply is calculated as a share of renewable sources in TPES (expressed as percentage). Renewables include hydro, geothermal, solar (thermal and PV), wind and tide/wave/ocean energy, as well as combustible renewables (solid biomass, liquid biomass, biogas) and waste (renewable municipal waste). And the share of renewable energy sources in electricity generation is the share of renewable energy in total electricity generation. Data source - regular information on the operation of the power complex (Ministry of Energy of Ukraine). Renewable electricity is calculated as a share of renewables in electricity production (%). Renewables include hydro, geothermal, solar (thermal and PV), wind and tide/wave/ocean energy, as well as combustible renewables (solid biomass, liquid biomass, biogas) and waste (renewable municipal waste). Is no less important GDP material intensity index - an indicator of the ratio of the volume of materials/raw materials used by sectors of the economy (volume of domestic consumption of materials) in the period for which the calculation is made, to GDP in the same period at reference/base year prices, % to base year (base year = 100%). Non-energy material productivity is calculated as GDP generated per unit of materials consumed (USD/kg). The generation of household and similar waste is the amount of waste collected per person. Municipal waste generated in expressed in kg per person. Municipal waste is waste collected by or on behalf of municipalities. It includes household waste originating from households (i.e. waste generated by the domestic activity of households) and similar waste from small commercial activities, office buildings, institutions such as schools and government buildings, and small businesses that treat or dispose of waste at the same facilities used for municipally collected waste.

The following final indicator is the balance of nutrients is calculated as the ratio between the total supply of nutrients (nitrogen, phosphorus, potassium) and their removal per unit area of agricultural land. The balance is compiled published in the periodic report on the state of soils. Nitrogen balance is calculated as the difference between the total quantity of nitrogen inputs entering an agricultural system (mainly fertilisers, livestock manure), and the quantity of nitrogen outputs leaving the system (mainly uptake of nutrients by crops and grassland). Phosphorus balance is calculated as the difference between the total quantity of phosphorus inputs entering an agricultural system (mainly fertilisers, livestock manure), and the quantity of phosphorus outputs leaving the system (mainly uptake of nutrients by crops and grassland).

We will also consider Environmental Quality of Life Indicators, which identify risks to health and safety, availability of amenities and ecosystem services, and the impact of the environment on livelihoods, in particular through assessing access to water or the disruptive effects of polluted air. Indicators of environmental aspects of quality of life include: level of air pollution; average life expectancy at birth; expected healthy life expectancy; access to centralized sewerage; share of households connected to the water supply.

The amount of emissions of pollutants into the atmosphere per unit area is an indicator that characterizes the density of emissions of pollutants that enter the atmosphere from stationary and mobile sources of pollution.

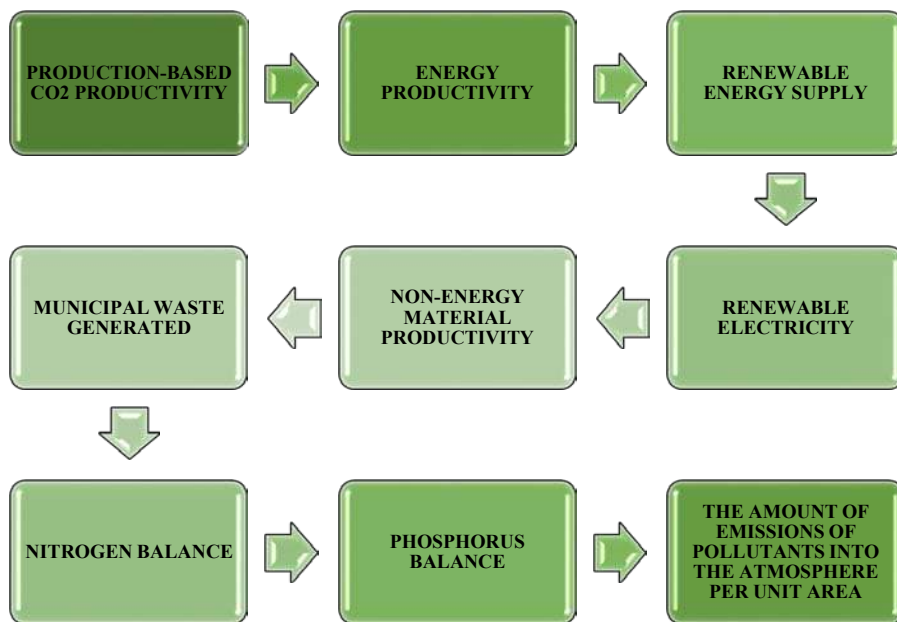

Fig. 5. Green growth indicators

Source: authors according to [11].

“Greening” the economy is a way to eradicate poverty. There is a direct relationship between poverty eradication and the rational management of natural resources and ecosystems, as the poor directly benefit from the increase in natural capital.

Many countries use various tools of the «Green economy» in their national policy and development strategy. The Republic of Korea was the first country to announce the implementation of the concept of “green” growth as a national strategy. The share of Brazil, China and India in global investment in renewable energy increased from 29% in 2007 to 40% in 2008. In 2003, South Africa introduced a tax on plastic bags. In Brazil, 95% of all aluminum cans and 55% of all plastic bottles are recycled, half of all paper and half of all glass are reused. And the Danish capital, Copenhagen, plans to become the world’s first capital with zero greenhouse gas emissions. In Germany, investments in environmental technologies are expected to quadruple in the coming years: by 2030, they will account for 16% of the products produced and more jobs than in the automotive industry.

The implementation of the “Green economy” model involves the growth of the role of the state and intergovernmental bodies in economic regulation, creation of conditions for business development based on new environmental standards and technologies of cleaner production, greening of industrial sectors of the economy. In the conditions of resource and energy dependence of Ukraine, which is formed by a situation where ecologically harmful technologies are used at outdated energy-inefficient enterprises, it is the gradual replacement of the “brown” industrial economy with a new “green” one as a strategic priority of development that gives a chance to ensure the national security of the state in the coming decades.

The Verkhovna Rada of Ukraine decided to approve the basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period up to 2030. According to this, the root causes of Ukrainians environmental problems were outlined and possible ways to overcome them were proposed; purpose, principles, principles and tools of state environmental policy; strategic goals and objectives; the stages of implementation of the state environmental policy of Ukraine are given.

The priority program for the development of Ukraine in the field of “Green economy” is the “Eastern Partnership GREEN” program. “Greening the economy in the countries of the Eastern Partnership” is a large regional program implemented by the Economic Commission for Europe of the United Nations (UNECE), OECD, UNEP and UNIDO, which aims to help six countries of the Eastern Partnership (EaP): Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, the Republic of Moldova and Ukraine - to move to a “Green economy” [12]. It helps preserve their natural capital and enhance people’s environmental well-being by supporting environmentally-related actions, demonstrating and opening opportunities for greener growth and establishing mechanisms to better manage environmental risks and impacts.

Summarizing the above, we can consider that reducing the amount of waste or ensuring its proper disposal is an important part of the current development process of Ukraine to protect life and livelihoods and transition to a vibrant green and sustainable economy.

A “green economy” is socially inclusive, produces very little carbon and is resource efficient. State and private investments in increasing the share of renewable energy sources, increasing energy efficiency, reducing greenhouse gas emissions and waste are a key factor in economic growth, jobs, incomes and prosperity of the Ukrainian economy.

The “Green economy” is based on alternative sources of energy and fuel, environmentally friendly production technologies, clean technologies in agriculture, “green construction”, as well as programs for cleaning air, water and soil from pollution, processing and disposal of waste, etc.

Many scientists are researching this topic, developing new concepts. It is the “Green economy” that can become the source of Ukraine’s development. Therefore, the prospects of creating a green economy in Ukraine are becoming necessary and quite achievable.

Conclusions and prospects of further research. The concept of “green economy” is defined, which is based on minimizing the impact on the environment, social justice, ensuring a high level of well-being. The concept of “green economy” has gained special importance in recent years. The goal of the “green economy” is the formation of an effective environment for economic and social progress, based on minimizing the negative impact on the environment and effective use of natural resources while maintaining a decent population balance; reducing waste or ensuring its proper disposal is an important part of the ongoing process of economic development to protect lives and livelihoods and transition to a vibrant green and sustainable economy.

Prospects for further research consists in applying the principles and concept of “green economy” for the transition and development of the domestic “green economy”.

References

1. Atkisson A. (2012). OECD Global Forum on Measuring Well-Being for Development and Policy Making. New Delhi, India. 20 October [in English].
2. UNEP (2011), 'Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication'[in English].
3. A pathway to to sustainable development: informal thematic debate of the 65 ths session of the United Nations General Assembly on green economy. (2 june 2011). New York : UN GA, 2011. 3 p. [in English].
4. Allen C. (2013). A guidebook to the Green Economy. Issue 1: Green Economy, Green Growth and Low-Carbon Development 2013 – history, definitions and a guide to recent publications Division for Sustainable Development / Cameron Allen, Stuart Clouth. New York: UNDESA, Division for Sustainable Development. 2012. 65 p. [in English].
5. Ten 10 condition for a transition toward a green economy (2011). ICC Paper [Document No. 213 – 18/7]. Paris : ICC, 2011. 7 p. [in English].
6. Kucherov A. V., Shibileva O. V. (2014). Kontsepsiya «zelenoy» ekonomiki: osnovnye polozheniya i perspektivy razvitiya [The concept of a «green» economy: key points and development prospects]. The Young scientist, no. 4, pp. 561–563 [in English].
7. Chmyr O.S., Zakharkevich N. P. (2013). “Green” economy: essence, goals and basic principles. *Economic Herald of Donbass*, 3 (33), 54–62 [in Ukrainian].
8. “Zelena” ekonomika: vid hlobal'noyi kontsepsiyi do realiy mistsevoho rozvytku [“Green” economy: from the global concept to the realities of local development]. URL: https://issuu.com/arthurmkrtychyan/docs/_____05-04_ [in Ukrainian].
9. GDP per capita, consumption per capita and price level indices. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=GDP_per_capita,_consumption_per_capita_and_price_level_indices [in English].
10. Towards green transformation of Ukraine: State of Play in 2021 (2021). URL: <https://www.eu4environment.org/app/uploads/2022/04/Towards-green-transformation-of-Ukraine-State-of-Play-in-2021-ENG-1.pdf> [in English].
11. OECD Green Growth Indicators. URL: <file:///D:/work/Downloads/Green%20Growth%20Indicators%20Database%20-%20Documentation.pdf> [in English].
12. Towards a Green Economy in Ukraine (2021). URL: file:///C:/Users/ViP/Downloads/Ukraine-country-profile-2020-21-second-edition_0.pdf [in English].

Роман ЗВАРИЧ,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська 11, м. Тернопіль, 46020, Україна,
e-mail: romazvarych@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0003-3741-2642

Ольга МАСНА,

PhD студентка кафедри міжнародних економічних відносин,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська 11, м. Тернопіль, 46020, Україна,
e-mail: m_a_s_n_a_o_l_i_a@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-2592-5619

Igor RIVILIS,

виконавчий віце-президент, головний операційний директор,
«M3 Technology LLC», Матаван, Нью-Джерсі, США.
PhD студент кафедри міжнародних економічних відносин,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська 11, м. Тернопіль, 46020, Україна,
e-mail: igor@rivilis.com
ORCID ID: 0000-0003-3764-2843

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація

Вступ. Зелена економіка – це економіка, яка спрямована на зменшення екологічних ризиків та екологічного дефіциту, і яка зосереджена на сталому розвитку без погіршення стану навколишнього середовища. Вона тісно пов'язана з екологічною економікою, але має більш політично прикладну спрямованість. Зелена економіка є соціально інклюзивною, виробляє дуже мало вуглецю та є ресурсоефективною. У цьому аспекті особливого значення набуває проблема формування нових шляхів розвитку для відновлення природного середовища, забезпечуючи при цьому гідний рівень життя людей. Серед важливих результатів таких пошуків є концепція «зеленої економіки» та показники «зеленої економіки», їх адаптації до реальних умов країни та регіонів.

Мета статті полягає в дослідженні та аналізі методологічних засад формування концепції зеленої економіки, її основних принципів та індикаторів.

Методи. Методологічну основу дослідження становить теоретичне узагальнення і порівняння, аналіз та синтез, проведення наукового пізнання з метою визначення поняття «зелена економіка» та концепції «зеленої економіки». Статистичною та фактологічною базою дослідження є офіційні дані статистичної організації Європейської Комісії - Євростат.

Результати. Визначено концепцію «зеленої економіки», що ґрунтується на мінімізації впливу на довкілля, соціальній справедливості, забезпечення високого рівня добробуту. Концепція «зеленої економіки» останні роки набуває особливого значення. Її мета – сформуванню ефективного середовища для економічного та соціального прогресу, засноване на мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище та ефективного використанні природних ресурсів за збереження гідного балансу населення; зменшенні кількості відходів або забезпеченні їх належної утилізації, що є важливою частиною поточного процесу розвитку економіки для

захисту життя та засобів до існування та переходу до живої зеленої та сталої економіки.

Перспективи. Перспективи подальших досліджень полягають у виробленні пропозицій щодо застосування принципів та концепції «зеленої економіки» для переходу та розвитку вітчизняної «зеленої економіки».

Ключові слова: «зелена економіка»; охорона навколишнього середовища; сталий розвиток.

Формул: 0, рис.: 5, табл.: 1, бібл.: 12.

Література

1. Atkisson, A. OECD Global Forum on Measuring Well-Being for Development and Policy Making. New Delhi, India. 20 October 2012.
2. UNEP (2011), «Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication»
3. A pathway to to sustainable development: informal thematic debate of the 65 ths session of the United Nations General Assembly on green economy. (2 june 2011). New York : UN GA, 2011. 3 p.
4. Allen, C. A guidebook to the Green Economy. Issue 1: Green Economy, Green Growth and Low-Carbon Development 2013 – history, definitions and a guide to recent publications Division for Sustainable Development / Cameron Allen, Stuart Clouth. New York: UNDESA, Division for Sustainable Development. 2012. 65 p.
5. Ten 10 condition for a transition toward a green economy. ICC Paper [Document No. 213 – 18/7]. Paris: ICC, 2011. 7 p.
6. Kucherov, A. V., Shibileva, O. V. (2014) Kontseptsiya «zelenoy» ekonomiki: osnovnye polozheniya i perspektivy razvitiya [The concept of a «green» economy: key points and development prospects]. The Young scientist, 4, 561–563.
7. Чмир О. С., Захаркевич Н. П. «Зелена» економіка: essence, goals and basic principles. *Економічний вісник Донбасу*. № 3 (33), 2013. С. 54–62.
8. «Зелена» економіка: від глобальної концепції до реалій місцевого розвитку. URL: https://issuu.com/arthurmkrtchyan/docs/05-04_
9. GDP per capita, consumption per capita and price level indices. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=GDP_per_capita,_consumption_per_capita_and_price_level_indices
10. Towards green transformation of Ukraine: State of Play in 2021. URL: <https://www.eu4environment.org/app/uploads/2022/04/Towards-green-transformation-of-Ukraine-State-of-Play-in-2021-ENG-1.pdf> 11.
11. OECD Green Growth Indicators. URL: <file:///D:/work/Downloads/Green%20Growth%20Indicators%20Database%20-%20Documentation.pdf>
12. Towards a Green Economy in Ukraine. URL: file:///C:/Users/ViP/Downloads/Ukraine-country-profile-2020-21-second-edition_0.pdf

Статтю отримано 21 жовтня 2022 р.

Article received October 21, 2022

UDC 332.6

JEL classification: Q15

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.145>

Леся БУЯК,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної кібернетики та інформатики,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020, Україна,
e-mail: lesyabuyak@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-7115-6497

Катерина ПРИШЛЯК,

доктор філософії, старший викладач кафедри
економічної кібернетики та інформатики
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020, Україна,
e-mail: katyapryshliak@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0351-3528

Лілія БУЯК,

аспірант кафедри економічної кібернетики та інформатики
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020, Україна,
e-mail: buyaklilia96@gmail.com

BLOCKCHAIN ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПРОДАЖУ ПРАВ ОРЕНДИ НА ЗЕМЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Буяк Л., Пришляк К., Буяк Л. Blockchain технології як засіб продажу прав оренди на землі сільськогосподарського призначення. *Вісник економіки*. 2022. Вип. 4. С. 145–158. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.145>

Buiak, L., Pryshliak, K., Buiak, L. Blockchain tekhnolohii yak zasib prodazhu prav orendy na zemli silskohospodarskoho pryznachennia [Blockchain technologies as a means of sale of lease right on the agricultural lands]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 4, 145–158. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.145>

Анотація

Вступ. Передумовою ринкового обігу сільськогосподарських земель є формування відповідної інфраструктури, важливою складовою якої є земельні аукціони, що мають тисячолітню історію та широко використовуються у багатьох країнах світу.

© Леся Буяк, Катерина Пришляк, Лілія Буяк, 2022.

Мета статті – удосконалення процесу проведення земельних торгів щодо продажу права оренди на землі сільськогосподарського призначення процедурою введення електронних торгів із застосуванням технології Blockchain.

Методи. Для розкриття поставленої мети використано методи наукового пізнання, аналогій, методи аналізу та синтезу, системного аналізу, економіко-статистичні методи.

Результати. Удосконалено інституційний зміст ринкової інфраструктури забезпечення обігу земель сільськогосподарського призначення шляхом імплементації пропозицій щодо здійснення операцій купівлі-продажу та прав оренди землі у формі електронного аукціону, який, на відміну від наявного, доповнюється процедурою введення електронних торгів із застосуванням технології Blockchain, що дає змогу підвищити швидкість транзакцій, зменшити витрати та запобігти корупції.

Перспективи. Подальші дослідження будуть спрямованні на введення електронних торгів із застосуванням технології Blockchain, що дає змогу підвищити швидкість транзакцій, зменшити витрати та запобігти корупції.

Ключові слова: сільськогосподарські землі, земельний аукціон, електронні торги, цифрові технології, Blockchain-технології.

Формули: 0, рис.: 5, табл.: 0, бібл.: 11.

Lesia BUIAK,

D.Sc. (Economics), Professor,
Head of economic cybernetics and informatics department
West Ukrainian National University,
st. Lvivska, 11, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: lesyabuyak@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-7115-6497

Kateryna PRYSHLIAK,

PhD, SeniorLecturer at the Department of
economic cybernetics and informatics
West Ukrainian National University,
st. Lvivska, 11, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: katyapryshliak@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0351-3528

Lilia BUIAK,

PhD at the Department of economic cybernetics and informatics
West Ukrainian National University,
st. Lvivska, 11, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: buyaklilia96@gmail.com

BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES AS A MEANS OF SALE OF LEASE RIGHT ON THE AGRICULTURAL LANDS

Abstract

Introduction. *A prerequisite for the market circulation of agricultural land is the formation of the appropriate infrastructure, an important component of which is land auctions, which have a thousand-year history and are widely used in many countries of the world.*

The purpose of the article. *The purpose of the article is to improve the process of conducting land auctions regarding the sale of lease rights on agricultural land by the procedure of introducing electronic auctions using blockchain technology.*

Methods. *Methods of scientific knowledge, method of analogies, methods of analysis and synthesis, method of system analysis, economic and statistical methods were used to reveal the set goal.*

Results. *The institutional content of the market infrastructure for ensuring the circulation of agricultural land has been improved through the implementation of proposals for the implementation of purchase and sale transactions and land lease rights in the form of an electronic auction, which, unlike the existing one, is complemented by the procedure for introducing electronic auctions using blockchain technology, which allows to increase the speed of transactions, reduce costs and prevent corruption.*

Perspectives. *Further research will be aimed at the introduction of electronic trading using blockchain technology, which allows to increase the speed of transactions, reduce costs and prevent corruption.*

Keywords: *agricultural land, land auction, electronic bidding, digital technologies, Blockchain technologies.*

Formulas: 0, fig: 5, tab: 0, bibl.: 11.

JEL classification: Q15

Постановка проблеми. Передумовою ринкового обігу сільськогосподарських земель є формування відповідної інфраструктури, важливою складовою якої є земельні аукціони, що мають тисячолітню історію та широко використовуються у багатьох країнах світу. Аналізуючи розвиток земельних відносин, варто зазначити, що земельні торги у формі аукціону в Україні почали розглядатися у 2013–2015 рр. як основний спосіб продажу земельних ділянок комунальної та державної власності, а також прав на них. Обов'язковість використання процедури проведення торгів земельних ділянок у формі аукціону чинним законодавством передбачена у такому разі: продаж незабудованих земельних ділянок державної або комунальної власності; продаж земельних ділянок, на яких знаходяться об'єкти, що підлягають приватизації; продаж права суперфіцію, емфітевзису на незабудовані земельні ділянки комунальної або державної власності, а також передача в оренду незабудованих земельних ділянок, які перебувають у комунальній або державній власності.

Аналіз основних публікацій. Дослідженнями щодо запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення та формування відповідного інституційного забезпечення займалися такі вчені як: В. Г. Андрійчук, І. К. Бистряков, О. М. Бородіна, А. С. Даниленко, Д. С. Добряк, Г. М. Дудич, П. М. Макаренко, В. М. Трегобчук, А. М. Третяк, М. М. Федоров, В. Я. Месель-Веселяк. Питаннями земельних торгів займалися М. В. Коритник, В. Г. Андрійчук, О. В. Ходаківська й інші українські та зарубіжні вчені.

Мета дослідження. Мета статті – удосконалення процесу проведення земельних торгів щодо продажу права оренди на землі сільськогосподарського призначення процедурою введення електронних торгів із застосуванням технології blockchain.

Методи дослідження. Для розкриття поставленої мети за основу дослідження взято систему економічних понять, категорій та законів, а також фундаментальні положення й основні принципи сучасної економічної теорії та практики з питань розвитку ринкових земельних відносин у сільському господарстві. Використано методи наукового пізнання, метод аналогій, методи аналізу та синтезу, метод системного аналізу, економіко-статистичні методи.

Результати. Суть та характер земельних відносин в Україні зазнали змін завдяки земельній реформі, що привело до формування нових земельних відносин та механізмів ринкового обігу земель.

У 2016 р. Верховна Рада України ухвалила Закон № 2279 «Про внесення змін до Земельного кодексу щодо проведення земельних торгів», яким скорочено перелік випадків надання земельних ділянок в оренду без проведення земельних аукціонів.

Відповідно до ст. 134 Земельного кодексу України земельні ділянки комунальної та державної власності можуть бути продані на земельних торгах на конкурентних засадах. Запровадження конкурентних способів продажу прав на земельні ділянки (оренда, емфітевзис) має безперечні переваги для територіальної громади, оскільки успішно проведені земельні торги є ефективним способом значного залучення надходжень до місцевих бюджетів. Як знаємо з практики проведення аукціонів, за наявності конкуренції між покупцями фактична ціна продажу земельної ділянки в декілька разів перевищує стартову ціну. Готовність місцевої влади проводити земельні торги особливо важлива, оскільки це свідчить насамперед про прозорі і відкриту діяльність місцевої влади, що позитивно впливає на потенційних інвесторів, а також значно підвищує інвестиційну привабливість регіону. Проведення аукціонів є зручним для підприємців, оскільки придбання земельної ділянки на торгах у власність або в оренду звільняє їх від довготривалого оформлення документації для отримання придбаної земельної ділянки у користування.

Організаторами земельних аукціонів у межах своїх повноважень є органи виконавчої влади – на землі державної власності або місцеві ради – на землі комунальної власності. Виконавцем торгів є суб'єкт господарювання, що має ліцензію на їх проведення та уклав з організатором торгів відповідний договір.

Земельні аукціони, як правило, проводяться тоді, коли є три учасники торгів, які подали заявки на участь у них, сплатили реєстраційний та гарантійний внески, підписали угоду про умови участі, а також виконали всі інші вимоги, які зазначені правилами проведення такої форми земельних торгів. Також організатори аукціонів мають право приймати рішення про проведення земельних торгів як мінімум з двома учасниками.

Аукціонний механізм щодо земель сільськогосподарського призначення в Україні лише починає діяти, а тому виникає багато інституційних та організаційних проблем. Доопрацювання потребує методика проведення аукціонного механізму, необхідним є створення єдиної прозорої процедури аукціонного продажу земель, що дасть можливість уникнути значних корупційних дій у системі земельних відносин

та забезпечить значний дохід до державного бюджету. Наявні нормативні акти та сам механізм передачі в оренду земельних ділянок на земельних торгах, а також отримання за них справедливої конкурентної ціни є вкрай складним для громадян та товаровиробників. Зазначене підтверджується кількістю проведених земельних аукціонів.

З огляду на світову практику, реалізація права оренди на сільськогосподарські землі шляхом організації земельних торгів у формі електронного аукціону забезпечує законність та прозорість таких операцій та збільшує надходження до бюджетів усіх рівнів. Враховуючи євроінтеграційні процеси та прагнення запровадити європейські стандарти земельних відносин, в Україні запроваджено пілотний проєкт із продажу права оренди на сільськогосподарські землі державної та комунальної власності на електронних торгах.

Щоб не допустити зловживань та запобігти корупції у сфері земельних відносин, які пов'язані з передачею земельних ділянок у користування на конкурентних засадах через запровадження електронних земельних торгів, Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Деякі питання реалізації пілотного проєкту із запровадження електронних земельних торгів і забезпечення зберігання та захисту даних під час їх проведення» № 688 від 21.06.2017 р. розпочати пілотний проєкт із проведення електронних земельних торгів територіальними органами Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, які здійснюють повноваження щодо розпорядження землями сільськогосподарського призначення, що перебувають у державній власності.

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру отримала можливість користуватися зовнішніми електронними майданчиками для продажу прав оренди на сільськогосподарські земельні ділянки державної форми власності [1].

Основні переваги пілотного проєкту на початку проведення аукціону такі:

- «публічний характер та змагальність учасників процедури земельного аукціону;
- використання для проведення аукціону веб-сайту виконавця електронних земельних торгів;
- використання технології «Blockchain» для забезпечення зберігання та захисту даних» [2].

«Під Blockchain-технологією в аграрному секторі пропонуємо розуміти інноваційний спосіб зберігання даних, електронний реєстр будь-яких трансакцій, угод чи смарт-контрактів у напрямку зберігання будь-якої інформації про договори оренди на землю або видані кредити, фінансову звітність про витрати на гектар (паливо, агрохімія, добрива, насіння), або закупівлі інших матеріалів, агротехнологічних операцій, договорів щодо реалізації продукції тощо» [2]. Застосування технології Blockchain зображено на рис. 1.

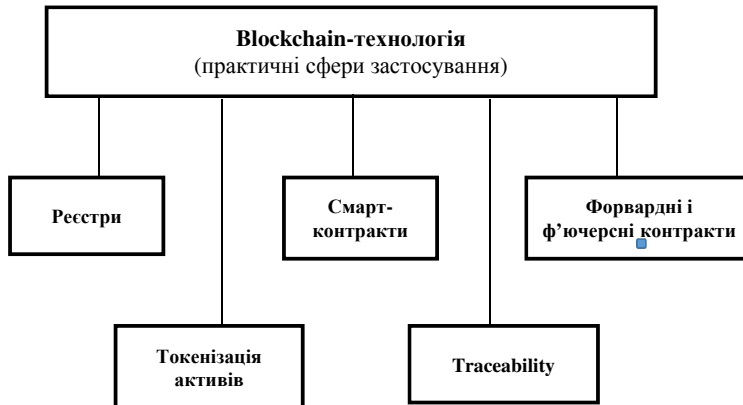

Рис. 1. Застосування Blockchain-технології в аграрному секторі України з метою забезпечення ринкового обігу земель

Джерело: розроблено авторами на основі [2].

Технологія “blockchain” дає змогу в режимі реального часу безперервно і відкрито, для необмеженого кола осіб, здійснювати збір, візуалізацію та зберігання інформації щодо об’єктів аукціонів, проводити авторизацію учасників, а також надавати, зіставляти і приймати цінові ставки учасників аукціонів. Для відпрацювання механізму проведені тестові торги з віртуальною земельною ділянкою, які підтвердили коректне функціонування системи.

Реєстри – державний земельний кадастр та всі реєстри, як на державному рівні так і на рівні бізнесу.

Смарт-контракти – зведення типових контрактів та переведення їх в електронну форму діяльності.

Форвардні і ф’ючерсні контракти – залучення оборотного фінансування поточної діяльності бізнесу.

Токенізація активів – нові моделі фінансування.

Traceability – побудова системи моніторингу.

Важливим етапом впровадження електронних земельних аукціонів є розробка окремого модуля аукціонів та доопрацювання Державного земельного кадастру, що стало можливим за підтримки програми EGAP, яку виконує Фонд Східна Європа.

Міністерство цифрової трансформації України підписало меморандум з компанією INTELMAX Management Consulting, на основі якого відбувається співпраця щодо запуску платформи для обміну інтелектуальною власністю на основі blockchain Fantom, який гарантує прозорість та підвищену безпеку. Також заплановане впровадження blockchain-технологій у сферу державних процесів та послуг.

Організаторами торгів відповідно до ч. 3 ст. 135 ЗКУ [3], згідно зі змінами внесених Законом України «Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо порядку проведення земельних торгів у формі аукціону» [4], є фізичні або юридичні особи – власники земельних ділянок, органи місцевого самоврядування та виконавчої влади,

які здійснюють продаж прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної чи комунальної власності.

Виконавцем земельних торгів може бути юридична особа, яка має ліцензію на право проведення земельних аукціонів та уклала відповідний договір з організатором земельних торгів про їх проведення. Законодавством не визначено місце проведення земельних торгів. Власник або розпорядник земель згідно зі ст. 122 ЗКУ [3] визначає місце проведення земельних торгів на власний розсуд, це може бути, наприклад, приміщення територіальних підрозділів Держгеокадастру України, міські ради або інші орендовані приміщення [5].

Учасниками земельних торгів можуть бути фізичні або юридичні особи, які сплатили реєстраційні та гарантійні внески та виявили бажання придбати земельну ділянку або право оренди на неї, а також подали виконавцю земельних торгів документи, які зазначені у ч. 7 ст. 137 ЗКУ [3]. На основі поданих документів, виконавець аукціону вносить усі дані про лоти та учасників земельних торгів до книги реєстрації.

Після проведення аукціонів виконавець не пізніше п'яти робочих днів оприлюднює результати аукціонів, інформація про результати проведених аукціонів розміщується на офіційному вебсайті Держгеокадастру, за кожним лотом <http://torgy.land.gov.ua>, а також у друкованих засобах масової інформації, у яких було опубліковано оголошення про проведення електронних торгів [6].

Між Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру та державним підприємством «СЕТАМ» Міністерства юстиції України, в рамках пілотного проєкту впровадження електронних земельних торгів у вересні 2018 р. було укладено договір про забезпечення діяльності системи електронних земельних аукціонів (торгів).

В Україні перші електронні земельні торги відбулися вже у жовтні 2018 р. на який було представлено 9 лотів загальною площею 210 га. В середньому стартовий розмір річної орендної плати за земельні ділянки, які виставлено на електронні торги становив 8,3 % від нормативної грошової оцінки (НГО). Розміру середньої річної орендної плати на земельні ділянки за результатами аукціону досягнуто у розмірі 34,3 % від НГО, це перевищує більше ніж в 4 рази стартову ціну [7].

Перевагами проведення електронних земельних аукціонів є те, що унеможливорюється розподіл земель сільськогосподарського призначення чиновниками у «ручному режимі», що зменшує корупційну складову, значно меншими є витрати на проведення аукціонів та участь у них, також можливість орендодавцеві отримати за свою землю більшу оплату. В період 2018–2021 рр. на електронних земельних торгах було реалізовано право оренди на 2439 сільськогосподарські земельні ділянки державної власності загальна, площа яких становить 42,3 тис. га.

В Україні в середньому пропонувалися земельні ділянки площею 17,9 га. До продажу прав оренди за один лот у середньому конкурували 4 учасники, загальна кількість учасників торгів становила 8959 осіб. Під час проведення торгів спостерігалася така залежність, що кількість учасників, які конкурують за лот, збільшується, якщо пропонуються до продажу права оренди на земельну ділянку більшої площі (чим площа ділянки більша, тим більше учасників торгів). Найбільше площ земельних ділянок прав оренди, на які було продано на земельних електронних торгах,

виставлялося в Одеській області, загальна площа земельних ділянок становить 5,6 тис. га., а найменше у Запорізькій області – 254,1 га.

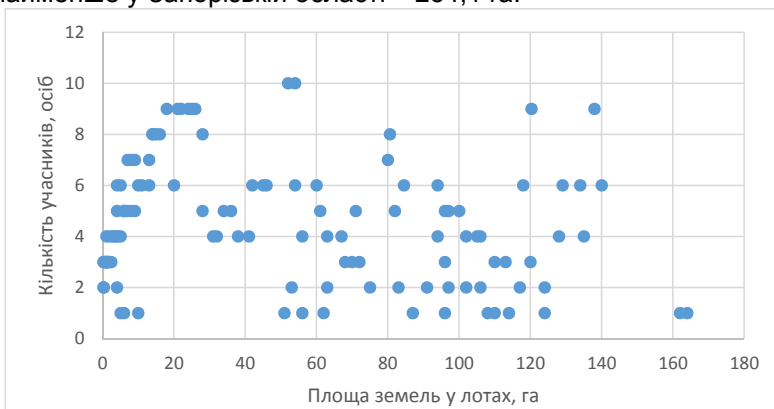

Рис. 2 Залежність розміру земельних ділянок, права оренди на які запропоновані до продажу кількістю учасників у торгах

Джерело: розроблено авторами за даними [8].

В Україні в середньому початкова вартість прав оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення, які виставлялися на електронних аукціонах, у 2021 р. становила 1,3 тис. грн/га, що становить 8,6% від нормативної грошової оцінки, однак найбільша стартова ціна за земельну ділянку не перевищила 12 % від нормативної грошової оцінки (рис. 2).

За результатами аукціонів протягом 2021 р. в Україні стартова ціна продажу прав оренди на сільськогосподарські земельні ділянки становила 3,9 тис. грн за 1 га, або 25,3% від нормативної грошової оцінки. Найдорожче земельну ділянку сільськогосподарського призначення права оренди на яку реалізовано на електронному аукціоні, продали у Чернігівській області за 2,7 млн грн, що становить 15,1 тис. грн/га, коли стартова ціна становила 609,4 тис. грн, або 3,4 тис. грн/га (рис. 3).

Рис. 3. Ціна права оренди на землі сільськогосподарського призначення в Україні за 2021 р. (за областями), тис. грн/га

Джерело: розроблено авторами за даними [8].

У середньому в Україні протягом 2021 р. стартова ціна продажу перевищувала ціну продажу прав оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення у 2,9 рази. Найвищий показник, де ціна продажу перевищила стартову ціну в 5,6 рази, зафіксовано в Полтавській області.

У результаті моніторингу електронних земельних аукціонів з продажу прав оренди на сільськогосподарські земельні ділянки було проведено 173 аукціони, на яких ціна продажу земельної ділянки в середньому перевищила нормативну грошову оцінку в 1,3 разу.

Найдорожче були реалізовані права оренди на сільськогосподарські землі державної власності у Полтавській (7,5 тис. грн/га), Кіровоградській (7,3 тис. грн/га) та Вінницькій (6,9 тис. грн/га) областях. Це зумовлено тим, що саме в цих областях зосереджені ґрунти, які найбільш придатні для ефективного вирощування сільськогосподарських культур за агрономічними властивостями (агровиробничими групами та підгрупами ґрунтів). Крім того, саме ці області є найбільше забезпечують валові збори зерна та перебувають у вигідних природно-кліматичних і погодних зонах для ведення галузі рослинництва. Якщо розглядати дані торгів за місяцями, то найбільшого розміру орендної плати вдалося досягти в травні – 5,8 тис. грн/га, що становить 36,6 % від нормативної грошової оцінки та перевищує стартову ціну в 4,5 рази (рис. 4). Найнижчу ціну продажу прав оренди на землі сільськогосподарського призначення зафіксовано у серпні, вона становить 2,6 тис. грн/га, або 8,5 % нормативної грошової оцінки, це перевищує стартову ціну в 2,3 разу.

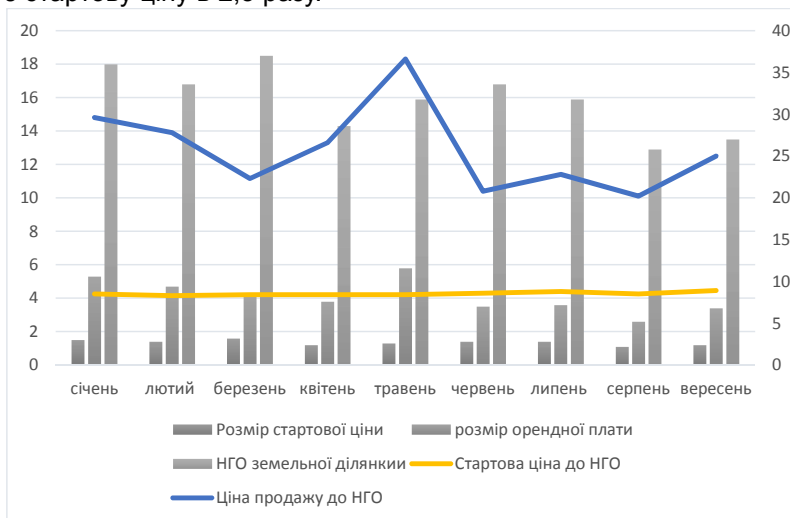

Рис. 4. Ціна права оренди на землі сільськогосподарського призначення в Україні за 2021 р. (за місяцями)

Джерело: розроблено авторами за даними [8].

В Україні протягом 2021 р. були реалізовані права оренди на електронних торгах (аукціонах) на земельні ділянки сільськогосподарського призначення на 42,3 тис. га, на загальну суму 165 млн грн. Натомість, якби ці землі були надані в оренду за їх

початковою (стартовою) вартістю, а не на торгах, то загальна сума вартості оренди становила би 55 млн грн, що на 110 млн грн менше.

Згідно зі звітами діяльності Головного управління Держгеокадастру, у Тернопільській області за 2015–2021 р. [10] зростає популярність проведення земельних торгів у формі аукціону, також зростає кількість лотів щодо продажу прав оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення комунальної та державної власності. За останні 5 років також значно зросла загальна площа земель призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва комунальної та державної власності, для яких проведені земельні торги. Так, наприклад, загальна площа земель збільшилася на 25% з 1042,9024 га у 2017 р. до 1409,6561 га у 2021 р. Станом на червень 2021 р. Головним управлінням Держгеокадастру в Тернопільській області оприлюднено інформацію про перелік земельних ділянок сільськогосподарського призначення права продажу на які буде виставлено на земельні торги відповідно до районів [6]. Проведені земельні торги у формі аукціону для продажу прав оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення комунальної та державної власності у Тернопільській області у 2017–2021 рр., згідно з даними, представлені на рис. 5 [8].

1 липня 2021 р. запусився ринок землі, на сьогодні середньозважена ціна за гектар – 37 900 грн, це на 30% більше від ціни, що була рік тому, вартість землі мала збільшитися ще на 15% протягом 2022 р., але війна внесла свої корективи. З липня 2021 р. було здійснено понад 18 тис. операцій купівлі-продажу земельних ділянок для товарного сільськогосподарського виробництва (паї) загальною площею понад 67 тис. га. Стрімко зросла кількість оголошень про земельні аукціони. Так, якщо у жовтні 2021 р. було оголошено 306 земельних аукціонів загальною площею 1400 га, то за листопад 2021 р. земельних аукціонів було вже 1357 (938 з оренди та 419 — із відчуження земельних ділянок).

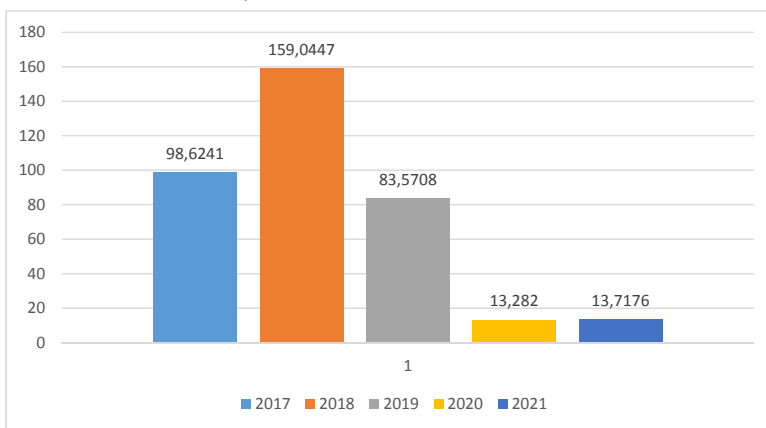

Рис. 5. Площа продажів земельних ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва на земельних аукціонах у Тернопільській області у 2017–2021 рр., згідно з даними Держгеокадастру в Тернопільській області
Джерело: розроблено авторами за даними Держгеокадастру в Тернопільській обл.

Варто зазначити, що з відкриттям ринку землі, продаж та оренда землі на електронних аукціонах, стосується лише земель державної та комунальної власності. Причому, земельні ділянки сільськогосподарського призначення можна тільки здати в оренду на електронних аукціонах, їх продаж заборонено до 2024 р.

У системі проведення земельних аукціонів працюють 46 акредитованих майданчиків, у т. ч. електронний майданчик ПП «Фірма «СОМГЗ»». Таким чином продавці та покупці мають змогу вибрати один із них, що також забезпечує рівний доступ до торгів.

6 липня 2021 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо продажу земельних ділянок та набуття права користування ними через електронні аукціони» [9].

Основне те, що проведення земельних торгів обов'язкове, якщо на земельних торгах здійснюються:

а) «продаж земельних ділянок державної та комунальної власності, передача їх у користування за рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, відповідних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;

б) продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення всіх форм власності;

в) продаж земельних ділянок, прав емфітевзису, суперфіцію на них державним виконавцем, приватним виконавцем під час виконання рішень, що підлягають примусовому виконанню в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження» [9].

Також для земель сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності встановлено, що площа земельної ділянки не може перевищувати 20 гектарів, а стартовий розмір річної орендної плати щодо земельних ділянок не може бути меншим 7% їх нормативної грошової оцінки.

Земельні торги відтепер проводяться у формі електронного аукціону в режимі реального часу в мережі Інтернет, що розширює можливості учасників брати участь у таких торгах, також підвищує безпеку, прозорість та публічність проведення аукціонів, оскільки всі, хто бажає, зможуть стежити за їх проведенням.

Незважаючи на російську агресію проти України, ринок землі в Україні діє. 9 червня 2022 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» [12], яким визначаються особливості регулювання земельних відносин, а саме: володіння, користування та розпорядження землею на час війни.

Згідно з цим законом, на час дії воєнного стану землі сільськогосподарського призначення здаються в оренду без проведення онлайн-аукціону. Також на час дії воєнного стану земельні ділянки сільськогосподарського призначення не можуть підлягати реєстрації в Державному земельному кадастрі та присвоєнні кадастрового номеру земельної ділянки, також права оренди земельної ділянки не підлягають державній реєстрації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Згідно з даними проведених досліджень, збільшився попит на земельні ділянки сільськогосподарського

призначення державної і комунальної власності, які призначені для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Також поступово збільшується розмір орендної плати за такі земельні ділянки.

Взявши до уваги той факт, що мінімальний строк оренди для земель сільськогосподарського призначення встановлений на рівні семи років, простежується позитивна динаміка набуття прав оренди на такі земельні ділянки на конкурентних засадах, що приводить до зростання розмірів орендної плати за ними. Питання функціонування електронних земельних торгів потребує удосконалення та прийняття нормативних та законодавчих актів, що забезпечить розвиток приватно-орендних відносин, а також збільшить фінансові надходження до бюджетів усіх рівнів.

Хоча учасники купівлі-продажу не призвичаєні до проведення операцій із земельними ділянками через використання аукціонів, проте є чимала активність у системі електронних торгів, яку приватні особи використовують для пошуку справедливої ринкової ціни на земельну ділянку.

Простежується динаміка зростання кількості операцій із земельними ділянками, проте умови функціонування ринку землі, а також зміна земельного законодавства, будуть залежати від подальшої воєнної ситуації у нашій країні.

Подальші дослідження будуть спрямовані на введення електронних торгів із застосуванням технології Blockchain, що дає змогу підвищити швидкість трансакцій, зменшити витрати та запобігти корупції.

Література

1. Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку : монографія. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. 216 с. URL: https://kneu.edu.ua/ua/science_kneu/scientific_schools/agrm/agrm_praci_agrm_prazi/kapsgstpr/
2. Державне підприємство «СЕТАМ – Open Market Land» Міністерства юстиції України. URL: <https://land.setam.net.ua/>
3. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-14. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show /2768-14>
4. Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо порядку проведення земельних торгів у формі аукціону : Закон України від 05 липня 2012 р. № 5077-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5077-17>
5. Більченко О. Земельні торги: долаємо перешкоди, створені конкурентами. URL: <https://balance.ua/files/global/2019-Agro-4-p25-27-UA.pdf>
6. Офіційний сайт Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: <http://torgy.land.gov.ua>
7. В Україні відбувся перший електронний земельний аукціон. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, 2018 URL: <https://land.gov.ua/v-ukraini-vidbuvsia-pershyi-elektronnyi-zemelnyi-auktsion/>
8. Головне управління Держгеокадастру в Тернопільській області URL: <https://ternopilka.land.gov.ua/>

-
9. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо продажу земельних ділянок та набуття права користування ними через електронні аукціони» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1444-20#Text>
 10. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації пілотного проекту із запровадження електронних земельних торгів і забезпечення зберігання та захисту даних під час їх проведення» від 21 червня 2017 р. № 688. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2017-%D0%BF>
 11. Коритник М. В. Проведення аукціонів при передачі в оренду земель сільськогосподарського призначення державної форми власності. *Економіка АПК*. 2015. № 2. С. 116–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2015_2_20.
 12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>

References

1. Andriychuk V. H. (2007). Kapitalizatsiya sil's'koho hospodarstva: stan ta ekonomichne rehulyuvannya rozvytku [Capitalization of agriculture: state and economic regulation of development]: monohr. Nizhyn: Aspekt-Polihraf, 216 p. Retrieved from: https://kneu.edu.ua/ua/science_kneu/scientific_schools/agrm/agrm_praci/agrm_prazi/kapsgstpr/ [in Ukrainian].
2. Derzhavne pidpryyemstvo «SETAM – Open Market Land» Ministerstva yustytisiy Ukrayiny [State enterprise “SETAM - Open Market Land” of the Ministry of Justice of Ukraine]. Retrieved from: <https://land.setam.net.ua/> [in Ukrainian].
3. Zemel'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 25.10.2001 r. № 2768-14 [Land Code of Ukraine: Law of Ukraine dated October 25, 2001 No. 2768-14]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do Zemel'noho kodeksu Ukrayiny shchodo porядku provedennya zemel'nykh torhiv u formi auktsionu»: vid 05 lypnya 2012 r. № 5077-VI [Law of Ukraine “On Amendments to the Land Code of Ukraine regarding the procedure for conducting land sales in the form of an auction”: dated July 5, 2012 No. 5077-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5077-17> [in Ukrainian].
5. Bil'chenko, O. Zemel'ni torhy: dolayemo pereshkody, stvoreni konkurentamy [Land auctions: overcoming obstacles created by competitors]. Retrieved from: <https://balance.ua/files/global/2019-Agro-4-p25-27-UA.pdf> [in Ukrainian].
6. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi sluzhby Ukrayiny z pytan' heodeziyi, kartohrafiyi ta kadastru [The official website of the State Service of Ukraine for geodesy, cartography and cadastre]. Retrieved from: <http://torgy.land.gov.ua> [in Ukrainian].
7. V Ukrayini vidbuvsya pershyy elektronnyy zemel'nyy auktsion. Derzhavna sluzhba Ukrayiny z pytan' heodeziyi, kartohrafiyi ta kadastru (2018) [The first electronic land auction was held in Ukraine. State Service of Ukraine for geodesy, cartography and cadastre]. Retrieved from: <https://land.gov.ua/v-ukraini-vidbuvsia-pershyi-elektronnyi-zemelnyi-auktsion/> [in Ukrainian].

8. Holovne upravlinnya Derzhheokadastru v Ternopil's'kiy oblasti [Main Department of the State Geocadastre in the Ternopil region]. Retrieved from: <https://ternopil.ska.land.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo prodazhu zemel'nykh dilyanok ta nabuttya prava korystuvannya nymy cherez elektronni auktsiony» [The Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Sale of Land Plots and Acquisition of the Right to Use Them Through Electronic Auctions”]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1444-20#Text> [in Ukrainian].
10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny «Deyaki pytannya realizatsiyi pilotnoho proektu iz zaprovadzhennya elektronnykh zemel'nykh torhiv i zabezpechennya zberihannya ta zakhystu danykh pid chas yikh provedennya» vid 21 chervnya 2017 r. № 688 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Some issues of the implementation of the pilot project on the introduction of electronic land auctions and ensuring the storage and protection of data during their conduct” dated June 21, 2017 No. 688]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2017-%D0%BF> [in Ukrainian].
11. Korytnyk, M. V. (2015). Provedennya auktsioniv pry peredachi v orendu zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya derzhavnoyi formy vlasnosti [Conducting auctions for the lease of state-owned agricultural land]. *Ekonomika*, 2, 116–122. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2015_2_20 [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo osoblyvostey rehulyuvannya zemel'nykh vidnosyn v umovakh voyennoho stanu» [The Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Peculiarities of Regulation of Land Relations in the Conditions of Martial Law”]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text> [in Ukrainian].

Статтю отримано 8 жовтня 2022 р.

Article received October 8, 2022.

Ірина ОМЕЦІНСЬКА,
кандидат економічних наук, доцент,
кафедра обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна
e-mail: irinaomec@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6000-6904

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВИТРАТ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ЕЛЕМЕНТАМИ

Омецінська І. Особливості формування витрат операційної діяльності за елементами. *Вісник економіки*. 2022. Вип. 4. С. 159–174. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.159>

Ometsinska, I. (2022). Osoblyvosti formuvannia vytrat operatsiinoi diialnosti za elementy [Features of operational activity expenses formation by elements]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 4, 159–174. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.159>

Анотація

Вступ. *Складні умови функціонування підприємств вимагають посиленого контролю за витратами та дієвої системи управління ними. Облік витрат за різними групами створює важливу інформаційну базу для ефективного управління підприємством. Так, поділ витрат за елементами передбачає групування економічно однорідних витрат. Це дає змогу сформувати інформацію про витрачання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів та розрахувати показники, що характеризують рівень і ефективність їх використання як на мікро-, так і на макrorівні. Незважаючи на встановлений у нормативних документах перелік витрат за економічними елементами, недостатньо уваги приділяється їх змістовому наповненню. В галузевих методичних рекомендаціях з формування собівартості продукції (робіт, послуг) не завжди однозначною є позиція щодо віднесення окремих видів витрат до відповідно елемента. Це зумовлює викривлення інформації про величину елементів операційних витрат. Тому нині важливо встановити чіткі положення щодо змісту елементів витрат, що дасть змогу сформувати обґрунтовану інформацію про використання ресурсів підприємства для цілей управління.*

Мета дослідження *полягає в науковому обґрунтуванні економічної сутності елементів витрат, окресленні змістового наповнення кожного елемента*

© Ірина Омецінська, 2022.

операційних витрат з урахуванням положень нормативних документів, встановленні взаємозв'язку складових витрат операційної діяльності під час їх поділу за різними класифікаційними ознаками.

Методи. У процесі дослідження використано такі методи: теоретичного узагальнення, абстрактно-логічний – для обґрунтування економічного змісту витрат при їх поділі за елементами; порівняння, групування, аналогії, аналізу та синтезу – для удосконалення змістового наповнення елементів витрат; індукції та дедукції, моделювання, структурно-логічний – для встановлення взаємозв'язку між різними видами витрат операційної діяльності.

Результати. Обґрунтовано доцільність поділу витрат за елементами та представлено взаємозв'язок елементів операційних витрат з інформацією про використання ресурсів підприємства. Запропоновано назву елемента «матеріальні затрати» замінити на «матеріальні витрати», що вдосконалив її відповідно до змістового наповнення. Виявлено недоліки в представленні інформації про структуру витрат операційної діяльності за економічними елементами в облікових стандартах та галузевих методичних рекомендаціях з формування собівартості продукції (робіт, послуг) та подано пропозиції з удосконалення змістового наповнення елементів «матеріальні витрати», «витрати на оплату праці», «інші операційні витрати». Доведено необхідність оновлення й уніфікації структури витрат за елементами в різних нормативних документах з метою обґрунтованого формування третього розділу Звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід). Окреслено взаємозв'язок складових витрат операційної діяльності у процесі їх поділу за різними класифікаційними ознаками.

Перспективи. Перспективами подальших досліджень є визначення змістового наповнення кожного елемента операційних витрат відповідно до галузевої специфіки підприємств. Це сприятиме удосконаленню галузевих методичних рекомендацій з формування собівартості продукції (робіт, послуг).

Ключові слова: операційна діяльність, елементи витрат, ресурси підприємства, матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація, інші операційні витрати, Звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід).

Формули: 0; рис. 3; табл.: 0; бібл.: 19.

Iryna OMETSINSKA,

PhD (Economics), Associate Professor,

Department of Accounting and Taxation

West Ukrainian National University,

11a Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,

e-mail: irinaomec@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-6000-6904

FEATURES OF OPERATIONAL ACTIVITY EXPENSES FORMATION BY ELEMENTS

Annotation

Introduction. *Difficult enterprises' operating conditions require strengthened expense control and an effective management system. Expenses accounting for different section groups creates an important information base for effective enterprise management. Thus, the division of expenses by elements involves the grouping of economically homogeneous expenses. This enables to form the information regarding material consumption, labor, and financial resources and to calculate the indicators that characterize the level of its efficiency at micro and macro levels. Though the list of expenses is established by regulatory documents, insufficient attention is paid to its content. There is not always an unequivocal position in the sectoral methodical recommendations on products' cost formation (works, services) regarding the allocation of certain types of expenses to the corresponding element. This leads to information distortion about the elements' size of operational expenses. Therefore, an important task today is to establish clear provisions regarding the content of expense elements, which will allow to provide a reasonable information about the usage of enterprise resources for management purposes.*

The purpose of the study is to scientifically substantiate the economic essence of the elements of expenses, to outline the content of each element of operating expenses according to the provisions of regulatory documents, and to establish the interrelationship between the component expenses of operational activity, divided according to classification features.

Methods. *In the process of research, the following methods were used: theoretical generalization, abstract-logical - to justify the economic content of expenses, divided by elements; comparison, grouping, analogies, analysis, and synthesis - to improve the content of expenditure elements; induction and deduction, modeling, structural and logical - to establish the interrelationship between different types of expenses of operational activity.*

The results. *The expediency of dividing expenses by elements is substantiated and the relationship between elements of operating expenses and information about the usage of enterprise resources is presented. It is proposed to replace «material costs» with «material expenses», which will correspond to its content. Drawbacks in the presentation of expenses structure of operational activities by economic elements in accounting standards and sectoral methodical recommendations on products' cost formation (works, services) are detected and the proposals for improving the content of the elements «material expenses», «labor expenses», «other operating expenses» were provided. The need to update and unify the expense structure by elements in various regulatory documents has been proven to reasonably form the third section of the Statement of Financial Results (statement of comprehensive income). The interrelationship between the component expenses of operational activities, divided according to various classification features is outlined.*

Perspectives. *The further research perspectives are to determine the content of each element of operating expenses, based on the enterprise's industry. This will contribute to the improvement of industry methodological recommendations on products' cost formation (works, services).*

Keywords: *operating activity, elements of expenses, enterprise resources, material expenses, labor expenses, deductions for social activities, depreciation, other operating expenses, Statement of Financial Results (statement of comprehensive income).*

Formulas: 0, fig.: 3, tabl.: 0, bibl.: 19.

JEL classification: M41.

Постановка проблеми. Складні умови функціонування підприємств вимагають посиленого контролю за витратами та дієвої системи управління ними. Облік витрат за різними групами створює важливу інформаційну базу для ефективного управління підприємством. Так, поділ витрат за елементами передбачає групування економічно однорідних витрат. Це дає змогу сформувати інформацію про витрачання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів та розрахувати показники, які характеризують рівень і ефективність їх використання як на мікро-, так і на макрорівні. Незважаючи на встановлений у нормативних документах перелік витрат за економічними елементами, недостатньо уваги приділяється їх змістовому наповненню. В галузевих методичних рекомендаціях з формування собівартості продукції (робіт, послуг) не завжди однозначною є позиція щодо віднесення окремих видів витрат до відповідного елемента. Це зумовлює викривлення інформації про величину елементів операційних витрат. Тому нині важливо встановити чіткі положення щодо змісту елементів витрат, що дасть змогу сформувати обґрунтовану інформацію про використання ресурсів підприємства для цілей управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми обліку витрат, у межах якого формується різностороння інформація для системи управління, досліджувало широке коло науковців, серед яких: В. Адамовська [1], В. Дерій [2], З. Задорожний [3], Л. Ільків [4], Д. Людвенко [5], О. Назаренко [6], Л. Сук [7] та інші. Враховуючи значні напрацювання вчених щодо економічної сутності витрат, їх класифікації, оцінки, визнання, відображення в обліку, все ще дискусійними є питання поділу витрат за елементами та його значення для системи управління, ідентифікації складових кожного елемента витрат, оскільки в нормативних документах часто містяться суперечливі положення щодо їх структури. Це впливає на достовірність інформації у Звіті про фінансові результати (звіті про сукупний дохід) та обґрунтованість розрахованих на її основі показників.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні економічної сутності елементів витрат, окресленні змістового наповнення кожного елемента операційних витрат з урахуванням положень нормативних документів, встановленні взаємозв'язку складових витрат операційної діяльності при їх поділі за різними класифікаційними ознаками.

Методи. У процесі дослідження використано такі методи: теоретичного узагальнення, абстрактно-логічний – для обґрунтування економічного змісту витрат при їх поділі за елементами; порівняння, групування, аналогії, аналізу та синтезу – для удосконалення змістового наповнення елементів витрат; індукції та дедукції, моделювання, структурно-логічний – для встановлення взаємозв'язку між різними видами витрат операційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Суттєвий вплив на економічний розвиток країни та добробут населення здійснює ефективність діяльності підприємств. Тому, враховуючи сучасні умови функціонування суб'єктів господарювання, управлінський персонал має забезпечувати чіткий контроль за витратами, оптимізувати їх величину,

знаходити резерви зниження, не втрачаючи важливі для споживача продукції (робіт, послуг) критерії якості. Основу витрат підприємств становлять операційні витрати, тому постійна оцінка їх величини і структури важлива для системи управління.

Витрати операційної діяльності групуються за різними ознаками, яких в економічній літературі виокремлюють досить багато. Одним з критеріїв класифікації таких витрат є поділ за економічними елементами. Під елементом витрат розуміють сукупність економічно однорідних витрат. Для поділу витрат за елементами виокремлюють такі складові: «матеріальні затрати; витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи; амортизація; інші операційні витрати» [8]. Вищенаведений поділ передбачено і в Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку (НП(С)БО) 16 «Витрати» [8], і в НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [9].

Інформацію про поділ витрат за елементами застосовують не лише для цілей управління підприємством. Таку інформацію Державна служба статистики України узагальнює за різними критеріями та використовує для формування економічних показників на макроекономічному рівні в різних розрізах: за видами підприємств (великі, середні, малі, в т. ч. мікропідприємства), галузей економіки, країни загалом. Тому правильне визначення величини кожного елемента витрат є важливим як на рівні суб'єкта господарювання, так і на рівні держави. У 2021 р. витрати операційної діяльності українських підприємств загалом склали 12443377,0 млн грн [10], що становить 94,9% усіх витрат.

На основі витрат за економічними елементами можна сформуванати загальну картину використання різних ресурсів суб'єктами господарювання в Україні. Елемент «матеріальні затрати» засвідчує рівень використання предметів праці для формування доданої вартості, елемент «витрати на оплату праці» – використання трудових ресурсів, елемент «амортизація» – обсяг використаних засобів праці для виробництва продукції (товарів, робіт, послуг). Узагальнена величина відрахувань на соціальні заходи дає змогу отримати дані щодо величини нарахованого єдиного соціального внеску всіма суб'єктами господарювання.

Д. В. Людвенко пов'язує витрати за елементами та економічним змістом так: економічні елементи «матеріальні витрати» та «амортизація» визначає як витрати уречевленої праці, елементи «витрати на оплату праці» та «відрахування на соціальні заходи» характеризує як витрати живої праці, елемент «інші операційні витрати» – «як грошові витрати, що відносять до собівартості продукції» [5]. Л. А. Ільків вважає, що недоцільно «виділяти амортизацію засобів окремою групою, оскільки вона також є матеріальними витратами, як перенесення вартості основних засобів відповідно до їх зносу на новостворений продукт» [4, с. 106]. Узагальнюючи вищезазначене та погоджуючись з класифікацією ресурсів, поданою О. М. Мельник [11], на рис. 1 представлено взаємозв'язок витрат під час їх поділу за економічними елементами з інформацією про використання ресурсів підприємства.

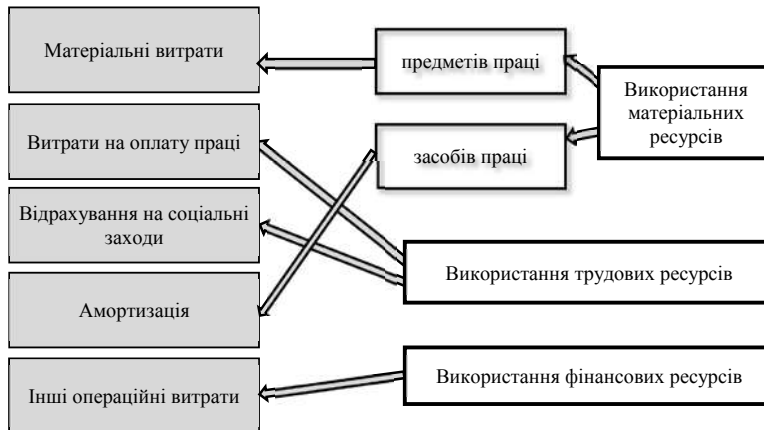

Рис. 1. Витрати за економічними елементами в призмі використання ресурсів підприємства

Джерело: розроблено автором.

У науковій літературі елемент «матеріальні затрати» часто називають «матеріальні витрати» [1; 2; 4; 5; 6; 7]. Крім того, багато дискусій в економічній літературі викликають терміни «затрати» та «витрати» [2]. На нашу думку, різниця між поняттями «матеріальні затрати» і «матеріальні витрати» полягає в тому, що в першому випадку йде мова про витрати виробничих запасів для виробництва продукту, який не є реалізованим. Витрати виробничих запасів можуть бути узагальнені на різних стадіях кругообігу: в незавершеному виробництві, в готовому продукті на складі й у вартості реалізованого продукту. Важливо не здійснити подвійного рахунку одних і тих самих витрат. Згідно з НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» «витрати – зменшення економічних вигод у вигляді зменшення активів або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками)» [9]. На нашу думку, доцільно застосовувати термін «матеріальні витрати», що відповідатиме змістовому наповненню такого елемента та відображатиме єдиний підхід до назв елементів витрат («витрати на оплату праці», «інші операційні витрати»). Слушною є думка З. В. Задорожного, що «необхідно внести зміни та доповнення до П(С)БО 16 (нині – НП(С)БО 16 – авт.), в яких зазначалося би, що до складу економічних елементів належать витрати, які стосуються лише реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), та витрати періоду (адміністративні, витрати на збут, інші витрати операційної діяльності). Адже саме при їх відпуску складаються бухгалтерські записи на рахунок 90 «Собівартість реалізації», сума якого зменшує фінансовий результат основної діяльності і тим самим впливає на зменшення власного капіталу» [3].

Поділ витрат за елементами відбувається лише в межах операційної діяльності, оскільки саме ця діяльність, як правило, забезпечує створення доданої вартості. Фінансова діяльність призводить до змін величини власного та позикового капіталів; витрати інвестиційної діяльності охоплюють уцінку, списання необоротних активів та фінансових інвестицій, втрати від зменшення корисності активів тощо.

Зазначимо, що в розвинутих зарубіжних країнах відсутній окремий поділ витрат за елементами. Облік витрат у цих країнах характеризується спрощеністю та є прерогативою переважно управлінського обліку. Основним є поділ витрат на змінні та постійні. Як зазначає, В. Рассел «керівники можуть просто підсумувати змінні витрати на продукт і використовувати їх як основу для процесів прийняття рішень. Також директори повинні розуміти постійні витрати, щоб висловлювати думку про продукти та ціни» [12]. Серед міжнародних стандартів немає окремого стандарту (як НП(С)БО 16 «Витрати»), який би визначав методологію та методику обліку витрат. У Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку (МСБО) 1 «Подання фінансової звітності» [13] визначено два способи відображення витрат у звітності: 1) метод «характеру витрат», за яким суб'єкт господарювання об'єднує витрати відповідно до їх характеру (наприклад, придбання матеріалів, транспортні витрати, амортизація, виплати працівникам, витрати на рекламу); 2) метод «функції витрат», згідно з яким витрати поділяють відповідно до їх функцій (собівартість реалізації, витрати на збут, адміністративну діяльність).

Прийняття рішень на основі інформації про величину витрат за елементами вимагає обґрунтованого формування даних за кожним елементом витрат. Помилкове віднесення певних витрат до того чи іншого елемента спотворить достовірність економічних показників, що розраховані на їх основі. Тому обліковий персонал повинен розуміти перелік витрат, які можна залучати в кожен елемент. Загалом, за даними Державної служби статистики України, в українських підприємствах найбільшу частку у витратах на виробництво продукції (товарів, послуг) становлять матеріальні витрати та витрати на оплату послуг (близько 70%), витрати на оплату праці (близько 13–16%), амортизація (близько 7–8%) (рис. 2). Тому обґрунтоване наповнення таких складових витрат дасть достовірну інформацію про витрачання ресурсів у підприємстві та країні загалом.

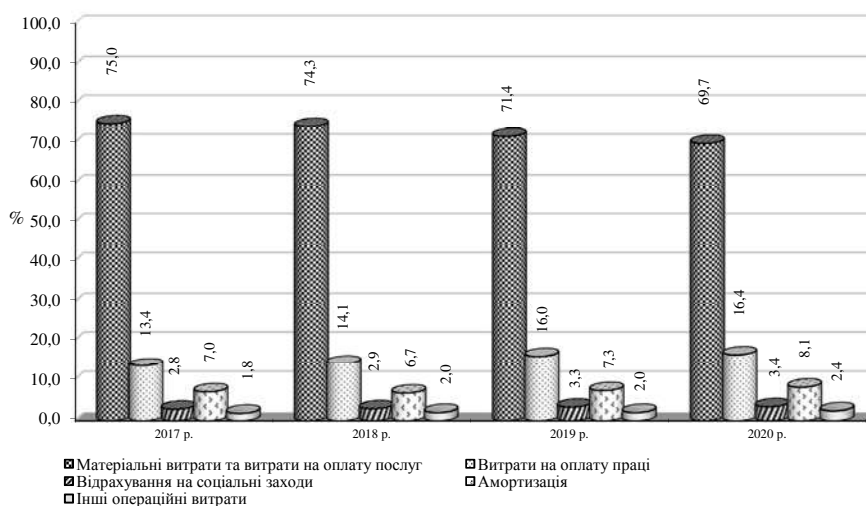

Рис. 2. Структура витрат за елементами, що включені до витрат на виробництво продукції (товарів, послуг) підприємств у 2017–2020 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [14].

Загалом, якщо взяти до уваги сукупність витрат за елементами, що включені до витрат на виробництво продукції (товарів, послуг), то 40,4% таких витрат – це витрати, що виникли у великих підприємств, 38,9% – у середніх, 20,7% – у малих (у т. ч. 5,9% – у мікропідприємствах). Великі і середні підприємства складають фінансову звітність за НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Це вимагає відображення у розділі 3 Звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід) інформації про витрати за елементами.

Змістове наповнення витрат при їх поділі за економічними елементами визначено НП(С)БО 16 «Витрати» та галузевими методичними рекомендаціями з формування собівартості продукції, робіт чи послуг. Відповідно до НП(С)БО 16 «Витрати» елемент «Матеріальні затрати» охоплює «вартість витрачених у виробництві: сировини й основних матеріалів; купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів; палива й енергії; будівельних матеріалів; запасних частин; тари й тарних матеріалів; допоміжних та інших матеріалів» [8]. Відповідно до стандарту не включаються у вартість вищезазначеного елемента вартість зворотних відходів та використані у виробництві продукти власного виробництва. На нашу думку, такий опис зазначеного елемента неповний, оскільки до його складу також входять витрати виробничих запасів для адміністративних, збутових потреб, з метою утримання об'єктів невиробничої сфери тощо. Крім того, не потрібно залучати до складу зазначеного елемента собівартість реалізованих на сторону виробничих запасів без додаткової обробки, оскільки це зумовить подвійний рахунок таких матеріалів під час узагальнення витрат за елементами відповідно до галузей, видів підприємств і, як наслідок, зумовить викривлення показників, для розрахунку яких використовується величина матеріальних витрат суб'єктів господарювання. Зазначений елемент також охоплює втрати виробничих запасів у межах норм природного убутку.

Таким чином, у п. 22 НП(С)БО 16 «Витрати» необхідно зазначити, що до складу елемента «Матеріальні витрати» входить вартість використаних в операційній діяльності (крім продукту власного виробництва) сировини й основних матеріалів, купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів, палива й енергії, будівельних матеріалів; запасних частин, тари й тарних матеріалів, допоміжних та інших матеріалів, малоцінних та швидкозношуваних предметів, а також їх втрати в процесі зберігання й використання в межах норм природного убутку. Вартість зворотних відходів, отриманих у процесі виробництва, собівартість реалізованих на сторону виробничих запасів без додаткової обробки не включається до елемента операційних витрат «Матеріальні витрати».

Згідно з НП(С)БО 16 «Витрати» до складу елемента «Витрати на оплату праці» «включаються заробітна плата за окладами й тарифами, премії та заохочення, матеріальна допомога, компенсаційні виплати, оплата відпусток та іншого невідпрацьованого часу, інші витрати на оплату праці» [8]. Вважаємо, що структуру такого елемента чітко описано в Методичних рекомендаціях з формування собівартості будівельно-монтажних робіт (нова редакція) [15], затверджених наказом Мінрегіонбуду від 31.12.2010 р. № 573, де окреслено зміст таких витрат, виходячи зі структури, вказаної в Законі України «Про оплату праці». Таким чином, у ст. 23 НП(С)БО 16 «Витрати» доцільно зазначити, що до складу елемента «Витрати на

оплату праці» включаються витрати на основну та додаткову заробітну плату, інші заохочувальні й компенсаційні виплати працівникам. Інформація за таким елементом дає можливість оцінити рівень використання трудових ресурсів, а також визначити середню заробітну плату як у підприємстві, так і в галузі, регіоні, державі загалом.

Згідно з НП(С)БО 16 до складу елемента «Відрахування на соціальні заходи» «включаються відрахування на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, відрахування на індивідуальне страхування персоналу підприємства, відрахування на інші соціальні заходи» [8]. До складу елемента «Амортизація» «включається сума нарахованої амортизації основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних матеріальних активів» [8].

Елемент «Інші операційні витрати» є комплексним та охоплює витрати операційної діяльності, що не належать до попередніх чотирьох елементів (матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація). Якщо оцінити статті витрат, які пропонується відносити до складу такого елемента галузевими методичними рекомендаціями, то вони деякою мірою різняться. Так, у Методичних рекомендаціях з формування собівартості перевезень (робіт, послуг) на транспорті до елемента «інші операційні витрати» відносять «витрати на утримання та експлуатацію об'єктів соціальної інфраструктури» [16]. На відміну від них, у Методичних рекомендаціях з формування собівартості будівельно-монтажних робіт зазначено, що «витрати на утримання об'єктів соціальної сфери, що перебувають на балансі будівельної організації, необхідно відносити до відповідних елементів витрат» [15]. Згідно із зазначеними методичними рекомендаціями до елемента «інші операційні витрати» включають собівартість реалізованих виробничих запасів. Як уже зазначалось вище, на нашу думку, такі витрати не слід відображати у складі елементів операційних витрат. У Методичних рекомендаціях щодо заповнення форм фінансової звітності також зазначається, що «собівартість реалізованих товарів, запасів у цьому розділі (розділі III Звіту про фінансові результати – авт.) не наводиться» [17].

У Методичних рекомендаціях з формування собівартості перевезень (робіт, послуг) на транспорті матеріальну допомогу (зокрема, оздоровчі, екологічні та інші виплати)» включено до елемента «інші операційні витрати», а в Методичних рекомендаціях з формування собівартості будівельно-монтажних робіт матеріальну допомогу, яка надається всім або більшості працівників та має систематичний характер, а також одноразові заохочення, не пов'язані з конкретними результатами праці, віднесено до елемента «витрати на оплату праці».

У Методичних рекомендаціях з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості та в Методичних рекомендаціях з формування собівартості будівельно-монтажних робіт до складу елемента «витрати на оплату праці» включено основну та додаткову заробітну плату, заохочувальні, компенсаційні та інші грошові виплати працівникам, а в Методичних рекомендаціях з формування собівартості перевезень (робіт, послуг) на транспорті – лише основну та додаткову заробітну плату. Також в останніх зазначених методичних рекомендаціях елемент «амортизація» названо «амортизація основних фондів та нематеріальних активів».

У галузевих методичних рекомендаціях з формування собівартості продукції, робіт чи послуг [15; 16; 18; 19 та ін.] є інші дискусійні аспекти щодо структури елементів

витрат. Крім того, такі рекомендації затверджені досить давно і не враховують ті зміни, які відбулися останнім часом в обліковому середовищі. На нашу думку, зазначені рекомендації вимагають оновлення й уніфікації структури витрат за елементами, оскільки це викривляє інформацію, що представляється у розділі 3 «Елементи операційних витрат» Звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід). Як наслідок, похибки також містяться в узагальнених статистичних даних щодо витрат підприємств у межах галузей, регіонів, країни.

Цю проблему вирішить більш детальний опис структури витрати за елементами в НП(С)БО 16 «Витрати», щоби надалі в галузевих методичних рекомендаціях з формування собівартості продукції, робіт чи послуг лише було акцентовано на статтях витрат, які є специфічними для відповідної галузі економіки.

Окрему увагу необхідно приділити формуванню інформації про витрати операційної діяльності в розділах 1 та 3 Звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід). У першому розділі такі витрати згруповані за статтями: собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) (рядок 2050); адміністративні витрати (рядок 2130); витрати на збут (рядок 2150); інші операційні витрати (рядок 2180). У третьому розділі звіту витрати операційної діяльності згруповані за елементами: матеріальні затрати (рядок 2500); витрати на оплату праці (рядок 2505); відрахування на соціальні заходи (рядок 2510); амортизація (рядок 2515); інші операційні витрати (рядок 2550). Сукупна величина витрат операційної діяльності в зазначених розділах, як правило, не збігається, що пов'язано з різним їх змістовим наповненням. Різними будуть величини інших операційних витрат у рядках 2180 та 2550, оскільки відрізняється методика їх формування: у рядку 2180 відображається дебетовий оборот за рахунком 94, в рядку 2550 наводиться інформація щодо інших операційних витрат, як елемента витрат, яка формується за вибірковими даними з рахунків 23 «Виробництво», 91 «Загальновиробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші витрати операційної діяльності» (рис. 3). У зв'язку з цим доцільно розмежувати назви цих рядків, про що неодноразово наголошувалося в науковій літературі. Оскільки рядок 2180 визначається за дебетовим оборотом рахунка 94, то й назва рядка має бути аналогічна – «Інші витрати операційної діяльності».

Поділ витрат операційної діяльності за елементами має відповідний взаємозв'язок з витратами виробництва (облік яких здійснюється на рахунках 23 «Виробництво» та 91 «Загальновиробничі витрати») та витратами періоду (облік яких здійснюється на рахунках 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут» та 94 «Інші витрати операційної діяльності») (рис. 3).

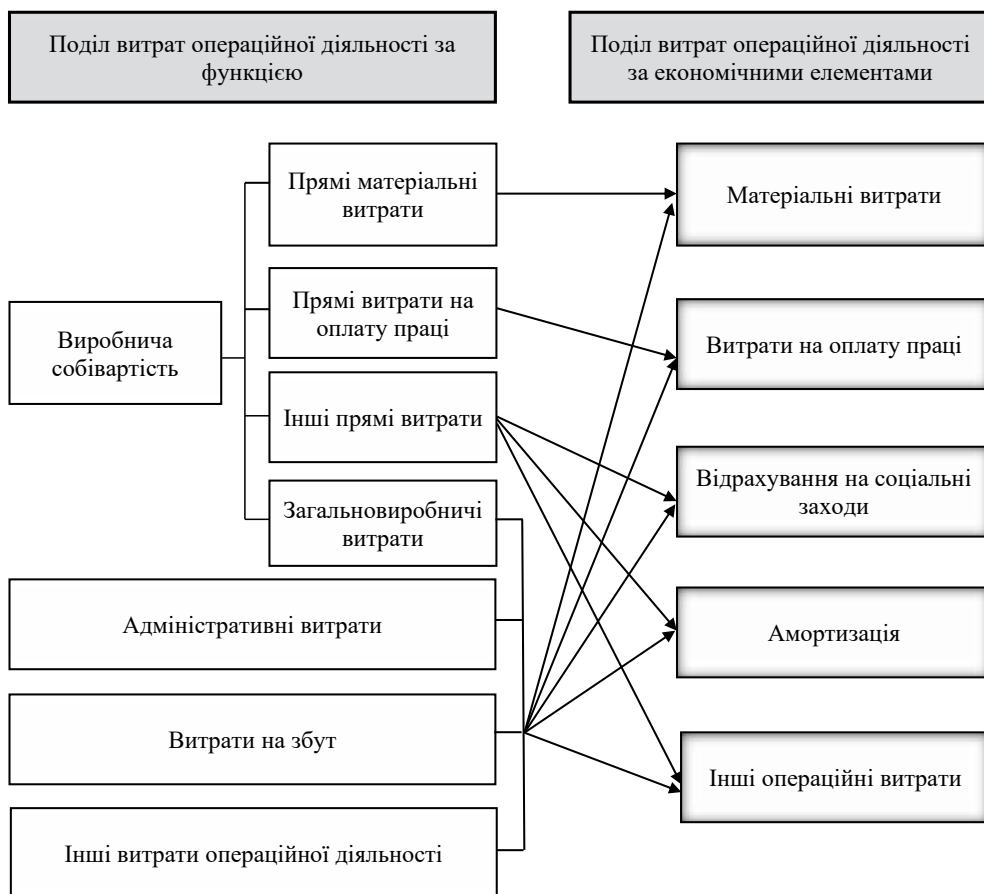

Рис. 3. Взаємозв'язок витрат операційної діяльності за різними класифікаційними ознаками

Джерело: розроблено автором.

Л. К. Сук та П. Л. Сук [7] рекомендують кожну групу витрат, серед яких: прямі витрати, загальновиробничі, адміністративні витрати та витрати на збут, розподіляти за п'ятьма встановленими елементами. На їхню думку, «групування витрат відповідно до встановлених елементів дає можливість на підприємстві орієнтуватися про суму створеної доданої вартості, яка включає витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи і одержаний прибуток» [7, с. 53]. На нашу думку, це підвищить інформативність статей калькулювання та полегшить заповнення розділу 3 Звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід), проте збільшить витрати часу для калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг). Тому рішення про таке групування повинен приймати управлінський персонал підприємства залежно від потреб управління, адже виокремлення статей калькулювання здійснюється в системі управлінського обліку, організація та методика якого є прерогативою підприємства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити такі висновки:

1. Поділ витрат за елементами важливий для системи управління, оскільки дає змогу сформуванню загальної картини використання різних ресурсів суб'єктами господарювання в Україні: витрати матеріальних ресурсів відображають елементи «матеріальні витрати» (витрачання предметів праці) та «амортизація» (використання засобів праці); елементи «витрати на оплату праці» та «відрядження на соціальні заходи» свідчать про рівень використання трудових ресурсів; елемент «інші операційні витрати» – фінансових ресурсів.

2. В НП(С)БО 16 елемент «матеріальні затрати» необхідно перейменувати на «матеріальні витрати», що відповідає змістовому наповненню такого елемента та відображатиме єдиний підхід до назв елементів витрат. В п. 22 цього стандарту варто зазначити, що до складу елемента «матеріальні витрати» включається вартість використаних в операційній діяльності (крім продукту власного виробництва) сировини й основних матеріалів, купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів, палива й енергії, будівельних матеріалів; запасних частин, тари й тарних матеріалів, допоміжних та інших матеріалів, малоцінних та швидкозношуваних предметів, а також їх втрати при зберіганні й використанні в межах норм природнього убутку. Вартість зворотних відходів, отриманих у процесі виробництва, собівартість реалізованих на сторону виробничих запасів без додаткової обробки не входить до елемента операційних витрат «Матеріальні витрати». В п. 23 НП(С)БО 16 доцільно зазначити, що до складу елемента «Витрати на оплату праці» включаються витрати на основну та додаткову заробітну плату, інші заохочувальні й компенсаційні виплати працівникам.

3. У галузевих методичних рекомендаціях з формування собівартості продукції (робіт, послуг) є дискусійні аспекти щодо структури елементів витрат. Крім того, такі рекомендації затверджені давно і не враховують ті зміни, які відбулися останнім часом в обліковому середовищі. У зв'язку з цим зазначені нормативні документи вимагають оновлення й уніфікації структури витрат при їх поділі за елементами. У НП(С)БО 16 «Витрати» варто представити більш детальний опис структури витрати за елементами, щоби надалі в галузевих методичних рекомендаціях було лише акцентовано на статтях витрат, які є специфічними для відповідної галузі економіки. Це сприятиме відображенню достовірної інформації у розділі 3 Звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід).

Подальші наукові дослідження будуть спрямовані на визначення змістового наповнення кожного елемента операційних витрат відповідно до галузевої специфіки підприємств. Це сприятиме удосконаленню галузевих методичних рекомендацій з формування собівартості продукції (робіт, послуг).

Література

1. Адамовська В. С. Брітан Н. В. Удосконалення управлінського обліку витрат операційної діяльності як один з напрямів бізнес-адміністрування. *АГРОСВІТ*. 2015. № 8.С. 58–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2015_8_13

2. Дерій В. Термін «витрати» та його трактування для потреб обліку і контролю. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 1(26). С. 154–160.
3. Задорожний, З. В. Внутрішньогосподарський облік в будівництві : монографія. Тернопіль : Економічна думка. 2006. 336 с.
4. Ільків Л.А. Класифікація витрат виробництва як необхідна передумова об'єктивного обліку і дієвого контролю. *Облік і фінанси АПК*. 2007. Вип. 1-2. С. 105–108. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/klasifikaciya-vitrat-virobnictva-yak-neobhidna-peredumova-ob-ektivnogo-obliku-i-diyovogo-kontrolyu.html>
5. Людвенко Д. В. Групування структури статей витрат на сільськогосподарських підприємствах України. *Облік і фінанси АПК*. 2008. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/grupuvannya-strukturi-statey-vitrat-na-silskogospodarskih-pidpriemstvah-ukraini.html>
6. Назаренко О. В. Обліково-аналітичні аспекти групування витрат операційної діяльності логістичного сегменту підприємства. *Інтернаука: міжнародний науковий журнал. Серія : Економічні науки*. 2019. № 4 (24). С. 56–64. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/1558505460106.pdf>
7. Сук Л. К., Сук П. Л. Облік витрат за елементами і статтями. *Облік і фінанси*. 2019. № 3. С. 49–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2019_3_8
8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text>.
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
10. Формування чистого прибутку (збитку) підприємств за видами економічної діяльності. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Мельник О.М. Ресурси підприємства: концептуальні аспекти системи управління в умовах стійкого розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 23. Ч. 2. С. 17–22.
12. Russell, Vincent. Cost Accounting and its Origins. *Journal of Accounting & Marketing*. 2021. Volume 10:10. URL: <https://www.hilarispublisher.com/open-access/cost-accounting-and-its-origins.pdf>
13. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 (МСБО 1) «Подання фінансової звітності». Документ 929_013, поточна редакція – Редакція від 01.01.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text
14. Витрати на виробництво продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2012–2020 роках. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Методичні рекомендації з формування собівартості будівельно-монтажних робіт (нова редакція): наказ Міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 31.12.2010 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0573738-10#Text>

16. Методичні рекомендації з формування собівартості перевезень (робіт, послуг) на транспорті: наказ Міністерства транспорту України від 05.02.2001 р. № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0065361-01#Text>
17. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності: наказ Міністерства фінансів України від 28.03.2013 № 433. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13#Text>
18. Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості: наказ Міністерства промислової політики України від 09.07.2007 р. № 373. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
19. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств: наказ Міністерства аграрної політики України від 18 травня 2001 р. № 132. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0132555-01#Text>

References

1. Adamovska, V., Britan, N. (2015). Udoskonalennia upravlinskoho obliku vytrat operatsiinoi diialnosti yak odyn z napriamiv biznes-administruvannia [Improvement of management operating costs accounting as one of the directions business administration]. *Ahrosvit – Agrosvit*, № 8, 58-61. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2015_8_13 [in Ukrainian].
2. Derii, V. (2010). Termin «vytraty» ta yoho traktuvannia dlia potreb obliku i kontroliu [The term «costs» and its interpretation for accounting and control purposes]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin*, № 1(26), 154-160 [in Ukrainian].
3. Zadorozhnyi, Z.V. (2006). Vnutrishnohospodarskyi oblik v budivnytstvi: monohrafiia [Internal Managerial Accounting in Construction: monograph]. Ternopil, Ekonomichna dumka, 336 [in Ukrainian].
4. Ilkiv, L.A. (2007). Klasyfikatsiia vytrat vyrobnytstva yak neobkhidna peredumova obiektyvnoho obliku i diievoho kontroliu [Classification of production costs as a necessary prerequisite for objective accounting and effective control]. *Oblik i finansy APK – Accounting and Finance of Agroindustrial Complex*, 2007, 1-2, 105-108. Retrieved from: <https://magazine.faaf.org.ua/klasifikaciya-vitrat-virobnictva-yak-neobhidna-peredumova-ob-ektivnogo-obliku-i-diyovogo-kontrolyu.html> [in Ukrainian].
5. Liudvenko, D.V. (2008). Hrupuvannia struktury statei vytrat na silskohospodarskykh pidpriemstvakh Ukrainy [Grouping of the structure of expenditure items at agricultural enterprises of Ukraine]. *Oblik i finansy APK – Accounting and Finance of Agroindustrial Complex*. Retrieved from: <https://magazine.faaf.org.ua/grupuvannya-strukturi-statey-vitrat-na-silskogospodarskykh-pidpriemstvakh-ukraini.html> [in Ukrainian].
6. Nazarenko, O.V. (2019) Oblikovo-analitychni aspekty hrupuvannia vytrat operatsiinoi diialnosti lohistychnoho sehmentu pidpriemstva [Accounting and analytical aspects of grouping the costs of operating activities of the logistics segment of the enterprise]. *Internauka: mizhnarodnyi naukovyi zhurnal. Seriia:*

-
- «*Ekonomichni nauky*» – *Internauka: International scientific journal. Series: «Economic sciences»*, № 4 (24), 56-64. Retrieved from: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/1558505460106.pdf> [in Ukrainian].
7. Suk, L. K., Suk, P. L. (2019) Oblik vytrat za elementamy i stattiamy [Cost Accounting by Elements and Articles]. *Oblik i finansy – Accounting and Finance*, № 3, 49-54. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2019_3_8 [in Ukrainian].
 8. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 16 'Vytraty': nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 07.02.2013 № 73 [National Regulations (Standard) Accounting 16 'Costs' dated 31.12.1999 No. 318]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> [in Ukrainian].
 9. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1 'Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti': nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 07.02.2013 № 73 [National Regulations (Standard) Accounting 1 'General requirements for financial reporting' dated 07.02.2013 No. 73]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> [in Ukrainian].
 10. Formuvannia chystoho prybutku (zbytku) pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti [Formation of net profit (loss) of enterprises by types of economic activity]. Retrieved from: <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
 11. Melnyk, O. (2019). Resursy pidpriemstva: kontseptualni aspekty systemy upravlinnia v umovakh stiikoho rozvytku [Resources of the enterprise: conceptual aspects of the system of management in conditions of sustainable development]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and world economy*. № 23 (2), 17-22 [in Ukrainian].
 12. Russell Vincent (2021). Cost Accounting and its Origins. *Journal of Accounting & Marketing*, 10:10. Retrieved from: <https://www.hilarispublisher.com/open-access/cost-accounting-and-its-origins.pdf> [in English].
 13. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 1 (MSBO 1) «Podannia finansovoi zvitnosti» (2012). Dokument 929_013, potochna redaktsiia – Redaktsiia vid 01.01.2012 [International Accounting Standard 1 (IAS 1) "Presentation of Financial Statements". Document 929_013, current edition – Edition dated 01.01.2012]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text [in Ukrainian].
 14. Vytraty na vyrobnytstvo produktsii (tovariv, posluh) pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpriemstva u 2012-2020 rokakh [Expenditures on the production of products (goods, services) of enterprises by types of economic activity by distribution into large, medium, small and micro enterprises in 2012-2020]. Retrieved from: <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
 15. Metodychni rekomendatsii z formuvannia sobivartosti budivelno-montazhnykh robit (nova redaktsiia): nakaz Ministerstva rehionalnoho rozvytku ta budivnytstva Ukrainy vid 31.12.2010 r. № 573 [Methodical recommendations for the formation of the cost of construction and assembly works (new version): order of the Ministry for Regional

- Development and Building of Ukraine dated 12.31.2010 No. 573]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0573738-10#Text> [in Ukrainian].
16. Metodychni rekomendatsii z formuvannia sobivartosti perevezen (robit, posluh) na transporti: nakaz Ministerstva transportu Ukrainy vid 05.02.2001 r. № 65 [Methodical recommendations on the formation of the cost of transportation (works, services) in transport: order of the Ministry of Transport of Ukraine dated February 5, 2001 No. 65]. Retrieved from: Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0065361-01#Text> [in Ukrainian].
 17. Metodychni rekomendatsii shchodo zapovnennia form finansovoi zvitnosti: nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 28.03.2013 № 433 [Methodical recommendations for filling out financial reporting forms: order of the Ministry of Finance of Ukraine dated March 28, 2013 No. 433]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13#Text> [in Ukrainian].
 18. Metodychni rekomendatsii z formuvannia sobivartosti produktsii (robit, posluh) u promyslovosti: nakaz Ministerstva promyslovoi polityky Ukrainy vid 09.07.2007 r. № 373 [Methodical recommendations for the formation of the cost of products (works, services) in industry: order of the Ministry of Industrial Policy of Ukraine dated September 7, 2007 No. 373]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
 19. Metodychni rekomendatsii z planuvannia, obliku i kalkuliuvannia sobivartosti produktsii (robit, posluh) silskohospodarskykh pidpriemstv: nakaz Ministerstva ahronoi polityky Ukrainy vid 18 travnia 2001 r. № 132 [Methodical recommendations for planning, accounting and calculating the cost of production (works, services) of agricultural enterprises: order of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine dated May 18, 2001 No. 132]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0132555-01#Text> [in Ukrainian].

Статтю отримано 11 жовтня 2022 р.
Article received October 11, 2022.

МЕНЕДЖМЕНТ ТА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА КОНЦЕПТ ЇХ ВИРІШЕННЯ

*(аналітична записка за результатами Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах війни та післявоєнної відбудови України»,
Тернопіль, ЗУНУ, 31 травня 2022 року)*

Реагуванням наукової спільноти на нові виклики менеджменту та публічного управління внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну стала Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах війни та післявоєнної відбудови України», організована Міністерством освіти і науки України, Західноукраїнським національним університетом, факультетом економіки та управління, навчально-науковим інститутом публічного управління, кафедрою менеджменту, публічного управління та персоналу, ГО «Центр наукових досліджень «Стратегії розвитку», із залученням до її роботи науковців закладів вищої освіти України та зарубіжних країн, керівників та службовців органів влади, підприємств і організацій, аспірантів, здобувачів магістерських та бакалаврських програм. Конференція проводилась у режимі онлайн з використанням платформи ZOOM.

Науково-практична інтернет-конференція з міжнародною участю була зорієнтована на виявлення тенденцій трансформації системи менеджменту та розвитку публічного управління в контексті реагування на виклики воєнного стану, вироблення рекомендацій щодо управління процесами післявоєнної відбудови України.

Питання наукового пошуку й обговорення стосувалися таких проблемних напрямів: трансформація системи менеджменту в контексті реагування на виклики сьогодення; публічне управління в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови; управління людськими ресурсами в умовах сучасних реалій та післявоєнного суспільного оновлення; управління закладами охорони здоров'я в умовах воєнного стану.

Конференція проводилася у форматі пленарного засідання (модератор Шкільняк Михайло, завідувач кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, д. е. н., професор, заслужений економіст України) та чотирьох секцій: секція 1 «Трансформація системи менеджменту в контексті реагування на виклики сьогодення» (модератор д. е. н., проф. Микитюк Петро), секція 2 «Публічне управління в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови» (модератор д. е. н., проф., заслужений діяч науки і техніки України Мельник Алла), секція 3 «Управління людськими ресурсами в умовах сучасних реалій та післявоєнного суспільного оновлення» (модератор д. е. н. проф. Надвичиний Сергій), секція 4 «Управління закладами охорони здоров'я в умовах воєнного стану» (модератор д. е. н., проф. Желюк Тетяна).

Узагальнення результатів, отриманих у процесі роботи Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю за окресленими напрямами, дало змогу зробити певні теоретичні висновки та практичні рекомендації:

У процесі обговорення учасники конференції констатували, що:

– зміна зовнішнього середовища функціональної діяльності підприємств і організацій різних організаційно-правових форм ставить на порядок дня необхідність нових підходів до управління на різних рівнях економічної системи. При цьому чітко виявились такі проблеми, як: нові умови діяльності місцевих органів влади і громадських організацій, необхідність збереження та ефективного використання людських ресурсів, нові вимоги до системи цивільного захисту, потреба у нівелюванні загроз функціонування бізнесу, необхідність недопущення дезінформації в медійному просторі, потреба в адаптації системи організації діяльності закладів охорони здоров'я до умов війни, доцільність поширення дистанційного менеджменту та нового типу комунікацій, оновлення стратегій регіонального розвитку, необхідність їх інтелектуалізації, усунення деформації на ринку праці, актуалізація менеджменту гуманітарної допомоги, осмислення ролі зарубіжних країн у підтримці українських біженців і наданні гуманітарної допомоги, необхідність формування нового образу керівника в органах місцевої влади та ін. У результаті аналізу змістовної складової цих та інших проблем виокремлено такі тези:

– використання сучасних управлінських технологій, творення позитивного образу керівника як елемента формування іміджу органу влади – це важливі напрямки роботи щодо забезпечення комунікацій між громадськістю та органами влади в умовах війни. Очевидно, що для створення образу керівника необхідно брати до уваги не лише типові критерії, а й здатність до прийняття нестандартних та непростих рішень;

– під час війни обласні центри України перетворились на величезні гуманітарні хаби, в яких агрегується вся допомога, яка надходить з менших міст, від українських діаспор за кордоном, іноземних організацій. Відомі й поширені сьогодні інструменти і принципи побудови процесів управління логістичними потоками – недостатньо ефективні й вимагають значних часових витрат на впровадження (а часу цього обмаль у стані війни) та значного людського й фінансового ресурсу, а тому потребують модернізації;

– у воєнний і післявоєнний періоди загострилась проблема екологічної безпеки сільськогосподарської продукції, реалізації системи соціально-економічних, організаційно-технологічних та інших заходів, що спрямовані на подолання екологічно шкідливих наслідків війни;

– виклики нової реальності воєнного часу, потреба у великих обсягах ресурсів для реалізації як стабілізаційних, так і проривних цілей, актуалізують необхідність швидкого формування спроможності системи публічного управління виробляти дієві публічно-управлінські механізми, які дали би змогу вистояти у воєнному, економічному, гуманітарному плані, здобути перемогу та закласти підґрунтя післявоєнного оновлення, ефективно досягати актуальні цілі на всіх рівнях – національному, регіональному, місцевому, збалансовуючи завдання, компетенції, ресурси, з використанням прогресивного інструментарію координації та співпраці в рамках механізму багаторівневого врядування, управління за цілями та результатами;

– на окрему увагу заслуговують питання умов і можливостей реалізації стратегій розвитку регіонів в умовах переходу збройної агресії Російської Федерації в гостру фазу і охоплення війною усієї території України. Це обумовлено насамперед активізацією впливу на регіональний розвиток нових ендогенних та екзогенних

чинників. Серед перших на особливу увагу заслуговують: припинення діяльності або зменшення активності українського бізнесу, його релокація з одних регіонів в інші; актуалізація необхідності пошуку альтернативних ринків збуту; загострення проблеми дефіцитів місцевих бюджетів, зміна бюджетних пріоритетів; зростання потоків внутрідержавного переміщення населення, в тому числі працездатного; загроза досягнення межі державного боргу; втрата заробітків внутрішніми мігрантами та загострення економічних і соціальних проблем домогосподарств. Серед других – посилення розриву міжнародних виробничих зв'язків; порушення торговельних потоків; зростання невизначеності та ризику на глобальному та національних ринках, а відтак зниження інвестиційної активності; прогнозовані (за даними МВФ) довгострокові проблеми на фінансових ринках та пришвидшення інфляції в світі; подорожчання сільськогосподарської сировини тощо;

– необхідність модернізації процесів управління на рівні громад у період післявоєнної відбудови обґрунтовується: високим рівнем консерватизму моделі та технологій управління економічним та соціальним розвитком територій; невідповідністю інструментарію та технологій управління, що застосовуються, трансформаціям об'єкта управління, що обумовлюють сутність та зміст управлінського процесу; вимогами щодо врахування нової парадигми місцевого розвитку на засадах муніципалізації; неузгодженістю управлінських впливів з боку суб'єктів публічного управління різних ієрархічних рівнів;

– в умовах воєнного стану дієві нові способи використання майна і нові суб'єкти управління ним. Найбільш поширені й необхідні серед способів управління майном – примусове відчуження та вилучення майна усіх форм власності. Водночас ст. 41 Конституції України передбачає, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності непорушне, але примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їхньої вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їхньої вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану;

– повномасштабне вторгнення Росії в Україну загострило проблематику антикризового управління людськими ресурсами, спонукаючи підприємства враховувати широкий спектр зовнішніх та внутрішніх чинників, детермінованих війною;

– наслідки війни для трудового потенціалу країни мають катастрофічний характер, оскільки виражаються у таких виявах: 1) прямі втрати людських ресурсів внаслідок загибелі населення, яке безпосередньо брало участь у бойових діях, а це особи працездатного віку, які були мобілізовані для протистояння агресії Росії, а також загибелі цивільного населення; 2) втрата працездатності осіб – як військових, так і цивільних, які внаслідок бойових дій втратили працездатність через інвалідність, спричинену пораненням; 3) механічні втрати населення внаслідок зовнішньої міграції в період війни, а також депортації населення з тимчасово окупованої території України. Від початку війни територію країни залишили 9 млн осіб, російські загарбники депортували в Росію 2 млн мешканців тимчасово окупованих територій України,

серед яких кілька сотень тисяч дітей; 4) зниження рівня здоров'я людей внаслідок військових дій, перебування у постійній тривозі, втрата здоров'я через безпосередню участь у веденні бойових дій та отримання поранень, втрати здоров'я, зумовлені неналежним функціонуванням сфери охорони здоров'я внаслідок значної руйнації медичних закладів, порушення графіків вакцинації, відкладення планових медичних оглядів та маніпуляцій; 5) зниження рівня освіти населення, оскільки внаслідок воєнних дій значна частина населення не має доступу до якісних освітніх послуг;

– на окупованих територіях та територіях, де ведуться бойові дії, освітні послуги неможливо отримувати в повному обсязі, дошкільні навчальні заклади функціонують лише в тих регіонах, де дозволяє стабільна ситуація. Посилення небезпеки зумовило переведення діяльності закладів освіти в дистанційний режим. Значно ускладнилась вступна кампанія через перебування певної частини випускників за межами України та відсутність умов для участі в незалежному оцінюванні, евакуацію значної кількості навчальних закладів з територій, де ведуться бойові дії;

– українська молодь все частіше, починаючи з першого курсу навчання, намагається реалізувати здатність до праці, знайти оплачувану роботу, щоб забезпечувати повністю або частково власні потреби. Тому простежується тенденція: студенти, котрі працюють, більш залучені в трудову зайнятість, ніж в отримання знань. Причина – після закінчення навчання випускники стикаються з проблемами працевлаштування: складно побудувати свою кар'єру без початкового досвіду роботи, безпосередньо після закінчення освітнього закладу, тому щоб уникнути таких проблем, багато молодих осіб ще в студентські роки намагаються знайти роботу та отримати певний досвід;

– через знищення підприємств, значна частина населення залишилась без роботи і не може працевлаштуватись. Значний вплив на ринок праці тилових регіонів здійснюють переміщені особи, які намагаються працевлаштуватися і через відсутність роботи за фахом змушені змінювати фах та втрачати попередню кваліфікацію;

– війна і пандемія змусили організації розглядати віддалену або гібридну роботу як постійну модель. HR-технології, з безліччю хмарних програм управління персоналом (HRMS), систем ATS, відеоконференцій та інших подібних інструментів, роблять можливою співпрацю між роззосередженими командами в режимі реального часу. Це дає змогу організаціям не сповільнювати темпи роботи та зберігати робочі місця. Посилюються вимоги до організації підготовки та перепідготовки кадрів, забезпечення підвищення кваліфікації працівників безпосередньо на виробництві та в навчальних закладах, управління конфліктами та їх профілактики, вдосконалення системи планування кадрів та функціонування системи управління персоналом;

– посилення міграційних процесів, пов'язаних з вимушеним переміщенням населення, зумовило: зростання навантаження на локальних ринках праці; необхідність вирішення комплексу питань, пов'язаних із поселенням та розташуванням мігрантів, наданням переміщеним особам вільного доступу до медичного обслуговування, освіти, громадських послуг, сприянням психологічній адаптації та соціальній інтеграції до місцевих громад;

– в умовах воєнного стану поглибились проблеми функціонування закладів охорони здоров'я, зумовлені значними структурними руйнуваннями та посиленням

безпекових викликів для працівників системи охорони здоров'я, яка має виконувати функції збереження здоров'я населення, якісного надання медичних послуг, лікування та реабілітації вимушених переселенців та поранених;

– зросла необхідність удосконалення підходів до реалізації інструментарію адміністративного, кадрового, фінансового, інформаційного, комунікативного менеджменту закладів охорони здоров'я, необхідність активізації використання медичними установами сучасних форм міжсекторної співпраці та співробітництва з міжнародними благодійними організаціями, фондами, банками, медичними закладами, громадськими організаціями та об'єднаннями, гуманітарними центрами та хабами для надання якісних медичних послуг в умовах воєнного стану;

– в питаннях ресурсного супроводу закладів охорони здоров'я визнано, що війна вимагає переходу до швидкого реагування на потреби замовників у товарах, роботах та послугах, побудови ефективної та безпечної логістичної системи. Воєнний стан диктує необхідність вимушеного спрощення в закупівельному процесі та більшої мобілізаційної концентрації менеджерів закладів охорони здоров'я під час вибору постачальників, узгодження умов, зокрема фінансових умов, співпраці, наявності високих моральних, культурних якостей представників замовника та підрядника, зокрема щодо здійснення закупівель товарів робіт послуг за розумною ціною.

З метою забезпечення трансформації системи менеджменту в контексті реагування на виклики сьогодення учасники конференції акцентують увагу та рекомендують:

– оскільки в системі менеджменту організацій існують ризики, пов'язані із загрозами для держави, які в Україні внаслідок російської агресії трансформувалися у нові множини ризиків, а в сучасних реаліях управлінському впливу не піддається жодна з форм діагностики щодо ймовірності їх настання, (ці множини знаходиться у екзогенній парадигмі впливу організації), відтак не існує точних алгоритмів проведення змін в умовах воєнного стану, і управління змінами де-факто є процесом пристосування до швидко змінюваних непередбачуваних ситуацій; потрібно визнавати необхідність змін в організації за зміни зовнішніх умов її функціонування, а не тікати від них;

– на особливу увагу та поширення заслуговують технології blockchain, розумних угод та принципу децентралізованої автономної організації (DAO), тобто організаційної форми, за якої координація діяльності учасників та управління ресурсами відбувається відповідно до заздалегідь узгодженого та формалізованого набору правил, контроль за дотриманням угод виконується автоматично. Це дасть змогу успішно вирішувати проблему ефективності і прозорості;

– оскільки розвиток сучасних суспільств має цифровий фреймворк, а в умовах війни повністю проявились виклики, пов'язані з кіберзлочинністю, маніпуляціями з використанням можливостей штучного інтелекту та великих даних у соціальних мережах, інформаційним тиском (фейки, пропаганда) в Інтернеті на людей, що негативно впливає на продуктивність праці, задля післявоєнного відновлення економіки управлінці всіх рівнів повинні формувати високоосвічені та конкурентоспроможні спільноти, команди, створювати платформи для розвитку критично важливих навичок цифрової грамотності, не забуваючи про необхідність збереження ДНК національної

економіки на засадах кшталтування української ідентичності, не переводячи освіту до категорії “недоступної послуги” завдяки розвитку цифрових платформ (наприклад “Дія”) задля розвитку людського капіталу країни через формування компетенцій-2030, зокрема критичної цифрової грамотності, що сприятиме мінімізації управлінських ризиків як під час війни, так і в період післявоєнного відновлення;

– необхідність ефективної протидії широкомасштабній агресії РФ проти України об’єктивно потребує адекватної перебудови всієї системи державного регулювання економіки, в тому числі її податкової складової, яка не тільки має відповідати на всі сучасні виклики, а й створювати передумови для реальних стимулів післявоєнної відбудови України. Для запобігання цих ризиків доцільно встановити умови, згідно з якими відповідні платежі (єдиний податок та єдиний внесок) фізичні особи – підприємці першої та другої групи не сплачують тільки за ті місяці, в яких вони не здійснюють підприємницьку діяльність у зв’язку із введенням воєнного стану.

Для підвищення дієвості публічного управління в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови учасники конференції акцентують увагу та рекомендують:

– враховуючи умови воєнного часу, коли розвиток воєнної сфери і оборонні питання є пріоритетом діяльності всіх суб’єктів публічного управління за необхідності паралельного вирішення комплексу проблем, зумовлених поглибленням економічної, соціальної, гуманітарної, міграційної, екологічної кризи, в основу вироблення і реалізації публічно-управлінських механізмів важливо закласти методологічне підґрунтя управління за результатами, яке дасть змогу: забезпечувати чітку адаптивну цільову орієнтацію діяльності суб’єктів публічного управління на всіх рівнях і щодо вирішення управлінських завдань у всіх сферах суспільної життєдіяльності; налагоджувати дієву взаємодію органів влади і громадських організацій у контексті окреслення стратегічних цілей післявоєнного поступу українського суспільства та вироблення тактичних рішень щодо їхнього досягнення із врахуванням інтересів та залученням потенціалу суспільних інституцій; інтегрувати управлінський потенціал владних структур в горизонтальній та вертикальній площині для досягнення бажаних результатів; усунути інституціональні бар’єри для вироблення управлінських механізмів та формування їхнього організаційно-функціонального, ресурсного забезпечення;

– для формування спроможності публічного управління вирішувати завдання забезпечення суспільної життєдіяльності в умовах воєнного і післявоєнного стану доцільно якомога більше використовувати переваги управління за результатами, що полягають у: підпорядкуванні організаційної й функціональної підсистем публічного управління цільовій підсистемі; чіткому представленні управлінських цілей через конкретні якісні і кількісні показники; оптимізації процесу вироблення й реалізації публічно-управлінських рішень через призму критеріїв результативності й ефективності; налагодженні дієвої взаємодії владних структур у вертикальній й горизонтальній площині з метою досягнення чітко визначених цілей; стимулюванні переходу від оцінки дій до оцінки результату; формуванні у громадських та бізнесових інституцій розуміння того, що роблять органи влади для вирішення назрілих проблем та досягнення бажаних цілей, і як вони можуть долучитись до вироблення й реалізації публічно-управлінських механізмів;

– вироблення механізмів регіонального розвитку в умовах війни й післявоєнної відбудови вимагає більш повного використання інтелектуального ресурсу регіонів і територіальних громад щодо вирішення проблем, що виникли перед їх жителями загалом і органами публічної влади, зокрема. З огляду на сукупність проблем, які вказують на загрозу системної кризи, доцільно зосередити увагу на таких основних аспектах роботи в цьому напрямку: 1) окреслення дослідницької складової, тобто переліку завдань, які вимагають поглибленого наукового аналізу і можуть стати предметом наукових досліджень з залученням інтелектуального потенціалу регіону (громади); 2) оволодіння сучасними методиками регіонального і локального аналізу; 3) побудова інтегрованої інформаційної бази про потенціал регіонів і територіальних громад, його зміну в умовах війни, рівно доступної для державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування та науковців регіону; 4) створення центрів координації заходів галузевих та регіональних політик, дослідницьких намірів у регіонах з відповідним узгодженням документів, що регламентують ці види діяльності;

– предметом поглибленого наукового пошуку, в контексті реалізації стратегій регіонального розвитку в сучасних реаліях мають бути: нові підходи до типологізації територій і класифікації територіальних громад; визначення територій, що вимагають застосування особливих інструментів державної або місцевої підтримки; виявлення та оцінка потенціалу ключових активів регіону (адміністративного району, територіальної громади); якісна діагностика ресурсного, економічного та інтегрального потенціалу і проблем збалансованого розвитку територій після просторових змін у локалізації виробничих потужностей, матеріальних і трудових ресурсів у період війни; оцінка ресурсного забезпечення громад та рівня їх економічного й соціального розвитку в статичній і динамічній; виявлення потенційних «полісів зростання»; нові підходи до стратегічного планування, коригування затверджених регіональних стратегій; обґрунтування доцільності регіональних (локальних) цільових програм у рамках уточнених стратегій розвитку та їх змістовної і фінансової складової; виявлення проблем міст, що зазнали руйнації в частині містоутворювальних підприємств та інфраструктури; обґрунтування доцільності започаткування та визначення змісту і фінансової складової інтегрованих проектів на території регіону (адміністративного району, територіальної громади); компаративний аналіз рівня розвитку прикордонних територій України і країн сусідів, діагностика депопуляційних процесів, виявлення та аналіз міграційних тенденцій; формування програм відновлення постраждалих територій; проблема реструктуризації економіки України та її регіонів в повоєнний період, переходу із статусу транзитної країни в статус країни, що інтегрується в ЄС, втягнення у виробничі ланцюги цього утворення;

– у контексті забезпечення модернізації публічного управління розвитком громад в умовах післявоєнної відбудови доцільно: формувати комплексну повноцінну місцеву економічну політику, яка передбачала би створення інноваційних муніципальних економічних систем замість знищених, подолання структурних диспропорцій місцевої економіки, пошук мотиваційних технологій підтримки підприємництва та залучення інвестицій; забезпечення розвитку інститутів власності в громаді, зокрема комунальної власності, та застосування сучасних форм управління власністю; забезпечення одновекторності й розмежування управлінських впливів на забезпечення розвитку

громад з боку центральних, регіональних та місцевих органів влади; запровадження оцінки конкурентоздатності різних типів громад та окреслення підходів до реалізації їх конкурентного потенціалу в умовах появи нових чинників економічного розвитку; формування дієвої антикризової моделі розвитку територіальних громад, яка враховувала би нові геополітичні реалії, необхідність докорінної перебудови системи цивільного захисту; визначення та забезпечення реальної економічної та соціальної безпеки громад з урахуванням політичних, логістичних, продовольчих, демографічних та інформаційних чинників; забезпечення практичної паралелізації стратегічних векторів розвитку громади, регіону та держави, що б відповідало ідеології системності публічного управління та концепції ієрархічності забезпечення розвитку територій; впровадження інновацій в управління, адаптованих до нових викликів, у тому числі розробка та практична реалізація технологій спеціального економічного інструментарію муніципального менеджменту з урахуванням нової матриці післявоєнної відбудови; інституційне завершення адміністративно-територіальної реформи та реформування моделі управління територіальним розвитком, що вимагатиме внесення змін до Конституції України та законодавчого наповнення демократичних принципів ефективного місцевого розвитку;

– з метою задоволення потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану можливе застосування таких способів управління майном, як: примусове відчуження майна; вилучення майна; безоплатна передача об'єктів комунальної власності в державну власність; оренда об'єктів державної та комунальної форм власності із внесенням змін до чинного законодавства, що надають нові можливості, в т. ч. для релокації бізнесу з прифронтових регіонів. Важливо запровадити дієві механізми захисту прав власності, що дасть змогу забезпечити узгодження суспільних та приватних інтересів у процесі вироблення механізмів управління майном в умовах воєнного стану.

У контексті вироблення сучасних підходів до управління людськими ресурсами в умовах нових реалій та післявоєнного суспільного оновлення учасники конференції акцентують увагу та рекомендують:

– зосередити увагу органів влади всіх рівнів на: створенні сприятливих передумов для отримання внутрішньо переміщеними особами додаткової освіти чи нових знань, освоєння іншої професії, пошуку нової роботи чи відкриття своєї справи; посиленні співпраці з донорськими організаціями європейських держав щодо розбудови та модернізації інфраструктури відповідних громад, а також підготовки до реалізації проектів їх повоєнного соціально-економічного розвитку; створенні умов для реалізації права на свободу пересування, посилення територіальної мобільності населення та регулювання внутрішньої міграції засобами соціально-економічної регіональної політики; перекваліфікації кадрів; забезпеченні зайнятості й доходів за умов безпеки і соціогуманітарної стабільності для груп осіб, які постраждали від війни; створенні й розвитку робочих місць, що мають базуватися на принципах концепції належної праці та передбачати розбудову інституційної спроможності ринку праці й соціального діалогу на національному рівні; активізації міжрегіональної співпраці центрів зайнятості, співпраці державної служби зайнятості та приватних кадрових

агентств у наданні реального сприяння у працевлаштуванні осіб одних регіонів в інших, які потребують робочої сили певної підготовки та кваліфікації;

– для відбудови зруйнованої інфраструктури та відновлення виробничої діяльності підприємств малого і середнього бізнесу зосередитись не лише на залученні інвестицій, а й оцінці наявних ресурсів робочої сили. Важливо налагодити облік економічно активного населення у віці 15-60 і 60-70 років на рівні кожної територіальної громади, встановити чисельність зайнятих та отримати інформацію від органів державної влади, місцевого самоврядування та роботодавців про потребу в додатковій робочій силі. Це дасть змогу визначити трудодефіцитні й трудонадлишкові територіальні громади; розробити і впровадити заходи щодо оптимального використання наявних людських ресурсів, своєчасного працевлаштування переселенців, які переїхали і залишаються жити в цих громадах, а також запобігти зростанню безробіття в регіонах. Важливо врахувати необхідність працевлаштування осіб, які повертатимуться з-за кордону, а також випускників освітніх закладів, які намагатимуться працевлаштуватися;

– у сфері праці і зайнятості молоді завданням держави має бути забезпечення умов для досягнення економічної самостійності та реалізації права молодих громадян на працю; створення нових робочих місць; організація надання службами зайнятості допомоги у працевлаштуванні; формування системи професійної орієнтації. Державна політика має передбачати зосередження зусиль на двох основних напрямках: сприяння працевлаштуванню (перше робоче місце, соціальні та трудові гарантії соціально незахищених категорій молоді) та підтримка й підвищення економічної активності, зайнятості молоді, молодіжного підприємництва. Серед заходів, які слід реалізувати в напрямі сприяння працевлаштуванню молоді на ринку праці, на особливу увагу заслуговують: створення робочих місць для молодих фахівців на новостворених і відомих підприємствах; мотивація роботодавців на прийом молодих працівників; субсидування створення робочих місць для молоді; субсидування суб'єктів малого та середнього молодіжного підприємництва, квотування робочих місць для молоді; стимулювання міграції і закріплення молоді в сільських громадах, надавши їм робоче місце, житло, з урахуванням створення інфраструктурних умов;

– підвищенню ефективності роботи персоналу організацій буде сприяти коректне інформаційне наповнення внутрішніх каналів комунікації. Тому, здійснюючи внутрішні комунікації, необхідно і дуже важливо, щоб: люди були на першому місці в організації, їх здоров'я та безпека – це найважливіше. Важливо контролювати, щоб усі працівники інформацію отримували з достовірних джерел щодо: необхідних ліній зв'язку зі службами першої необхідності, щодо забезпечення їжі, води, ліків у регіонах їх знаходження, контактів волонтерських центрів; керівництво колективом було прозорим; цінності були збережені, бо це запорука успіху; управлінці, менеджери повинні виявляти емпатію, оскільки всі працівники є в різних життєвих обставинах, стикаються з величезною невизначеністю та відчують весь спектр емоцій від страху, тривоги, смутку та розчарування до патріотизму, натхнення та радості за отримані перемоги. Не варто ігнорувати ці емоції, а здійснювати комунікацію, з урахуванням потреби в їх підтримці та порозумінні. У «режимі самозбереження» людям легше відчувати негативні емоції, оптимістичний тон внутрішньої комунікації буде сприяти позитивному мисленню, мотивуватиме, надихатиме співробітників;

– важливими складовими елементами в подальшій модернізації національного законодавства та реалізації реформи державного управління в Україні мають бути міжнародні стандарти гендерної рівності (зокрема, щодо рівного представництва чоловіків та жінок в усіх секторах економіки). Так, ЄС, затверджуючи принцип рівних можливостей, головну увагу зосереджує на новій гендерній концепції, суть якої полягає в переході від принципу однакового ставлення, що передбачає рівні права і можливості для всіх громадян – до стратегії позитивної дії. Ця стратегія передбачає зміщення акцентів із забезпечення рівних можливостей до забезпечення відповідних соціальних умов, які сприяли б утвердженню фактичної гендерної рівності. У військовій сфері це потрібно реалізовувати через запровадження моніторингу та аналізу за принципом гендеру, інформаційно-просвітницьких та інформаційних кампаній для пропагування способів реагування на сексуальні та гендерні домагання, дискримінацію та жорстоке поводження, налагодження співпраці з громадськими організаціями, які займаються лобюванням питань гендерної рівності.

З метою забезпечення ефективного управління закладами охорони здоров'я в умовах воєнного стану учасники конференції акцентують увагу та рекомендують:

– запровадження в управлінні медичними закладами інструментарію ризик-менеджменту, з використанням аналітичних, прогностичних інструментів управління ризиками та застосування адаптивних і превентивних стратегій їх подолання, що дасть змогу забезпечити надання медичних послуг та зберегти ресурсний потенціал медичних закладів;

– вдосконалення програм підвищення кваліфікації менеджерів закладів охорони здоров'я в умовах воєнного стану, які стосувалися би вдосконалення організації діяльності медичних закладів, запровадження сучасних цифрових технологій в управлінській діяльності, використання новітніх підходів до бюджетування, матеріально-технічного забезпечення, створення максимально безпечних умов праці для медичного персоналу шляхом організації та проведенням спільних (медичні заклади та науковці ЗУНУ) онлайн-вебінарів з питань управління медичними закладами, їх конкурентного позиціонування на ринку медичних послуг;

– запровадження механізму дебіюкратизації, адміністративного спрощення, уніфікації медичних стандартів для надавачів медичних послуг на інституційному рівні;

– побудову маркетингової та логістичної системи забезпечення медичними препаратами та лікарськими засобами, що відповідає вимогам воєнного стану з використанням технологій блокчейну; підвищення моральної відповідальності менеджерів закладів охорони здоров'я за здійснення закупівель необхідних матеріалів та послуг за розумною ціною за спрощеною договірною системою;

– формування єдиного медичного інформаційного простору та забезпечення інтероперабельного, інтегрованого і гармонійного взаємозв'язку медичної сфери із суміжними сферами;

– розроблення дорожньої карти інтеграції національного медичного цифрового простору до світового, що дасть змогу створити систему інформаційних відносин, які базуються на економічно ефективному та безпечному використанні інформаційно-

комунікаційних технологій, спрямованих на підтримку системи охорони здоров'я, включаючи медичні послуги, превентивну медицину, освітні послуги, управління знаннями;

– створення інституційних передумов для розвитку інновацій, їх використання для прийняття та реалізації управлінських рішень, створення сучасних систем стратегування діяльності медичних закладів на ринку медичних послуг, прогнозування потреб охорони здоров'я, планування ресурсів;

– підвищення доступності медичних послуг та їх інформаційно-аналітичного супроводу шляхом використання потенціалу електронної системи охорони здоров'я. Саме телемедицина дасть змогу збільшити надання медичної допомоги населенню, в т. ч. на тимчасово окупованих територіях, та медико-соціальну експертизу за спрощеною процедурою і заочно;

– підвищення конкурентоспроможності закладів охорони здоров'я шляхом використання технологій діджиталізації та заохочення інвесторів, меценатських організацій та фондів до інвестицій, визнання цифрової медицини пріоритетним напрямком розвитку у сфері охорони здоров'я;

– створення регіональних медичних кластерів, які об'єднуюватимуть медичні заклади, науково-дослідні установи, логістичні центри, хаби, громадські організації, фінансові інститути, страхові фонди, організації, що надають послуги медичного туризму, для вдосконалення ресурсного супроводу медичних закладів, просування медико-туристичних проектів, у т. ч. інклюзивно орієнтованих, популяризації «сильних сторін» медично-туристичних магнітів (членів кластера) на національному та міжнародному рівнях);

– інтеграцію до міжнародного ринку туризму в частині надання лікувальних та реабілітаційних послуг шляхом надання висококваліфікованої медичної допомоги, доступності діагностики та лікування, розвитку транспортного та готельного сектору, мовної інтеграції.

Аналітичну записку підготували:

Михайло Шкільняк д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет

Алла Мельник д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет

Петро Микитюк д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет

Тетяна Желюк д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет

- Алла Васіна** д. е. н., доцент, професор кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет
- Зоряна Пушкар** к. географ. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет

Статтю отримано 07 вересня 2022 р.
Article received September 07, 2022

Наукове періодичне видання

**ВІСНИК
економіки**

Науковий журнал

*Випуск 4 (105)
жовтень – грудень
2022*

Відповідальний за випуск *З.-М. Задорожний*

Редактори-коректори *І. Калачик*

Комп'ютерна верстка *О. Драбюк*

Дизайн обкладинки *М. Юрків*

*Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, цитат,
цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.
Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та
матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковими.*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК No 7284 від 18.03.2021 р.

Підписано до друку 17.11.2022. Формат 70x100 1/16.
Гарнітура Times і Arial. Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 16,43. Умовн.-друк. арк. 17,89.
Тираж 100. Замовлення No P001-06-22.
Віддруковано у ЗУНУ

(Видавничо-поліграфічний центр «Університетська думка»)
46009 м. Тернопіль, вул. Бережанська, 2
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@wunu.edu.ua